

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ
ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 30 квітня 2025 року)**

**Київ
2025**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ
ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 30 квітня 2025 року)

Київ
2025

Редакційна колегія:

Сербин Р. А., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Тарасенко О. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Таран О. В., завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Хахуцяк О. Ю., завідувач кафедри кримінальної юстиції ННПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Іваницький С. О., професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Хабло О. Ю., професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Степанова Г. М., професор кафедри кримінальної юстиції ННПП Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 21 травня 2025 року (протокол № 5)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період [Текст] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. – 206 с.

УДК 343.13(477)(06)

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Балабан В. С.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ
ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ10

Бут Ю. А.

ОГЛЯД ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ:
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ14

Велічко О.О.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТИМЧАСОВОГО
ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ17

Заїка С. О.

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЗДІЙСНЕННЯ
СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ
ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ.....21

Зарубей В. В., Соловійов Е. П.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ.....25

Іваницький С. О.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО
ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ
ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ (ПРОДОВЖЕННЯ) ВІЙСЬКОВОЇ
СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ.....29

Капустинський М. В.

СУБ'ЄКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ
ПРО ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ
ПРАВСУДДЯ.....31

Коршак Л. І., Римарчук О. В.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ЩОДО ЗАХИСТУ
ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ37

Костишева Т. І., Костишев О. І., Шопіна Ю. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ СТ. 234–236, 615 КПК УКРАЇНИ	40
Кравець Ю. І. НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ.....	44
Кравчук І. І. ЗАЛУЧЕННЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ «ОФЦЕРА ПІД ПРИКРИТТЯМ»	48
Кубарева О. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 1 СТ. 303 КПК УКРАЇНИ В ПРАКТИЦІ СЛІДЧИХ СУДДІВ.....	52
Кулик М. Й., Симчук А. С. ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	55
Мельник О. В., Ковальова Д. Ю. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ДИТИНИ ПІД ЧАС ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	61
Москвич Л. М. ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ І МАШИННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	65
Осуховський Р. В. ВИКОРИСТАННЯ РАДІОПЕРЕХОПЛЕНЬ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	69
Паламарчук І. В. ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ ВІД ПЕРЕГЛЯДУ МЕЖІ ВАРТОСТІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ (АКТИВІВ) У ВИГЛЯДІ ГРОШОВИХ КОШТІВ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ПЕРЕДАЧІ ДО АРМА: ДОЦІЛЬНІСТЬ, ЗУМОВЛЕНА РЕАЛІЯМИ СЬОГОДЕННЯ.....	72

Питомець А. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ТА АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	76
Рожнова В. В. РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	79
Русанівський С. В. ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ	86
Сарібекян Ю. А. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ	89
Степанова Г. М. ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ДИСТАНЦІЙНОГО ДОПИТУ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ	92
Таран О. В. РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ПРАВ ЛЮДИНИ, ДЕМОКРАТІЇ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАКОНОДАВСТВА.....	96
Ткач А. В. ЛЕГІТИМНІ ОБМЕЖЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	101

Турик Є. М. ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ.....	104
Хабло О. Ю. ПРОБЛЕМИ НАБУТТЯ СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ЗА ВІДСУТНОСТІ ОСОБИ.....	106
Чича Р. П. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	110
Чурікова І. В. ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННЮ ШЛЯХОМ НЕПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ.....	114
Шановал О. В. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	118
Юлдашева С. А. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	121

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Аббасов Г. А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	125
Аббасов Ф. А. СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП.....	128
Бреус А. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	132
Гриценко А. Р. РОЛЬ СУДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	136

Демідова К. І. ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЕТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИКЛИКИ	139
Дяченко І. О. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	143
Заславська А. В. ПОКАЗАННЯ ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	146
Кузнєцова В. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ.....	149
Ліхолат М. О., Ціпан М. І., Бабенко А. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗНЯТТЯ ПОКАЗАНЬ ТЕХНІЧНИХ ПРИЛАДІВ, ЩО МАЮТЬ ФУНКЦІЇ ФОТО-, ВІДЕОЗАПИСУ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	152
Мальцева О. С. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	154
Мельник А. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	158
Миколаєнко Н. В. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	162
Пеліван І. С. ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	165

Азамат Н. Є. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	169
Ананійчук Б. О. УПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВИЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	173
Полагів А. П. СУДОВА ВЛАДА В ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	176
Рашевський В. В. ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ, НАДАНИХ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	179
Тимчишин П. А. РОЛЬ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ДОКУМЕНТУВАННІ РАКЕТНИХ УДАРІВ РФ ПО ЦИВІЛЬНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	182
Хізанов О. Д. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ СТРАТ І КАТУВАНЬ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	186
Якубовський В. В. КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	189

Янченко А. О. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, ФУНКЦІЇ ТА ПРАВОВІ ЗМІНИ	195
Яремчук В. В. ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	199
Ящур П. О. РОЛЬ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В БОРОТЬБІ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	202

Балабан Валентина Семенівна,
аспірант кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ
ТА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У сучасних умовах повномасштабної війни, пов'язаною зі збройною агресією російської федерації на території України, питання ефективного та законного використання електронних доказів набуває особливої актуальності. Водночас збирання цифрової інформації не може відбуватись поза межами дотримання прав людини, які залишаються нагальними навіть за надзвичайних обставин.

Цифровізація сучасного суспільства зумовила кардинальні зміни у кримінальному процесі, зокрема в частині формування доказової бази. Сьогодні електронні докази є не лише допоміжним елементом, а часто й основним джерелом інформації про вчинене кримінальне правопорушення. У період воєнного часу, коли на перший план виходить потреба у швидкому реагуванні на загрози, доступ до електронної інформації стає інструментом стратегічного значення для органів досудового розслідування.

Водночас ефективність кримінального переслідування не може бути підставою для ігнорування основоположних прав людини. Захист приватного життя, непорушність особистого простору, конфіденційність комунікацій – це не абстрактні категорії, а конкретні гарантії, які мають зберігатися навіть у надзвичайних умовах. Виклики війни не скасовують необхідності дотримання принципів справедливого судочинства, а навпаки – вимагають ще більшої прозорості, відповідальності та правової чіткості в роботі органів досудового розслідування.

Докази, у контексті ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) – це фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий,

прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Електронні ж докази охоплюють інформацію, що зберігається або передається в електронній формі. Йдеться, зокрема, про дані з мобільних пристроїв, комп'ютерів, соціальних мереж, електронної пошти, хмарних сервісів тощо. Під час воєнного стану органи досудового розслідування часто посилаються на потребу негайного реагування та ризику втрати інформації, що призводить до спрощення процесу збирання таких доказів.

Такі дії повинні відповідати як нормам КПК України, так і міжнародним зобов'язанням держави щодо забезпечення прав людини, зокрема, права на повагу до приватного життя, закріпленого в статті 8 Європейської конвенції з прав людини [2].

Однак норми про права людини не можуть втрачати чинності навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану. Зокрема, це стосується права на приватне життя, гарантованого статтею 32 Конституції України та статтею 8 Європейської конвенції з прав людини. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [2]. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [3]. Відповідно до рішень Європейського суду з прав людини, будь-яке втручання у це право має бути: законним, необхідним у демократичному суспільстві, пропорційним меті.

На даний час, особливу увагу слід приділяти процесу отримання цифрової інформації. Адже кожне втручання в особистий електронний простір особи – це потенційний ризик порушення її прав. В умовах обмеженого доступу до судового контролю та прискорених процедур фіксації доказів виникає небезпека легалізації інформації, отриманої із порушенням процесуальних норм. У майбутньому це може поставити під сумнів законність вироків і підірвати довіру до правової системи.

Крім того, в умовах воєнного стану вразливими стають громадяни, які перебувають у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Вони часто не мають можливості скористатися правовою допомогою, оскаржити дії органів досудового розслідування.

Після завершення активної фази воєнного конфлікту питання відновлення гарантій прав людини в системі кримінального судочинства набуде особливого значення. Держава має усвідомити, що правосуддя, яке спирається на електронні докази, повинно не лише фіксувати вину, але й демонструвати безумовну повагу до гідності кожної особи, навіть обвинуваченої у найтяжчих злочинах.

Для суспільства надзвичайно важливо бачити, що захист прав людини не відходить на другий план навіть у надзвичайних обставинах. Тому реформування процедур обробки електронних доказів повинно відбуватись у зв'язку з гуманістичними засадами правосуддя. Цифрові технології не повинні перетворювати людину на об'єкт автоматичного аналізу – її право на гідність, конфіденційність і справедливий процес має залишатися недоторканим.

У сучасних умовах важливо уникати ототожнення ефективності розслідування із безконтрольним втручанням у цифровий простір особи. Як справедливо зазначає Шишкін В.І., саме процесуальна чіткість при роботі з електронними доказами є гарантією правової стабільності й підґрунтям для збереження прав людини навіть у кризових ситуаціях. Доказ, здобутий із порушенням прав особи, не повинен визнаватися допустимим у правовій державі [4].

З аналогічною позицією виступає Гринюк А.В., який акцентує увагу на необхідності розробки єдиної національної політики обігу електронних доказів. Особливої уваги потребує нормативне регулювання доступу до конфіденційної цифрової інформації – саме цей аспект найчастіше стає джерелом порушень прав людини у воєнний час [5].

У справі Барбулеску проти Румунії (*Bărbulescu v. Romania*, 2017) Європейський суд з прав людини розглядав питання допустимості доступу роботодавця до особистого електронного листування працівника без попереднього повідомлення. Хоча справа виникла у сфері трудових правовідносин, її висновки мають універсальне значення для аналізу втручання у цифровий простір особи. «Збір і використання особистої електронної інформації без достатнього попереднього повідомлення є втручанням у приватне життя, що суперечить статті 8 Конвенції» [6].

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні підкреслив, що втручання у приватне життя має бути не лише передбачене законом, а й необхідне та пропорційне, із урахуванням балансу між інтересами держави та правами особи. У справі проти Румунії Європейський суд з прав людини встановив, що румунські суди не надали належної оцінки тому, чи був працівник завчасно попереджений про можливість контролю за його електронною комунікацією. Аналогічно, у кримінальному процесі недопустимим є вилучення й аналіз особистої цифрової інформації особи без забезпечення її процесуальних прав [6].

Таким чином, формуючи нову парадигму кримінального провадження в умовах цифрової реальності, держава має не лише оновити технічні механізми, а й переосмислити роль прав людини як головної цінності правосуддя – і в мирний час, і після найважчих випробувань.

Отже, захист прав людини – це не перешкода для безпеки держави, а її фундамент. Тільки на основі поваги до людської гідності можливе формування стійкої системи правосуддя, здатної ефективно діяти навіть у найскладніших історичних обставинах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

4. Шишкін В.І. Електронні докази у кримінальному процесі: проблеми правового регулювання // Юридичний вісник. 2020. № 1. С. 112–118. URL: <https://law-visnyk.onu.edu.ua/article/view/217353>

5. Гринюк А.В. Використання електронних доказів у кримінальному провадженні: сучасний стан і перспективи розвитку // Право і безпека. 2022. № 3(87). С. 25–32. URL: <https://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/476>

6. Барбулеску проти Румунії: рішення Європейського суду з прав людини від 5 вересня 2017 р., заява № 61496/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177082>

Бут Юрій Анатолійович,
докторант Науково-дослідного
інституту публічного права, кандидат
юридичних наук, доцент

ОГЛЯД ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Юридична визначеність кримінального процесуального законодавства є гарантією реалізації засади верховенства права під час досудового розслідування чи судового розгляду. Тому забезпечення верховенства права під час проведення огляду житла чи іншого володіння особи залежить від чіткості, однозначності та передбачуваності норм, які регламентують цю слідчу (розшукову) дію.

Разом з цим слід зауважити, що огляд житла чи іншого володіння особи – це та слідча (розшукова) дія під час проведення якої обмежуються такі конституційні права людини як право на недоторканність житла чи іншого володіння особи, а також право на невтручання в особисте чи сімейне життя [1]. Тому як законодавство, так і правозастосовна практика має виробити єдині та прогнозовані процесуальні порядки обмеження конституційних прав людини під час проведення огляду житла чи іншого володіння особи.

Утім, аналіз судових рішень дозволяє стверджувати про проблеми правозастосування щодо: форми отримання згоди особи на проникнення до житла чи іншого володіння особи; визначення особи, яка має надати дозвіл на проникнення; тлумачення невідкладних випадків проникнення до житла чи іншого володіння особи та терміну «врятування майна» як підстави невідкладного проникнення до житла; визначення правового статусу майна, яке було вилучено під час огляду тощо.

Так, ч. 1 ст. 233 Кримінального процесуального кодексу України (далі –КПК України) передбачає, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК України [2]. Аналіз цього положення дозволяє виділити три правові порядки проникнення до житла чи іншого володіння особи під час проведення слідчих

(розшукових) дій: добровільна згода особи, яка володіє цим житлом; відповідна ухвала слідчого судді; наявність невідкладних випадків, визначених у ч. 3 ст. 233 КПК України.

Втім, у правозастосуванні виникають дискусійні питання щодо визначення особи, яка має надавати дозвіл на проведення огляду в житлі чи іншому володінні. Адже досить часто житлом користуються не власники, а інші особи. Так, у Постанові колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 червня 2023 року зазначено, що положення ст. 233 КПК України не мають на меті вирішення питань власності. Вони захищають особу від необґрунтованого втручання у сферу її приватності, на яке вона вправі розраховувати у своєму житлі або іншому володінні. Термін «особа, яка володіє» в ч. 1 ст. 233 КПК України охоплює більш широке коло осіб, ніж титульний власник або особа, володіння якої ґрунтується на певних договірних чи інших законних підставах. У зв'язку з наведеним, Верховний Суд вказав, що огляд був проведений з дозволу особи, яка проживала в квартирі на підставі договору оренди, тобто була тимчасовим володільцем, тому доводи касаційної скарги щодо незаконності проникнення є безпідставними [3].

Окрім цього, законодавець не визначив форму надання згоди на проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення в них огляду. У зв'язку з цим виникають дискусії щодо допустимості доказів, отриманих під час такого огляду. Вирішення цього питання залежить від того, чи була згода насправді, та чи була вона добровільною.

Так, у Постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 серпня 2023 року зазначено, що сторона захисту вважала недопустимим протокол огляду місця події (житла), оскільки ця слідча (розшукова) дія проведена без відповідної ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук. Верховний Суд вказав, що огляд житла чи іншого володіння особи може бути проведено за добровільною згодою особи, яка ним володіє, за умови, що були наявні процесуальні гарантії, які захищали здатність особи висловлювати свою справжню думку при наданні такої згоди. У кримінальному провадженні на час проведення огляду місця події в помешканні засуджений не мав статусу ні затриманого, ні підозрюваного. У зазначеній слідчій дії він брав участь як

власник житла, йому були роз'яснені положення статей 214, 233 та 237 КПК України і він був згоден з проведенням огляду, про що свідчить відповідний його підпис у протоколі. Вищевказане дозволило Верховному Суду стверджувати, що наведені обставини не ставлять під сумнів добровільність згоди засудженого на огляд його помешкання, оскільки були наявні всі процесуальні гарантії, які захищали його здатність висловлювати свою справжню думку [4].

Варто також відмітити, що КПК України не визначає обов'язку та суб'єктів доказування добровільності згоди на проведення огляду в житлі або іншому володінні особи.

Зокрема, у Постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 листопада 2022 року зауважується, що оскільки закон не визначає спеціальних засобів доказування добровільності згоди на проникнення до житла або іншого володіння особи, то наявність чи відсутність згоди, а також її добровільність чи вимушеність мають бути встановлені виходячи із сукупності обставин, і ці обставини можуть доводитись або спростовуватися сторонами за допомогою будь-яких засобів доказування. Верховний Суд зауважив, що у кримінальному провадженні, яке розглядалося, огляд місця події було проведено в домоволодіннях за добровільною письмовою згодою їхніх власників. Водночас дані про те, що потерпілі (власники домоволодінь) заперечували свою добровільну згоду та/або висловлювали будь-які заперечення з приводу вказаної слідчої дії, відсутні. Більше того, саме вони звернулися до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення, зокрема нападу на них з метою заволодіння їхнім майном із застосуванням фізичної сили [5].

Отже, правова визначеність законодавства при регламентації огляду житла чи іншого володіння особи гарантує допустимість доказів, отриманих в результаті його проведення. Це має ключове значення для кримінального провадження. Адже під час огляду місця події, який може проводитися і до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, збираються фактичні дані, на яких буде ґрунтуватися все подальше доказування у цьому кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та доповн. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 черв. 2023 р. у справі № 756/16122/21 (провадження № 51-641км23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111772574>

4. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 серп 2023 р. у справі № 761/22456/16- к (провадження № 51–2569км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112938975>

5. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 лист. 2022 р. у справі № 161/620/19 (провадження № 51-4284км19) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533618>

Велічко Олександр Олександрович,
слідчий територіального управління
Державного бюро розслідувань,
розташованого у місті Києві, аспірант
кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після початку повномасштабної військової агресії рф проти Української держави на всій території України було введено воєнний стан. У зв'язку з чим законодавцем вносилося достатньо велика кількість змін до КПК України та КК України для досягнення ефективності досудового розслідування.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового

регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року, який набрав чинності 08.03.2022 року внесено зміни зокрема до ст. 615 КПК України.

Відповідно до пункту 2 частини 1 статті 615 КПК у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 189, 233, 234, 235, 245, 247, 248 та 294 цього Кодексу такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог глави 37 цього Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [1].

У подальшому, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року, який набрав чинності 22 березня 2022 року розділ IX «Перехідні положення» КПК України доповнено пунктом 20-7. Даним пунктом передбачено, що під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 частини першої статті 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури.

Закonom України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року, який набрав чинності 01 травня 2022 року внесено зміни, зокрема, до статті 615 КПК України. Відповідно до пункту 2 частини 1 статті 615 КПК у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 186, 187, 189, 190, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 цього Кодексу, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог статті 37 цього Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Після внесення даних змін до КПК України пункт 20-7 розділу IX «Перехідних положень» виключено не було, внаслідок чого виникла процесуальна колізія щодо вибору норми, якою необхідно користуватись при проведенні відповідних процесуальних дій, у зв'язку з чим судами була напрацьована наступна практика.

З 22 березня 2022 року до 01 травня 2022 року відомості, які можуть становити лікарську таємницю відомості, які можуть становити банківську таємницю, інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо, персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних здійснювалося на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури.

З 01 травня 2022 року до теперішнього часу якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, обшук житла чи іншого володіння, отримання зразків для експертизи, проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також продовження строків досудового розслідування такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури [4].

Такої думки наразі притримуються більшість судів, правоохоронних органів та юридичних осіб, які є володільцями та/чи розпорядними інформації, до якої необхідно отримати тимчасовий доступ. Проте даний підхід не є правильним, з огляду на наступне.

Норма, передбачена п. 20-7 розділу IX «Перехідних положень» є спеціальною (стосується лише чотирьох визначених видів інформації) та тимчасовою (діє лише під час дії надзвичайного або воєнного стану).

Рішенням другого сенату Конституційного суду 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 роз'яснено, що принцип верховенства права (правовладдя) вимагає суддівської дії у ситуаціях, коли співіснують суперечливі норми одного ієрархічного рівня. У таких ситуаціях до судів різних видів юрисдикції висунуто вимогу застосовувати класичні для юридичної практики формули (принципи): «закон пізніший має перевагу над

давнішим» (*lex posterior derogat priori*) – «закон спеціальний має перевагу над загальним» (*lex specialis derogat generali*) – «закон загальний пізніший не має переваги над спеціальним давнішим» (*lex posterior generalis non derogat priori speciali*). Якщо суд не застосовує цих формул (принципів) за обставин, що вимагають від нього їх застосування, то принцип верховенства права (правовладдя) втрачає свою дієвість.

Окрім цього, дана норма семантично сконструювана як безальтернативна за характером реалізації та не надає можливості вибору іншого процесуального механізму застосування заходу забезпечення з метою збирання доказів.

Невикористання саме цієї норми, може призвести до визнання доказів недопустимими в суді, в силу порушення порядку збирання доказів.

Таким чином дана процесуальна колізія повинна розв'язуватись наступним чином.

Тимчасовий доступ до речей і документів: до лікарської, банківської таємниці, даних провайдерів телекомунікацій та інших персональних даних – здійснюється за постановою прокурора, погодженою керівником органу прокуратури. Для винесення такої постанови клопотання слідчого необов'язкове.

Тимчасовий доступ до речей і документів до інших видів речей і документів – здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду або постановою керівника органу прокуратури. Ця постанова виноситься за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим з прокурором, та лише за умови, якщо неможлива реалізація слідчим суддею відповідних повноважень [2].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
2. Санкціонування ТДРД прокурором: зміни до КПК. О. Кравчук, URL: <https://first.vaks.gov.ua/publications/sanktsionuvannia-tdrd-prokurorom-zminy-do-kpk/>.
3. Рішення другого сенату Конституційного суду від 18 червня 2020 року № 5-п(II)/2020 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124246426>.
4. Особливості оцінки доказів отриманих під час дії воєнного стану, С. Фомін. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ocinka_dokaz_07_04_2023.pdf.

Заїка Сергій Олегович,

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У сфері кримінального судочинства обмеження прав та свобод особи й громадянина носить найбільш істотний характер, включаючи обмеження таких конституційних прав і свобод громадян, як право на особисту недоторканість, свободу пересування, право на працю тощо. Саме тому в кримінальному процесуальному законодавстві в якості найбільш оптимальної гарантії прав і свободи особи та громадянина встановлено судовий контроль за законністю й обґрунтованістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Порядок здійснення судового контролю за досудовим провадженням закладено в міжнародних правових документах, які є складовою частиною українського законодавства після їх ратифікації. Зокрема, за статтею 9 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення [1]. Такого роду контроль передбачено також статтею 5 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [2].

В Україні інститут судового контролю прямо передбачений в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі за текстом. – КПК України). Так, у п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України вказано, що слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [3].

Судовий контроль за дотриманням законності під час застосування відсторонення від посади полягає у здійсненні передбачених кримінальним процесуальним законодавством

заходів, пов'язаних із перевіркою наявності підстав для застосування вказаного заходу примусу, які повинні бути підтвержені відповідними доказами, дотримання строків та порядку його застосування, який здійснюється у формі винесення відповідних ухвал з метою забезпечення дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого) щодо якого застосовується відсторонення від посади, а також інших осіб.

Окрім цього, значення судового контролю полягає в тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування [4, с. 3].

У Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13 зазначається, що слідчому судді, суду варто враховувати, що рішення про застосування одного з видів заходів забезпечення кримінального провадження, який обмежує права й свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного інтересу (визначеним у КПК України конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості [5, с. 266].

Метою судового контролю щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканість під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження є усунення порушень КПК України, що стосуються процедури застосування заходів забезпечення кримінального провадження; забезпечення свободи та особистої недоторканості особам, щодо яких застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження; відновлення права на свободу та особисту недоторканість у разі його порушення, неправомірного обмеження [6, с. 13].

Відсторонення від посади можливо тільки в тому випадку, якщо є достатні підстави вважати, що залишаючись на посаді, обвинувачений (підозрюваний) буде перешкоджати досудовому розслідуванню і судовому розгляду кримінального провадження, відшкодування заподіяної злочином шкоди або продовжувати займатися злочинною діяльністю, пов'язаною з перебуванням на цій посаді, перешкоджати виконанню вироку.

Таким чином, слідчий суддя чи суд повинен перевірити наявність причинного зв'язку між кримінальним правопорушенням, яке інкримінується особі та посадою, яку вона займає [7, с. 294–305].

Окрім того, слідчий суддя чи суд повинен врахувати і ту обставину чи була раніше особа відсторонена від посади, наприклад, у порядку дисциплінарного провадження. У такому разі окремо перевіряються матеріали з даними щодо посади, яку обіймає підозрюваний, а також відомості, які свідчать про відсторонення особи від посади відповідно до вимог ст. 22 Закону України «Про державну службу» [8].

Також особа на час вчинення кримінального правопорушення або на час розгляду клопотання про відсторонення її від посади може перебувати у відпустці чи бути звільненою з місця роботи. У кожному конкретному випадку слідчий суддя (суд) повинен перевірити наявність підстав, які свідчать про те, що особа перебуваючи у відпустці, будучи відстороненою чи звільненою вчинила чи сприяла вчиненню кримінального правопорушення використовуючи свою посаду, або ж чинила протиправний вплив на свідків чи інших осіб, або іншим чином негативно впливала на хід досудового розслідування.

Аналіз судової практики свідчить про випадки відмови у задоволенні клопотання про відсторонення від посади внаслідок встановлення того факту, що перебування особи на певній посаді є єдиним джерелом отримання доходів для сім'ї підозрюваного чи обвинуваченого, або ж погіршити становище осіб, які є підлеглими чи працюють на підприємстві, установі чи організації, керівником якої є підозрюваний, обвинувачений [9, 10].

Таким чином, судовий контроль за процедурою відсторонення від посади полягає у здійсненні наступних дій з боку слідчого судді чи суду:

– перевірки наявності правових підстав для застосування вказаного заходу. Зокрема такими підставами є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор

звертається із клопотанням; наявність причинного зв'язку між кримінальним правопорушенням, яке інкримінується особі та посадою, яку вона займає; достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; наслідки відсторонення від посади для інших осіб;

– оцінка всіх наявних матеріалів та доказів, що свідчать про наявність підстав вважати, що особа, перебуваючи на посаді перешкоджатиме досудовому розслідуванню і судовому розгляду кримінального провадження, відшкодування заподіяної злочинною шкоди або продовжить займатися злочинною діяльністю, пов'язаною з перебуванням на цій посаді;

– прийняття рішення про застосування до особи заходу забезпечення кримінального провадження у формі відстороненні від посади, або ж про відмову у його застосуванні із обґрунтуванням такої відмови, а також про продовження чи відмову у продовженні строку відсторонення особи від посади;

– переглядати рішення про застосування до особи відсторонення від посади у разі подання клопотання про його скасування, та перевіряти законність дій органів досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права : прийнятий 16 груд. 1966 р. ; ратифікований указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовт. 1973 р. № 2148-VIII. Верховна Рада України: [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : підписана 04 листоп. 1950 р. в Римі ; зі змін. та допов., внесеними Протоколом № 14 від 13 трав. 2014 р.). Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua / laws / show / 995_004.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 82.

4. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.

5. Бондюк А. Ф. Практика вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження

в розрізі процесуальної функції слідчого судді. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 265–269.

6. Мірковець В. І. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканість при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 19 с.

7. Анастасієва В. В. Судовий контроль за дотриманням прав та свобод особи при застосуванні до неї відсторонення від посади. Věda a perspektivy. 2022. № 9 (16). С. 294–305. (Praha, České republika). DOI: [https://doi.org/10.52058/26951592-2022-9\(16\)-294-305](https://doi.org/10.52058/26951592-2022-9(16)-294-305). 12.

8. Про Державну службу : Закон України від 13 груд. 2015 р. № 889-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

9. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07 лют. 2014 р. (витяг). Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14#Text>.

10. Ухвала Личаківського районного суду м. Львова від 19 берез. 2021 р. № 463/2846/21. Вердикт. ЛІГА:ЗАКОН: [сайт]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95763395> 184.

Зарубей Вікторія Володимирівна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, професор;

Соловійов Едуард Петрович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабну війну проти України, прагнучи не тільки захопити великі міста, такі як Харків, Маріуполь, Херсон, Суми та Чернігів, а й

здійснити повну окупацію та асиміляцію країни. Ідеологія «руського миру» заперечувала право українців на самовизначення, національну ідентичність, а також на існування власної держави, що відображалось в жорстоких методах війни, включаючи терор, знищення інфраструктури та житлових масивів на окупованих територіях [1, с. 38].

Термін «деокупація» в Україні не має чіткого правового визначення, однак у практичному сенсі він означає проведення військово-політичних заходів для відновлення контролю держави над раніше окупованими територіями, а також для забезпечення контролю міжнародними організаціями.

Україна, у своїх зусиллях щодо деокупації та безпечної реінтеграції тимчасово анексованих територій, розробила Стратегію деокупації, яка відповідає міжнародним стандартам, включаючи норми Статуту ООН і резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що стосуються територіальної цілісності України [2].

З 2014 року Україна впровадила низку законодавчих ініціатив, спрямованих на захист прав людини в умовах війни. Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначив правовий статус окупованих територій і запровадив особливий правовий режим. Нова категорія громадян – внутрішньо переміщені особи – отримала законодавчу підтримку через окремі нормативно-правові акти. Однак війна створила нові соціальні групи, серед яких найбільш вразливими є родини загиблих і люди, що залишилися без надійного захисту своїх прав [3].

Невиконання Росією зобов'язань міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо захисту життя людей під час збройних конфліктів, стало очевидним. Як зазначає О. Бунчук, хоча ООН ухвалила коментар до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що стосувався захисту права на життя в умовах війни, багато важливих аспектів залишилися невіршеними. Це вказує на необхідність удосконалення норм міжнародного права, а також механізмів їхнього застосування [4].

Після деокупації територій перед правоохоронними органами стоїть низка складних завдань, включаючи відновлення правопорядку, забезпечення безпеки громадян та реінтеграцію звільнених територій. Важливим є не тільки фізичне відновлення правоохоронних структур (будівель, технічного забезпечення), а й навчання кадрів та співпраця з

міжнародними організаціями для ефективного збору доказів у справах про воєнні злочини. Так, у місті Ізюм, яке зазнало значних руйнувань, Європейський Союз реалізував проект підтримки місцевої поліції, надаючи необхідне обладнання та проводячи тренінги для правоохоронців [5].

У лютому 2022 року Національна поліція разом із силами оборони гідно зустріла російську агресію та продовжує боронити країну, відбиваючи ворожі атаки. Від початку повномасштабного вторгнення поліція продемонструвала стійкість і ефективність, оперативно реагуючи на безпрецедентні виклики.

Війна докорінно змінила реальність, у якій діяли правоохоронці:

- психоемоційний стан суспільства зазнав суттєвих змін, зникли багато соціальних стримуючих факторів, зокрема страх перед кримінальним переслідуванням чи репутаційними ризиками;

- вийшла з ладу значна частина технічних засобів контролю – камери спостереження, системи фіксації правопорушень, охоронні сигналізації, освітлення та електропостачання;

- поліцейські зіткнулися з невизначеністю щодо своїх дій у випадку збройного нападу з боку регулярних військових формувань країни-агресора;

- згідно із законодавством, поліція входить до сил національного спротиву, проте чітко не визначено, в якій саме ролі її можна залучати, особливо з урахуванням обмежених ресурсів, зокрема відсутності важкого озброєння та навичок його застосування;

- у деяких випадках спостерігалося порушення управлінської вертикалі через евакуацію представників влади та керівництва поліції [6, с. 25–26].

Після деокупації територій слід враховувати ризики, пов'язані з мінуванням, наявністю нерозірваних босприпасів і потенційними диверсійними діями. Відновлення безпеки включає розмінування, патрулювання та евакуацію населення. Крім того, важливо відновити довіру місцевого населення до правоохоронних органів, залучати їх до процесів відновлення та забезпечити прозорість у діяльності органів влади. Звільнені території часто стикаються з проблемою браку кваліфікованих кадрів через евакуацію частини населення та співпрацю деяких

правоохоронців з окупаційною владою. Для вирішення цієї проблеми необхідно формувати кадровий резерв і надавати соціальну підтримку новим фахівцям.

Правоохоронні органи зобов'язані оперативно фіксувати та розслідувати злочини, скоєні під час окупації, зокрема воєнні злочини та порушення прав людини. Це вимагає спеціалізованої підготовки та співпраці з міжнародними організаціями для забезпечення належного збору доказів та притягнення винних до відповідальності. Після деокупації території можуть залишитися небезпечними через мінування, наявність нерозірваних боєприпасів та можливі диверсійні дії. Правоохоронні органи спільно з військовими та спеціалізованими службами проводять розмінування, патрулювання та інші заходи для забезпечення безпеки громадян. Крім того, важливою є робота з евакуації населення з небезпечних зон та надання гуманітарної допомоги [6, с. 27–28].

Отже, функціонування правоохоронних органів у період після деокупації характеризується низкою специфічних викликів, які потребують комплексних та скоординованих дій для забезпечення безпеки, правопорядку та успішної реінтеграції звільнених територій.

Список використаних джерел

1. Капустянський В. Д. Актуальні питання захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій : *матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (ДонДУВС, 30 верес. 2022 р.)*. С. 38–39.

2. Звільнення територій несе нові виклики: кого і як карати за роботу на окупанта?. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/zvilnennia-terytori>.

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (із змін.) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

4. Бунчук О. Право на життя в умовах війни. *Наукові записки Чернівецької юридичної школи*. 04.05.2022. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>.

5. КМСС в Україні запускає пілотний проєкт для підтримки поліції та безпеки громади в Ізюмі. URL: https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/euam-ukraine-launches-pilot-project-to-support-policing-and-community-safety-in-izyum/?utm_source=.

6. Гусаров С. М. Робота органів поліції України на деокупованих територіях. *Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. III наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.)*. Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 25–30.

Іваницький Сергій Олександрович,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ (ПРОДОВЖЕННЯ) ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

Військова агресія рф проти України, на жаль, супроводжується втратами особового складу сил безпеки та оборони, що зумовлює гостру потребу кадрового поповнення, необхідність пошуку додаткових резервів та людських ресурсів.

Відповідаючи на ці виклики, український законодавець у ст. 616 КПК України встановив, що у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєданого із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152–156¹, 258–258⁶, ч. 4 ст. 286¹, ст. 348 КК України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з п.п. 1 п. 3 прим. до ст. 368 КК України на момент вчинення кримінального

правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу [1].

Практика реалізації цієї норми висвітлила низку проблем, адже згідно абз. 4 ч. 1 ст. 616 КПК України відповідне клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, серед іншого, повинно обов'язково містити висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану.

Чинне законодавство передбачає, що висновок про придатність особи до несення військової служби надається за результатами медичного огляду відповідною військово-лікарською комісією (далі – ВЛК).

Разом з тим, підозрюваний (обвинувачений), який ініціює скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби, перебуває в місці, де його свободу обмежено (слідчі ізолятори тощо). Тож для проходження медогляду ВЛК йому потрібно в межах правової процедури на певний період легально покинути режимне приміщення СІЗО. Водночас кримінальний процесуальний закон чітко не визначає суб'єкта, який уповноважений прийняти рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) тимчасово залишити СІЗО для проходження медогляду ВЛК й процедурні аспекти його застосування. Це утруднює можливість реалізації принципу правової визначеності як важливої складової засади верховенства права, призводить до різних підходів на практиці й певним чином стримує потенціал ст. 616 КПК України щодо поповнення лав ЗСУ новими категоріями мобілізованих.

Очевидно, що процесуальне рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) на проходження медогляду для визначення ступеня придатності до несення військової служби має прийматися у формі ухвали тим же суб'єктом, який

наділений компетенцією на застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, – слідчим суддею, судом.

Варто підтримати підхід, що формується за цим напрямом в судовій практиці [2; 3], й передбачає надання судом дозволу на етапування (доставку) обвинуваченого до ВЛК для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби в умовах воєнного стану.

З метою конкретизації процесуального порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби вбачається за доцільне доповнити частину першу статті 616 КПК України абзацем шостим наступного змісту: “Дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби надається слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту або прокурора”.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
2. Ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 16 січня 2025 року, провадження № 1-кп/734/63/25, справа № 734/1670/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124456692>
3. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 07 січня 2025 року, провадження № 1-кп/552/82/25, справа №552/6546/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124246426>

Капустинський Максим Вікторович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінальної юстиції
Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Тематика здійснення кримінального провадження щодо судді загалом, та відсторонення його від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності

зокрема, не втрачає своєї актуальності протягом усього періоду реформування судової гілки влади.

У доктрині кримінального процесу відсторонення від посади розглядають як захід забезпечення дієвості кримінального провадження, що полягає і у тимчасовому вимушеному недопущенні особи, яка перебуває у певних службових відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, до виконання своїх функціональних обов'язків; і у обмеженні конституційного права особи на працю в разі, коли перебування підозрюваного на посаді сприяло вчиненню кримінального правопорушення та може зашкодити неупередженості та повноті досудового розслідування; і у корекції поведінки підозрюваного (обвинуваченого) та створенні належних умов для здійснення судочинства; і у забезпеченні виконання майбутнього покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

У ст. 155 КПК України передбачено загальну процедуру відсторонення від посади, яка поширюється на усіх посадових осіб окрім суддів, стосовно яких у ст. 155-1 КПК України передбачено спеціальний порядок застосування аналізованого заходу, згідно з яким рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя (далі – ВРП) на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків) або його заступника.

Уповноваження ВРП на застосування відсторонення судді від посади виправдано та пояснюється посиленням незалежності суддів і недопущенням випадків втручання в їхню діяльність під час здійснення правосуддя. У свою чергу у науковій літературі зустрічаються різні позиції стосовно делегування повноважень слідчого судді ВРП. Аналіз доктринальних джерел надає можливість виокремити кілька точок зору. В. І. Фаринник аналізуючи законодавство станом на 2014 рік, коли рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя приймала Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі – ВККС), обґрунтовував міркування про необхідність застосування аналізованого заходу суддею, судом на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України та згоди ВККС [1, с. 166].

На переконання Р. Д. Арланової, таке виключення суду з процесу ухвалення рішення про відсторонення судді від посади є не досить обґрунтованим та логічним. Більш правильним, на думку вченої, є надання права на відсторонення судді Верховному Суду України, до якого з відповідним клопотанням звертається Генеральний прокурор України (а це клопотання, у свою чергу, вже може бути погоджено з ВККСУ) [2, с. 266].

Натомість у своїй практиці Європейський суд з прав людини підтверджує можливість ВРП вирішувати питання про відсторонення судді від здійснення правосуддя, адже, як убачається із п. 74 Рішення Суду «Savino and Others v. Italy» (Application no. 17214/05, 28 April 2009), реалізовувати судові функції поруч із судом можуть і інші органи, зокрема адміністративні та законодавчі, за умови таких критеріїв як: наявність організованої процедури з повною юрисдикцією та обов'язковість рішення такого органу для сторін судового процесу [3]. В цілому порядок вирішення питання про застосування аналізованого заходу стосовно судді, що передбачений положеннями КПК України, Законів України «Про судоустрій та статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», відображає згадані критерії. Поруч з цим, можливість реалізації судової функції, на нашу думку, можна обґрунтувати і суб'єктивним складом цього органу, більшість членів якого сформована із суддів.

Отже, на перший погляд саме на ВРП покладаються повноваження щодо прийняття рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя. Однак, враховуючи положення ч. 3 ст. 154 КПК України, це далеко не повний перелік суб'єктів, уповноважених на прийняття вказаного рішення. Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством.

Принагідно зауважимо, що суддею (згідно ст. 3 КПК) є голова, заступник голови, суддя Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, апеляційного суду, місцевих загальних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя, а також присяжний.

Згідно зі ст. 128 Конституції України призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням ВРП в порядку, встановленому законом. Поруч з цим

Президентом України призначається частина суддів Конституційного Суду (п. 22 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

З огляду на викладене виникає питання чи поширюються положення ст. 155-1 КПК України на суддів Конституційного суду України (далі – КСУ) і чи можна їх було б відсторонити від здійснення правосуддя на основі рішення ВРП. Правозастосовна практика переконує у протилежному з огляду на відсторонення судді КСУ Президентом України своїми указами від 29 грудня 2020 року та від 26 лютого 2021 року № 79/2021 та № 607/2020 відповідно.

Отже за наведених обставин Президент стає суб'єктом кримінального процесу, перебираючи на себе суддівські функції у відношенні осіб, яких він призначає згідно ст. 106 Конституції, у контексті застосування процедури відсторонення від посади як заходу забезпечення кримінального провадження. При цьому жодні гарантії справедливої судової процедури щодо участі слідчого та/або прокурора та підозрюваного чи обвинуваченого, його захисника не застосовуються [4]. Таким чином можна констатувати окремі недоліки нормативної регламентації відсторонення суддів КСУ, призначених на посаду Президентом. По-перше, не зовсім зрозуміло який саме прокурор є суб'єктом внесення на розгляд Президенту України клопотання про відсторонення судді КСУ. Адже, з одного боку відповідно до ч. 3 ст. 154 КПК України суб'єктом внесення подання в цьому випадку виступає прокурор. Однак з іншого – як зазначено на сайті офісу Президента України, рішення було ухвалене після отримання та опрацювання фахівцями Офісу Президента клопотання Офісу Генерального прокурора, підписаного виконувачем обов'язків Генпрокурора [5]. По-друге, в чому полягає процедура розгляду, положенням яких нормативно-правових актів повинен відповідати порядок вирішення питання про відсторонення судді КСУ від посади: вимогам ст. ст. 156–158 КПК України або ст. ст. 63-64 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»? По-третє, яка форма та зміст рішення про відсторонення судді КСУ від правосуддя та чи підлягає таке рішення оскарженню. Враховуючи, що рішення ВРП про відсторонення судді від здійснення правосуддя ілюструє, що за своїм змістом та структурою вони практично ідентичні ухвалам

слідчих суддів про застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження в частині оцінки підстав, у тому числі наявності в особи процесуального статусу підозрюваного, ризиків, враховуючи посаду і соціальний статус, перешкоджати розслідуванню тощо.

Така процедура відсторонення судді КСУ, а точніше її відсутність, несе ризики і процесуально некоректно відображає порядок обмеження конституційного права судді КСУ на працю. Дану проблему також не залишив без уваги КСУ, реагуючи на відсторонення судді КСУ указом Президента України. Так, як зауважує Правовий департамент Секретаріату КСУ, виходячи з конституційного статусу суддів КСУ, та враховуючи специфіку їх призначення різними гілками державної влади (ст. 148 Конституції України), положення ч. 3 ст. 154 КПК України не можуть бути застосовані до тих суддів КСУ, які призначалися Президентом України. Інакше можна стверджувати про нерівний правовий статус суддів КСУ, та, фактично, зниження відповідних гарантій для суддів, що суперечить положенням ст. 149 Конституції України [6].

Отже, в цьому контексті привертати до себе увагу питання відсторонення від посади суддів КСУ, що призначаються Верховною Радою та З'їздом суддів України. Аналіз положень Конституції України, КПК України, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя» та «Про Конституційний суд» не дає відповіді на це питання. Тому, припускаємо, що стосовно таких суддів КСУ застосовуються загальні правила відсторонення від посади за рішенням слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження. Таким чином виникає ситуація, за якої відносно третин суддів КСУ рішення про відсторонення суддів приймає Президент України згідно з ч. 3 ст. 154 КПК України. Стосовно іншої частини суддів КСУ таке рішення приймає слідчий суддя у загальному порядку, тим самим законодавець поставив суддів даного суду у нерівні умови, чим порушив засаду рівності перед законом та судом у відстоюванні свого конституційного права на працю.

Резюмуючи, ґрунтуючись на дослідженні положень національного законодавства, можна зробити висновок, що

основним суб'єктом прийняття рішення про відсторонення від посади виступає слідчий суддя, чий повноваження законодавець делегує ВРП та Президенту України відповідно у зазначених вище випадках. Разом з тим, вважаємо, що порядок відсторонення судді КСУ від здійснення правосуддя Президентом не передбачає забезпечення умов для реалізації права судді на участь у розгляді клопотання про його відсторонення від посади, а відтак не забезпечує реалізацію принципів змагальності та рівності сторін.

Список використаних джерел

1. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2014. № 2(65). С. 162–171.

2. Арланова. Р. Д. Щодо відсторонення судді від посади за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 2(33). С. 264–268.

3. Case of «Savino and Others v. Italy» (Application no. 17214/05) : Judgment European Court of Human Rights 28 April 2009; final 28/07/2009. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-92505%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-92505%22]}).

4. Водянніков О. Королівський крокет або як відсторонити суддю Конституційного Суду України від посади. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/476220_korolivskiy_krocket_abo_yak.html.

5. Президент України підписав указ про відсторонення Олександра Тупицького від посади судді Конституційного Суду строком на два місяці. *Офіс Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-pidpisav-ukaz-pro-vidstoronennya-oleksand-65857>.

6. Інформація щодо відсторонення судді Конституційного Суду України від посади. 28.12.2020. *Конституційний суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/informaciya-shchodo-vidstoronennya-suddi-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-vid-posady>.

Коршак Леся Ігорівна,
курсантка навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ;
Римарчук Ольга Вікторівна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Забезпечення прав і свобод військовополонених є одним з ключових питань міжнародного гуманітарного права. В умовах збройних конфліктів особливо важливо гарантувати гуманне поводження з особами, які потрапили в полон, та захистити їх від насильства і свавілля.

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року (III Женевська конвенція) [1] та Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року [2] становлять основу міжнародно-правового режиму захисту прав військовополонених. Ці документи визначають, хто вважається військовополоненим, встановлюють стандарти поводження з ними та фіксують їхні основні права.

Згідно зі ст. 4 III Женевської конвенції, статус військовополонених поширюється на такі категорії осіб:

- 1) особовий склад збройних сил сторони конфлікту;
- 2) особи, які входять до складу ополчення або добровольчих загонів;
- 3) особи, які слідуєть за збройними силами, але не входять до їх складу (журналісти, постачальники та ін.);
- 4) члени екіпажів торговельного флоту та цивільної авіації сторін конфлікту;
- 5) жителі неокупованої території, які беруть зброю для боротьби з військами противника [1].

Стаття 13 зазначеної Конвенції зобов'язує гуманно ставитися до військовополонених, поважати їх особу та честь. Застосування до них фізичного та психологічного насильства, тортур, принизливого поводження категорично заборонено.

Полонені мають бути захищені від актів залякування, образ і цікавості публіки (ст. 13) [1].

III Женевська конвенція закріплює за військовополоненими низку невід'ємних прав. Насамперед, життя, здоров'я та особиста гідність полонених мають бути поставлені під охорону (ст. 13, 14). Держава, що тримає в полоні, зобов'язана забезпечувати їх харчуванням, одягом, житлом, медичною допомогою (ст. 15, 25–30) [1].

Військовополонені мають право на повагу до своїх особистих переконань і релігійних обрядів (ст. 34). Вони не можуть бути піддані допитам із застосуванням насильства чи без їх згоди (ст. 17). У разі дисциплінарних стягнень гарантії судового захисту та права військовополонених мають бути дотримані (ст. 82–108) [1].

Женевські конвенції приділяють особливу увагу підтриманню зв'язків військовополонених із зовнішнім світом. Полонені мають право листуватися з родинами та отримувати посилки (ст. 71). Представники держав-покровительок і МКЧХ повинні мати доступ до місць тримання полонених для контролю за умовами (ст. 126) [1].

Додатковий протокол I розширює гарантії прав військовополонених. Зокрема, ст. 44 надає статус військовополоненого учасникам національно-визвольних рухів. Стаття 45 закріплює презумпцію статусу військовополоненого у разі сумнівів. Протокол також деталізує правила щодо евакуації полонених, умов інтернування, кримінального переслідування тощо (ст. 46–47, 75–77) [2].

Незважаючи на існування розгалуженої міжнародно-правової бази, практика збройних конфліктів свідчить про численні випадки порушень прав військовополонених (катування, незаконні страти полонених, перешкоджання доступу гуманітарних місій тощо). На жаль, такі ганебні явища продовжують мати місце, до прикладу, задокументовані факти катувань, принизливого і нелюдського поводження з українськими військовополоненими, відмови у наданні медичної допомоги, примусу до участі у пропагандистських заходах зі сторони військових РФ [3, с. 24–33].

Серед ключових проблем реалізації норм щодо прав військовополонених слід назвати:

1) небажання держав визнавати збройний конфлікт як такий, що перешкоджає застосуванню відповідних конвенцій;

2) недостатню обізнаність комбатантів зі своїми правами та обов'язками за МГП;

3) навмисне ігнорування державами своїх зобов'язань щодо військовополонених;

4) складність збору доказів порушень прав полонених на окупованих територіях;

5) недосконалість механізмів притягнення винних до відповідальності [4, с. 119–129].

Сучасне міжнародне право встановлює чіткі та обов'язкові до виконання норми щодо захисту прав військовополонених. Женевські конвенції 1949 р. та Додатковий протокол I закріплюють визначення цього статусу, правила поведінки з полоненими, їх основні права. Військовополонені мають право на гуманне ставлення, недоторканність, медичну допомогу, зв'язок із зовнішнім світом, належні умови утримання.

Водночас практика свідчить, що ці права далеко не завжди дотримуються сторонами конфліктів. Порушення щодо військовополонених носять системний характер і потребують рішучої реакції світової спільноти. Постійна увага міжнародної спільноти до проблем військовополонених, безумовне виконання державами Женевських конвенцій, систематичне навчання військових, підвищення активності гуманітарних організацій дозволить стримати прояви нігілізму до становища військовополонених.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими: Міжнародний документ від 12 серпня 1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Міжнародний документ від 08 червня 1977 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

3. Каптан М. Реалізація міжнародно-правових норм щодо поведінки з військовополоненими під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. *Збірник*

наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняхівського. 2024. С. 24–33. URL: <http://znp-cvvsd.nuou.org.ua/article/view/311369>.

4. Градецький А. Актуальні проблеми дотримання міжнародних стандартів щодо гуманного поводження з військовополоненими. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. 5 (33). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/11322/11381>.

5. Грушко М. Імплементация міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство України. *Evropský politický a právní diskurz*. (1). 2015. С. 119–129. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2324>.

Костилєва Тетяна Іванівна,
доцент кафедри кримінальної юстиції
ННПП Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук;

Костилєв Олександр Іванович,
науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем
державотворення та правозастосування
ННПП Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук;

Шопіна Юлія Олегівна,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології ННПП Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ СТ. 234–236, 615 КПК УКРАЇНИ

Згідно зі статтею 19 Основного Закону України [1] органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) – під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов’язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України [2, ч. 1 ст. 9].

Аналізуючи судову практику, виявлено непоодинокі випадки, коли протокол обшуку та вилучені речові докази визнано судом недопустимими доказами через порушення вимог кримінального процесуального законодавства.

Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення [2, ст. 86].

В умовах воєнного стану положення статті 87 КПК України щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а також пункту 3 частини 3 вказаної статті – застосовуються з урахуванням особливостей, визначених статтею 615 КПК України.

Так, за загальним правилом – обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду [2, ч. 2 ст. 234]. Клопотання про обшук має містити відомості, зазначені у ч. 3 ст. 234 КПК України, та розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого, прокурора [2, ч. 4 ст. 234].

У відповідності до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо відсутня об’єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо надання дозволу на проведення обшуку – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді.

Іншою особливістю є час проведення обшуку. На законодавчому рівні встановлено строк дії ухвали на проведення обшуку, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали [2, п.1 ч. 2 ст. 235].

За загальним правилом – необхідно обирати такий час, який найменше шкодить звичайному життю особи.

Так, обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті обшуку [2, ч. 2 ст. 236].

Проте, при здійсненні кримінального провадження в порядку статті 615 КПК України, законодавець автоматично дозволяє проведення обшуку у нічний час (з 22 години до 6 години), як виняток з загального правила, встановленого у ч. 4 ст. 223 КПК України.

Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису [2, ч. 10 ст. 236]. Дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані у записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні [2, ч. 2 ст. 110].

Крім того, важливою умовою проведення обшуку є забезпечення присутності не менше двох понятих. За загальним правилом, згідно ч. 7 ст. 223 КПК України - обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України.

Треба звернути увагу, що стаття 615 КПК України дозволяє проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. У такому разі хід і результати проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [2, п. 1 ч. 1 ст. 615].

На думку науковців, такі законодавчі зміни порушують принцип правової визначеності та породжують ризик зловживання правами, оскільки конкретні критерії, за якими залучення понятих неможливе, законодавством не визначено, а прийняття цього рішення залишається на розсуд уповноважених суб'єктів проведення цієї процесуальної дії [5, с. 531].

За загальним правилом – другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові [2, ч. 9 ст. 236].

За умов воєнного стану особливістю проведення обшуку є законодавчий дозвіл на процесуальне оформлення відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій [2, п. 1 ч. 1 ст. 615].

Застосовуючи це положення на практиці, можуть виникати проблемні питання та труднощі щодо подальшого процесуального оформлення протоколу обшуку, а у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку – порушення строку на звернення з клопотанням про арешт такого майна.

Отже, підсумовуючи, можна дійти висновку, що обшук є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, яка безпосередньо впливає на конституційні права та свободи громадян. Умови проведення обшуку чітко регулюються чинним кримінальним процесуальним законодавством України. У разі порушення встановленого КПК України порядку проведення обшуку, докази, отримані під час слідчої (розшукової) дії визнаються недопустимими, на них не може посилається суд при ухваленні судового рішення.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#text>.
3. Закон України від 14 квітня 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального про-цесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального про-

вадження в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n2>.

4. Предместніков О. Г., Гальона І. І., Кипич І. В. Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. Серія: Право. 2023. № 7 (37). С. 522–534.

Кравець Юліан Іванович,
суддя Одеського апеляційного суду,
доктор філософії

НЕВІДКЛАДНИЙ ОБШУК: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ

Значна частина ключових доказів у кримінальному провадженні збирається за допомогою такої слідчої (розшукової) дії як обшук. Серед різних видів обшуку за деякими категоріями кримінальних правопорушень (у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, у сфері службової діяльності тощо) особливе значення мають саме невідкладні обшуки.

Однією з важливих новел правозастосовної практики в цій сфері стало прийняття 07 жовтня 2024 року Постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 466/525/22 (провадження № 51-7310кмо23), в якій було розглянуто низку злободенних питань.

Ухвалення будь-якого правозастосовного акту, як відомо, не тягне завершення теоретичної дискусії, а наявність окремих думок суддів у справі № 466/525/22 підкреслює важливість аналізу проблемних питань, що постали у зв'язку з проведенням невідкладних обшуків.

Правовою передумовою прийняття Об'єднаною палатою ККС ВС відповідної Постанови стала наявність неоднозначної, суперечливої практики судів, в тому числі суду касаційної інстанції, щодо тлумачення такої поширеної підстави для проведення невідкладного обшуку, як необхідність врятування майна. Найбільш проблемним виявилось питання, чи охоплюється «необхідність віднайти і вилучити об'єкти, які можуть бути речовими доказами», переліком винятків, встановлених ч. 3 ст. 233 КПК для проведення невідкладного обшуку, зокрема, потребою «врятування майна».

За одними правозастосовними позиціями, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження у невідкладних випадках, пов'язаних із загрозою знищення майна (доказової інформації), КПК дозволяє проводити огляд, обшук житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді із застосуванням судового контролю *post factum*.

Так, колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС у постанові від 06 вересня 2023 року (справа № 688/647/19, провадження № 51-2840км23) визнала неспроможними посилення сторони захисту на відсутність підстав, визначених ч. 3 ст. 233 КПК, та дійшла висновку, що з положеннями вказаної норми цілком узгоджується те, що підставою для задоволення клопотання є врятування майна, яке є знаряддям, засобом або предметом злочину і яке могло бути знищено [1].

Збіжний висновок міститься в постанові Третьої судової палати ККС ВС від 18 жовтня 2023 року (справа № 303/3224/20, провадження № 51-3342км20), де Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду щодо допустимості результатів обшуку житла, оскільки ця слідча (розшукова) дія, у зв'язку з тим, що місце передачі грошових коштів ситуативно було змінено, мала невідкладний характер, а у подальшому сторона обвинувачення отримала дозвіл слідчого судді на проведення обшуку. Так само колегія суддів Першої судової палати ККС ВС у постанові від 27 лютого 2024 року (справа № 185/4212/21, провадження № 51-7440км23) визнала обґрунтованими правозастосовні підходи, за якими є правомірним проведення обшуку як невідкладного, де невідкладність полягає в необхідності вилучення грошових коштів, отриманих як неправомірна вигода (предмета кримінального правопорушення), і вказала, що це охоплюється винятком, установленим ч. 3 ст. 233 КПК.

Разом із тим, колегія суддів Першої судової палати ККС ВС у постанові від 08 квітня 2021 року (справа № 573/2028/19, провадження № 51-1535км20) виходила з того, що не відноситься до підстав проведення невідкладного обшуку необхідність відшукування викрадених речей та одягу, які можуть бути використані як докази. Колегія суддів дійшла переконання, що обшук було проведено без достатніх правових підстав, з огляду на що погодилася із судами попередніх інстанцій про недопустимість доказів, отриманих за його результатами, навіть

з урахуванням того, що обшук було легалізовано ухвалою слідчого судді.

Аналогічно колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС у постанові від 01 листопада 2023 року (справа № 462/3127/22, провадження № 51-4879км23) дійшла висновку, що унеможливлення знищення доказів, фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, збереження доказової бази не є підставами для проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчим суддею, адже такі обставини не входять до переліку тих невідкладних випадків, про які йдеться в ч. 3 ст. 233 КПК [1].

Наявність згаданих вище неоднакових підходів ККС ВС спонукала Об'єднану палату цього органу сформуванню чіткий правовий висновок (в контексті застосування ч. 3 ст. 233 КПК України) у справі № 466/525/22, у відповідності із яким слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи в невідкладних випадках, зокрема, з метою врятування матеріальних об'єктів (майна), що потенційно можуть мати значення речових доказів у кримінальному провадженні, від прогнозованого знищення, втрати.

В одній з окремих думок судді щодо вказаної правової позиції ОП ККС ВС з цього приводу звернуто увагу, що знак рівняння між «врятуванням майна» і «виявленням та вилученням доказів», поставлений цією постановою, практично зітер межу між ординарним обшуком, який має проводитися на підставі судового рішення, і невідкладним обшуком; і це загрожує перетворенню винятку на правило [2].

З нашої точки зору, повністю виключити останні ризики навряд чи вдасться, водночас варто враховувати низку обставин. По-перше, буквальне тлумачення використовуваних у конституційному, цивільному та кримінальному процесуальному законодавстві понять «речі», «майно», «речові докази», «документи» свідчить, що речові докази та документи в кримінальному процесі можуть охоплюватися поняттям «майно», яке згадується в ч. 3 ст. 233 КПК України, а врятування майна є однією з альтернативних легальних дій, що допускаються під час проведення невідкладного обшуку для відвернення загрози пошкодження або знищення такого різновиду майна.

По-друге, мінімізація потенційних негативних наслідків некоректного використання ч. 3 ст. 233 КПК України лежить в площині дієвого застосування правових запобіжників, окреслених у згаданій Постанові ОП ККС ВС, серед яких дотримання вимог щодо додаткової й чіткої аргументації позиції органів кримінального переслідування, зокрема, у клопотанні про надання дозволу на обшук у порядку ч. 3 ст. 233 КПК, наданих на його обґрунтування матеріалах, в ухвалі слідчого судді, постановленій *ex post factum*, має бути вказано, які саме обставини на момент проникнення свідчили, що зволікання може спричинити знищення речових доказів, що відомості про загрозу їх знищення, втрати давали підстави сприймати її як реальну. В аспекті реалізації правил ч. 3 ст. 233 КПК, недотримання вказаних вище приписів закону, невиконання вимоги про невідкладне звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку, за відсутності об'єктивних перешкод звернутися з відповідним клопотанням якнайшвидше після закінчення проведення слідчої розшукової дії, є підставою до відмови слідчим суддею в легалізації обшуку *ex post factum* [1].

Отже, дотримання балансу між необхідністю забезпечення оперативності й законності в кримінальному провадженні під час проведення невідкладних обшуків включає необхідність подальшого удосконалення типових форм процесуальних документів, що використовуються для легалізації таких обшуків *ex post factum*, додаткового навчання й забезпечення більш відповідального й принципового підходу з боку співробітників органів досудового розслідування та прокуратури.

Список використаних джерел

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 жовтня 2024 року у справі № 466/525/22 (провадження № 51-7310кмо23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122272945>.

2. Окрема думка судді у справі № 466/525/22, провадження № 51-7310кмо23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122543834>.

Кравчук Іван Іванович,
керівник підрозділу детективів
Національного антикорупційного бюро
України, аспірант кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ

ЗАЛУЧЕННЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ «ОФЦЕРА ПІД ПРИКРИТТЯМ»

У сучасній кримінальній юстиції діяльність правоохоронних органів характеризується ускладненням форм і методів роботи, що обумовлює необхідність постійного вдосконалення відповідних процедур. Однією з дискусійних проблем є участь штатних працівників правоохоронних органів як ініціаторів контактів із правопорушниками в межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Це питання породжує низку правових викликів, пов'язаних із допустимістю таких дій, ризиками провокації злочину та визначенням меж дозволеної поведінки правоохоронців, водночас воно має істотне значення для удосконалення механізмів протидії злочинності.

У статті 23 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 року передбачено право держав-учасниць застосовувати спеціальні методи досудового розслідування, спрямовані на забезпечення ефективного збирання доказів вчинення кримінальних правопорушень [1]. Важливість належної діяльності поліції у сфері виявлення та розслідування таких правопорушень неодноразово підкреслював Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), зокрема у справі *«Раманаускас проти Литви»* [2]. У цьому рішенні Суд наголосив, що правоохоронні органи дедалі частіше змушені застосовувати агентів під прикриттям та інші приховані методи для боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Водночас ЄСПЛ підкреслив, що участь працівників правоохоронних органів у таких заходах є правомірною лише за умови суворого дотримання меж допустимого втручання, що, зокрема, передбачає заборону провокації злочину. Працівників, залучених

до таких операцій, у своїх рішеннях Суд визначає як «офіцерів під прикриттям».

Відповідно до положень українського законодавства, працівники оперативних підрозділів мають право впроваджуватися у злочинні групи з метою документування їхньої діяльності (стаття 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», стаття 7 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», стаття 272 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [3; 4; 5].

Згідно з частиною шостою статті 246 КПК України, НСРД можуть проводитись слідчим або уповноваженими оперативними підрозділами, а за рішенням слідчого чи прокурора із залученням інших осіб. Статті 252 та 256 КПК України фактично розмежують «осіб, які проводять» НСРД, і «осіб, які залучаються до їх проведення». Склалася практика, за якої прокурор, ухвалюючи рішення про проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту, окремо визначає коло осіб, залучених до його проведення. До цього кола належать особи, які у кримінальному процесі мають статус заявників, викривачів або співпрацюють із правоохоронними органами на конфіденційній основі.

Водночас стаття 271 КПК України не визначає конкретного переліку осіб, які можуть бути залучені до проведення контролю за вчиненням злочину. Попри те, що правоохоронні органи зазвичай утримуються від залучення власних співробітників як викривачів через ризик звинувачень у провокації, чинне законодавство прямо не забороняє таку участь.

Відповідно до положень Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, спеціальний слідчий експеримент передбачає створення обстановки, максимально наближеної до реальної, для перевірки намірів особи щодо вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, зокрема отримання неправомірної вигоди [6].

Досвід залучення «офіцерів під прикриттям» до проведення спеціального слідчого експерименту в Україні є обмеженим і переважно асоціюється з діяльністю Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Відомо, що НАБУ використало детективів під прикриттям у резонансних

кримінальних провадженнях, таких як «бурштинова справа» щодо колишніх народних депутатів Максима Полякова та Бориса Розенבלата, розслідування щодо колишньої заступниці голови Державної міграційної служби Діни Пімахової, народного депутата Олександра Юрченка та інших. Однак станом на 2025 рік обвинувальні вироки, винесені на підставі доказів, здобутих детективами під прикриттям, відсутні.

Слід звернути увагу, що у вказаних справах детективи НАБУ виконували спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, використовуючи в тому числі контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту.

Велика кількість справ ЄСПЛ стосується закупок наркотичних засобів за участю «офіцерів під прикриттям». Водночас справ щодо документування фактів одержання неправомірної вигоди із залученням таких осіб значно менше. Зокрема, у справі *«Раманаускас проти Литви»* Суд дійшов висновку, що держава несе відповідальність за дії своїх працівників, навіть якщо вони діяли під прикриттям, і зобов'язана гарантувати, що такі операції не створюватимуть нового злочину, а лише виявлятимуть існуючу злочинну діяльність [2]. У справі *«Носко і Нефьодов проти росії»* ЄСПЛ також наголосив на необхідності чіткого і передбачуваного правового регулювання діяльності працівників під прикриттям, а також належного контролю за їх діями з боку національних органів влади [7].

У зазначених справах ЄСПЛ наголошує на необхідності наявності достатніх підстав для проведення операцій під прикриттям, а також на обов'язку правоохоронних органів уникати провокації злочину. Якщо особа, яка бере участь у проведенні НСРД, є співробітником правоохоронного органу і водночас ініціює пропозицію вчинити злочин (зокрема, передає неправомірну вигоду або спонукає до протиправних дій), такі дії можуть бути кваліфіковані як провокація злочину. Відповідно до практики ЄСПЛ, це призводить до порушення права особи на справедливий судовий розгляд. Провокування особи до вчинення злочину прямо заборонене чинним КПК України (стаття 271). Крім того, Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність працівників правоохоронних органів за провокацію одержання неправомірної вигоди з метою подальшого викриття (стаття 370) [8].

Таким чином, участь працівників правоохоронних органів у ролі «офіцерів під прикриттям» визнається допустимою відповідно до міжнародного та українського права за умови відсутності провокаційних дій. ЄСПЛ вимагає суворого дотримання балансу між інтересами забезпечення правопорядку та гарантіями справедливого судового розгляду. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є належне документування обставин, які передували встановленню контакту правоохоронців із підозрюваними, зокрема фіксація оперативної інформації, заяв або інших свідчень про злочинні наміри.

Список використаних джерел

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародний документ від 27.01.1999 р. № ETS 173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» від 5 лютого 2008 р., заява № 74420/01 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Носко і Нефьодов проти Росії» від 30 січня 2015 року, заяви № 5753/09 та № 11789/10 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-147441>.

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Кубарева Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінальної юстиції
ННПП Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 1 СТ. 303 КПК УКРАЇНИ В ПРАКТИЦІ СЛІДЧИХ СУДДІВ

Учасники кримінального провадження дедалі більше усвідомлюють та активно використовують права, надані їм кримінальним процесуальним законодавством. Разом з тим, слід констатувати, що через певні прогалини в правовому регулюванні та нерозуміння ролі слідчого судді у кримінальному провадженні, учасники, що залучаються до процесу досудового розслідування, неточно тлумачать деякі норми кримінального процесуального права і в результаті мають необґрунтовані очікування. Одне з таких очікувань пов'язане з активізацією здійснення досудового розслідування.

Серед повноважень, наданих слідчому судді, останній зобов'язаний розглядати скарги учасників провадження на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора (ст. 303 КПК). Іншими словами, суддя, який здійснює судовий контроль на досудовому розслідуванні, уповноважений вирішувати процесуальні конфлікти, що виникають між сторонами провадження.

У згаданій статті передбачено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені на досудовому провадженні. Однак, в практиці виникають ситуації, коли слідчі судді не завжди дотримуються вимог згаданої статті та помилково розширюють застосування її положень, чим допускають істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, що призводить до безпідставного розгляду ними по суті та задоволення скарги.

Так, як убачається із змісту ухвали слідчого судді, останній розглядаючи скаргу представника потерпілого на бездіяльність слідчого, що полягає у невиконанні вказівок прокурора, дійшов наступного висновку. На його переконання, оскаржити до слідчого судді бездіяльність слідчого або прокурора, що полягає у нездійсненні процесуальних дій, які вони зобов'язані вчинити у визначений КПК України строк,

можливо лише за наявності зв'язку між обов'язком слідчого або прокурора вчинити визначені КПК України дії та строком, у межах якого зазначена особа зобов'язана їх вчинити. У підсумку слідчий суддя зобов'язав слідчого виконати вказівки прокурора щодо повторного допиту учасників правопорушення, проведення слідчого експерименту тощо (Ухвала слідчого судді Новоодеського районного суду Миколаївської області від 11 листопада 2024 року у справі № 482/2278/24).

Очевидно, що слідчий суддя розширив застосування п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України з огляду на те, що КПК України не визначає строк виконання слідчим органом досудового розслідування вказівок прокурора про проведення слідчих дій. Натомість такий строк може встановлюватися прокурором. Оскільки строк виконання вказівок прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій не визначено КПК України, бездіяльність щодо невиконання таких вказівок не підлягає оскарженню під час досудового розслідування.

Поруч з цим слідчий суддя вийшов за межі своєї компетенції, зобов'язавши слідчого виконати вказівки прокурора та вчинити конкретні слідчі (розшукові) дії. Згідно зі ст. ст. 36, 39, 39-1 КПК України надавати вказівки є виключною компетенцією прокурора та керівника органу досудового розслідування, дізнання, а отже і контроль за їх виконанням покладається на зазначених осіб.

Такий підхід був відображений і в інших рішеннях судді, який реалізує функцію судового контролю на досудовому провадженні, відповідно до яких:

– слідчий суддя вважав, що постанова прокурора за результатами розгляду клопотання захисника про здійснення запиту з метою перевірки відомостей про місце проживання особи може бути оскаржена слідчому судді, виходячи з ст. ст. 93, 220, п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України, оскільки хоч відповідні процесуальні дії, про здійснення яких адвокат просив прокурора, й не спрямовані на забезпечення процесу доказування, але вони створюють необхідні умови для провадження основних слідчих дій, пов'язаних у тому числі з отриманням доказової інформації (Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 19 грудня 2022 року у справі № 991/5644/22);

– слідчий суддя скасував постанову слідчого про відмову в задоволенні клопотання про призначення експертизи та

зобов'язав його призначити економічну (бухгалтерську) експертизу (Постанова Верховного суду від 11 липня 2023 року у справі № 676/3178/22);

– слідчий суддя скасував постанову слідчого про відмову в задоволенні клопотання про повідомлення про підозру та зобов'язано слідчого – здійснити це, а саме – повідомити про підозру фігуранту у кримінальному провадженні (Постанова Верховного суду від 5 квітня 2023 року у справі № 188/1146/22).

У свою чергу, Верховний суд неодноразово зазначав, що слідчий суддя, здійснюючи свої повноваження, що передбачені ст. 307 КПК України, своїми рішеннями не може покладати на слідчого такі зобов'язання, які суперечать нормам КПК України, що за своєю суттю свідчить про фактичне втручання в процесуальні повноваження слідчого, прокурора.

Дійсно, згідно з підходом українського законодавства компетенція аналізованого учасника кримінального провадження передбачає реалізацію ним функції судового контролю, що знайшла своє нормативне закріплення в п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України, предметом якого є дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Водночас, слід зазначити, що слідчий суддя за відповідними зверненнями сторони обвинувачення вирішує і питання, що мають істотне значення для здійснення ефективного досудового розслідування (надання дозволу на затримання; здійснення спеціального досудового розслідування; застосування запобіжних заходів). Відтак, запровадження процедур судового контролю за ефективністю досудового розслідування за зверненнями сторони захисту, на нашу думку, також заслуговує на увагу.

Резюмуючи, можна констатувати, що коло діяльності слідчого судді залишається до кінця невизначеним. Наведені рішення слідчих суддів, згідно з якими останні займали активну позицію і при цьому втручались у повноваження слідчих або прокурорів, є радше винятком, аніж практикою. Тим не менш вищезазначені обставини певною мірою свідчать про відсутність нормативного системного підходу до визначення повноважень слідчого судді. Наведене актуалізує наукові дослідження питань, пов'язаних з компетенцією слідчого судді в частині контролю за ефективністю досудового розслідування.

Кулик Марина Йосипівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Симчук Анатолій Степанович,
старший викладач кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [1].

Участь свідка в кримінальному провадженні є невід'ємною частиною процесу. Він є одним з учасників кримінального провадження, на якого покладено «допоміжну» функцію щодо сприяння в здійсненні повного, усебічного та справедливого правосуддя в кримінальному судочинстві. Попри те, що законодавець зараховує свідка до категорії інших учасників кримінального провадження, однак він не визначає, яке місце посідає адвокат свідка в такому провадженні. Тому одним із дискусійних для вчених-процесуалістів є питання про правовий статус адвоката свідка в кримінальному провадженні, оскільки адвокат може мати різний статус (захисника, представника чи власне адвоката), а отже, може виконувати й різні процесуальні функції. Невизначеність правового статусу адвоката свідка, на нашу думку, позначається на реалізації ним основної функції щодо надання правничої допомоги свідку.

Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України передбачено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі в проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджені згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Така норма КПК України узгоджується зі ст. 59 Конституції України, у якій закріплено: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [2].

Надання правничої допомоги свідку є важливою складовою правової системи України, яка забезпечує справедливість й об'єктивність як досудового розслідування, так і судового провадження. Адвокат може бути залучений для надання правничої допомоги свідку на різних стадіях кримінального провадження, наприклад, на стадії досудового розслідування, під час як давання показань, так й участі в проведенні інших процесуальних дій.

Проте, з огляду на положення КПК України, адвокат, який укладає угоду зі свідком, окрім надання правничої допомоги під час давання показань, не має жодних інших повноважень.

У юридичній літературі висвітлено різні думки науковців щодо визначення статусу адвоката свідка в кримінальному провадженні. Проаналізувавши цю проблематику, слід зазначити, що в ч. 6 ст. 44 КПК України 1960 року було передбачено, що як захисники свідка, запрошені ним для надання правової допомоги під час допиту чи проведення інших слідчих дій за участю свідка, допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні й інші фахівці в галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Повноваження захисника на участь у справі стверджується: 1) адвоката – ордером відповідного адвокатського об'єднання; 2) адвоката, який не є членом адвокатського об'єднання, – угодою, інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, – угодою або дорученням юридичної особи; 3) близьких родичів, опікунів або піклувальників – заявою обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого про їх допуск до участі в справі як захисників [3].

Проте такі положення не узгоджувалися з ч. 1 ст. 44 КПК 1960 року, відповідно до якої захисником могла бути особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги під час провадження в кримінальній справі [3].

На цих прогалинах у законодавстві акцентовано і в працях науковців. Зокрема, Н. В. Титова зауважувала, що визначення особи, яка надає свідкові правову допомогу, саме як захисника,

видається недостатньо обґрунтованим, адже цей суб'єкт не виконує функцію захисту в кримінальній справі [4, с. 795].

Слушною є думка й І. В. Голованя, який зазначає, що рішення законодавця надати адвокату, запрошеному свідком для забезпечення правової допомоги під час допиту, процесуальний статус захисника, що законодавчо закріплює «погану звичку» українського слідства починати «працювати» з потенційним обвинуваченим, залишаючи його в статусі свідка (з усіма наслідками: обов'язок давати показання, кримінальна відповідальність за відмову від дачі показань і завідомо неправдиві показання тощо). Тільки отримавши від такого свідка всю можливу інформацію, українські слідчі висувають обвинувачення [5, с. 139].

На думку М. Я. Никоненка, термін «захисник свідка» не слід застосовувати в КПК Країни як такий, який не відповідає сутності функції, яку виконує особа, що надає в кримінальному судочинстві правову допомогу такому суб'єкту кримінального процесу, як свідок [6, с. 115].

У юридичній літературі наявна й інша позиція щодо статусу адвоката свідка в кримінальному провадженні. Зокрема, О. В. Белькова ще в період дії КПК України 1960 року стверджувала, що наявні всі підстави припустити можливість надання свідку правової допомоги у формі представництва його інтересів. На переконання цієї вченої, «...наявність законних інтересів свідка, а саме: інтересу захисту від можливого їх порушення або поновлення порушених прав; отримання відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для дачі показань; захисту життя, здоров'я, майна свідка, а також життя, здоров'я, майна його близьких родичів. Отже, існування у свідка законних інтересів зумовлює необхідність надання йому правової допомоги у формі представництва» [7, с. 140].

Своєю чергою В. Г. Пожар доводить, що представник свідка – це самостійний суб'єкт кримінально-процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів свідка. Такий представник захищає процесуальний інтерес свідка, який полягає у найбільш повній реалізації належних свідку прав у кримінальному процесі та їх захисту від можливих порушень [8, с. 15].

О. В. Лепей та О. О. Вакулик у своїй науковій публікації поділяють думку про те, що адвокату свідка потрібно надати статус представника [9, с. 278].

Н. В. Титова зазначає, що, з огляду на функціональне призначення свідка в кримінальному процесі, а також враховуючи позицію Конституційного Суду України, викладену в рішеннях у справах про право вільного вибору захисника та право на правову допомогу такого суб'єкта, його слід назвати особою, що надає свідку правову допомогу [4, с. 797].

Натомість В. В. Заборовський, вважає, що відсутність чіткого врегулювання статусу адвоката свідка в українському законодавстві дає змогу припустити, що вітчизняний законодавець мав на меті надати адвокату свідка окремий правовий статус. Таке нормативне врегулювання потребує вдосконалення, оскільки на законодавчому рівні має бути чітко визначено правовий статус такої особи (адвоката свідка), по-друге, його правовий статус повинен бути детально врегульований [10, с. 171].

На наше переконання, адвокат свідка не є ні його представником, ні захисником, тобто не виконує функцію захисту, а отже, не може бути віднесений до сторони захисту. Не викликає сумнівів і те, що він не може входити й до сторони обвинувачення. Адвокат свідка на законодавчому рівні повинен бути віднесений до інших учасників провадження.

Небезпідставною є думка й О. П. Кучинської та Ю. В. Циганюк, які, посилаючись на Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», обґрунтовують думку, що адвокат не здійснює захист свідка, адже захист – вид адвокатської діяльності, який полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування в кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядають питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яку притягують до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Щодо представництва свідка, рівно і як викривача, також є сумніви, адже представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав й обов'язків клієнта в

цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав й обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав та обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача в кримінальному провадженні. Проте в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено також «інші види правової допомоги» – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення. Саме такий вид адвокатської діяльності реалізується під час надання правової допомоги свідку та викривачу в кримінальному провадженні [11, с. 602].

Продовжуючи думку зазначених вище науковців, додамо, що, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», клієнт – фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність [12]. Такою фізичною особою може бути і свідок у кримінальному провадженні, який наділений правом користуватися під час давання показань та участі в провадженні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Тож можна стверджувати, що адвокатом свідка в кримінальному провадженні є особа, яка надає інші види правничої допомоги, що передбачені в п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Проте слід зазначити, що в КПК України ще залишаються певні прогалини – частковий брак правових норм, які, з огляду на принципи права, мають врегульовувати відносини учасників кримінального провадження, тобто не тільки визначати участь адвоката свідка в кримінальному провадженні, а й регламентувати, якими процесуальними правами та процесуальними обов'язками від наділений.

В. В. Заборовський слушно стверджує, що коли буде чітко визначено правовий статус адвоката свідка, а також на

законодавчому рівні детально врегульовано коло його повноважень, може йтися про можливість належної реалізації адвокатом свідка його основної функції щодо надання правової допомоги свідку [10, с. 172].

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що питання визначення правового статусу адвоката свідка в кримінальному провадженні потребує комплексних змін до КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [офіц. сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [офіц. сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон Української РСР від 28 груд 1960 р. № 1001-05. *Верховна Рада України* : [офіц. сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1001-05>.

4. Титова Н. В. Щодо законодавчого регулювання діяльності захисника свідка у кримінальному процесі. *Форум права*. 2011. № 3. С. 793–799.

5. Головань І. В. Деякі проблеми виконання рішення Конституційного суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 6. С. 132–141.

6. Никоненко М. Я. Правова допомога свідку як суб'єкту, який відіграє допоміжну роль в процесі доказування. *Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі* : матеріали круглого столу (Київ, 25 трав. 2011 р.). Київ, 2011. С. 113–115.

7. Белькова О. В. Правова допомога свідку: підстави та процесуальний порядок надання. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 137–140.

8. Пожар В. Г. Інститут представництва у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

9. Лепей О. В., Вакулик О. О. Адвокат свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 277–281.

10. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката свідка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. (Серія «Право»). 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 169–173.

11. Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Проблемні питання правового регулювання участі адвоката у кримінальному провадженні для надання професійної правничої допомоги учасникам такого провадження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 598–603.

12. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України* : [офіц. сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

Мельник Оксана Вікторівна,

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Ковальова Дар'я Юрївна,

слухач магістратури навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності Національної академії
внутрішніх справ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ДИТИНИ ПІД ЧАС ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Верховенство права дитини в кримінальному процесі є не лише похідним від загального принципу верховенства права, а й його особливою формою, спрямованою на забезпечення пріоритету найкращих інтересів дитини в кожному процесуальному рішенні. Йдеться про не просто формальне дотримання норм, а про створення реальних умов для повноцінної реалізації прав дитини як особи, яка потребує особливого захисту.

Допит неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні характеризується певними особливостями, обумовленими віковими та психологічними характеристиками дитини. Діти можуть по-різному сприймати події, запам'ятовувати їх та відтворювати у своїх показаннях, що необхідно враховувати під час проведення процесуальних дій.

Підтримую думку науковців, щодо доцільності внесень зміни в ч. 2 ст. 226 КПК та додати п. 21, виклавши його в такій

редакції: «Допит дітей до 7-ми років забороняється проводити понад 30 хвилин без перерви, а загалом – понад однієї години на день» [1].

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Тривалість допиту також обмежена законом – не більше двох годин на день та одну годину без перерви для малолітніх осіб [2].

Міжнародні стандарти у сфері захисту прав дитини під час кримінального провадження передбачають, що будь-які дії щодо дитини мають здійснюватися з урахуванням її найкращих інтересів. Конвенція ООН про права дитини встановлює, що дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечене право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються [3].

Процедура допиту дитини має бути організована таким чином, щоб мінімізувати стрес та запобігти вторинній віктимізації. Для цього використовуються спеціальні методики допиту, що враховують особливості дитячої психіки та сприйняття.

В Україні проблема забезпечення прав дитини під час допиту набуває особливої гостроти у зв'язку з відсутністю належного матеріально-технічного забезпечення для реалізації міжнародних стандартів. Нестача спеціально обладнаних приміщень для проведення допиту дітей, недостатня кількість фахівців-психологів та низький рівень підготовки правоохоронців негативно впливають на якість отриманих показань та дотримання прав дитини.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який включає удосконалення нормативно-правової бази, впровадження спеціалізованої підготовки для слідчих та прокурорів, створення належної інфраструктури.

Україна відшукує дієві механізми захисту прав дітей, для їх забезпечення було впроваджено модель «Барнахус», діяльність якої регулюється відповідним наказом Мін'юста України, Офіса Генерального прокурора, МВС України, Мінсоцполітики України, МОЗ України від 29.07.2024 № 1151/42496 «Про затвердження Порядку реалізації пілотного

проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус)».

Окремої уваги вимагає також моральна сторона визначення обставин, що підлягають доказуванню щодо потерпілих дітей, про що свідчать праці вчених. Так, Мельник О. та Семотюк С. зазначають, що «жодного слова про особу потерпілого в КПК не сказано. А, між іншим, цілком даремно. Предмет доказування повинен бути розширений. Наразі, встановлення обставин, що могли свідчити про зміну поведінки, наявність дорослого «безпечного» друга, віктимної поведінки, впливу насильства, встановлення причин та умов скоєння протиправної поведінки щодо дитини можуть створити базу для превенції подібних правопорушень, а не лише допомогти справедливому розслідуванню та подальшому винесенню рішення судом по даному конкретному факту» [4, с. 888]. Це розширює фокус процесу від формального збирання доказів до глибшого розуміння ситуації дитини.

Слушно зауважують вчені, що «реалізація захисту потерпілої дитини повинна здійснюватися ще до початку допиту, на етапі, що передує допиту, коли збираються можливі відомості про потерпілу особу. Враховуючи, що завдання допиту дитини полягає, зокрема у недопущенні повторної віктимізації, не слід розраховувати на те, що основна частина інформації буде надана допитуючому під час допиту потерпілим. «Лєвова» частина повинна бути отримана ще до початку допиту, вона пов'язана із з'ясуванням особливостей, притаманних дитині. Просто допитати потерпілу дитину без попередньо встановлених орієнтирів – моральний злочин проти потерпілої дитини, оскільки, цілком імовірно, після його проведення настання депресії в дитини. Отже, кваліфікація допитуючого та розуміння ним специфіки підготовчого етапу має вирішальне значення» [1, с. 151].

Іншого погляду на пріоритет прав дитини під час допиту вимагає також питання вибору законного представника дитини. Вчені говорять про моральну сторону такої дії, що обумовлена реальним бажанням представляти інтереси дитини. Автори, посилаючись на Чарльза Уїтфілда, зазначають, що «коли дитина чує на свою адресу подібні фрази: «Це все через тебе»...від близьких, то вона починає повільно вірити в це та інтерналізує – вбудовує ці твердження в себе, в свою особистість...такі

вислови калічать дитину, не дозволяють їй висловлювати свій біль, вчать звиканню не говорити про те, що болить та приносить занепокоєння» [5, с. 159].

В даному випадку під час досудового розслідування наявність такого законного представника зведе нанівець всі спроби встановити контакт із дитиною, а не лише поставить під сумнів мету допиту як такого.

Таким чином, верховенство права дитини під час допиту у кримінальному провадженні вимагає не лише формального дотримання процедур, але й створення умов, які забезпечують фактичну реалізацію прав дитини. Це потребує системного підходу, що включає удосконалення законодавства, підвищення кваліфікації уповноважених осіб, створення належної інфраструктури та впровадження сучасних методик допиту як основної форми отримання значущої інформації по кримінальному провадженню.

Список використаних джерел

1. Мельник О. В., Попович М.В. Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого: монографія / Попович М. В., Мельник О. В. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. 265с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88.

3. Конвенція про права дитини: міжнародний документ від 20.11.1989. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. С. 205.

4. Семотюк С.Д., Мельник О.В. До питання визначення моральних засад предмету доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих. Наукові перспективи. 2024. № 3 (45). С. 887–897.

5. Мельник О.В., Семотюк С.Д. Вибір законного представника дитини як моральний обов'язок уповноваженої особи. *Захист прав дитини в умовах військової агресії*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 31 трав. 2024р.). Одеса. 2024. С. 157–161.

Москвич Лідія Миколаївна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор

ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ І МАШИННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У сучасному кримінальному провадженні спостерігається тенденція до широкого застосування новітніх цифрових та інноваційних технологій як у процесі розслідування, так і під час судочинства. Ці засоби охоплюють широкий спектр інструментів, від складного програмного забезпечення до методів цифрової криміналістики та алгоритмічних систем оцінки ризиків. Згідно з поглядами таких дослідників, як Е. Сільверман, Й. Арнольд і С. Глесс [1], ці технології здатні не лише швидко обробити бази даних, а й згенерувати узагальнення у вигляді «оціночних суджень», які за своєю природою наближаються до експертних висновків. З критичної точки зору, впровадження цих інноваційних інструментів розглядається як позитивний прогрес. Вони покликані доповнити традиційні, менш складні або більш суб'єктивні форми доказів, які в більшій мірі можуть бути хибними (помилковими свідомо чи випадково).

Однак, впровадження цього нового покоління доказів супроводжується певними ризиками та витратами. Алгоритмічні засоби, забезпечуючи об'єктивність і послідовність, можуть водночас призводити до зменшення ролі запобіжних механізмів, необхідних для виправлення потенційно несправедливих рішень, викликаних автоматичним застосуванням правил. Крім того, такі інструменти можуть створювати ілюзію надійності та неупередженості, оскільки особи, які ухвалюють рішення, можуть не мати можливості виявити джерела помилок або упередженості. Непрозорість методології та результатів застосування складних алгоритмічних інструментів негативно впливає не лише на точність, а й на довіру суспільства до системи правосуддя та відчуття справедливості серед її учасників. За відсутності належного регулювання, використання цих інструментів може становити загрозу для ключових

системних цінностей кримінального судочинства, включаючи точність (тобто засудження винних і виправдання невинних), справедливість, суспільну легітимність, а також такі важливі аспекти, як милосердя та повага до гідності. Наприклад, у багатьох європейських країнах, де діє централізована інквізиційна система, відповідне законодавство ЄС відображає занепокоєння щодо прав обвинувачених у кримінальних справах у контексті застосування систем штучного інтелекту. Зокрема, наголошується на потенційній загрозі ШІ для «справедливого» судового розгляду, «прав захисту» та права на «презумпцію невинуватості», гарантованих Хартією основних прав ЄС [2].

Принципи «етичного або відповідального» використання ШІ були прийняті різними галузями та керівними органами [3]. Дослідження, що узагальнюють ці принципи, виявили такі спільні цінності, як добросовісність, автономія, справедливість, пояснюваність, прозорість, чесність, відповідальність, конфіденційність, нагляд експертів, легітимність, залучення зацікавлених сторін та «детермінізм, заснований на цінностях». Важливо зазначити, що значна кількість країн світу вже має розроблену правову базу, що регулює кримінальне судочинство. З огляду на правотворчий суверенітет країн, навряд чи доцільно формулювати процесуальні стандарти щодо використання інноваційних технологій та результатів їх застосування як доказової бази в кримінальному судочинстві. Але з огляду на їх об'єктивно більшу достовірність, ніж традиційні докази (покази свідків, підозрюваних тощо) та поширення цифровізації в сучасному житті, роль доказів в кримінальному судочинстві, отриманих з використанням інноваційних технологій, вочевидь, зростатиме. Саме тому вже зараз доцільно задуматися щодо формування принципів застосування цих доказів, які будуть покладані в правотворчу та правозастосовну діяльність.

А.Рот виокремлює чотири основоположні принципи застосування цифрових і машинних доказів у системах кримінального правосуддя: 1. право на попередні гарантії для мінімізації помилок і упередженості; 2. право на доступ до доказів (як обвинувальних, так і виправдувальних) та відповідних технологій; 3. право на можливість оскарження; 4. право на епістемічно обґрунтований процес прийняття рішень, що забезпечує інформованість учасників процесу [4].

Щодо першого принципу, то дослідниця обґрунтовує необхідність гарантування, що цифрові та машинні докази, що використовуються в кримінальному провадженні, повинні бути розроблені та протестовані з метою мінімізації ймовірності помилок та упередженості, адже перевірити ці докази в традиційний для кримінального судочинства спосіб складно. Цифрові та машинні докази мають специфічні характеристики, які зумовлюють необхідність ретельної розробки та тестування перед їхнім використанням у суді. Зокрема, на відміну від показань свідків, цифрові та машинні докази часто не надають додаткового (емоційного чи пояснювального) контексту під час судового розгляду. Хоча розробник або оператор може давати пояснення щодо загальних аспектів функціонування машини, конкретні вихідні дані є результатом роботи самої машини та її алгоритмів, а не розумової діяльності розробника. Отже, саме робота машини та алгоритми потребують ретельного вивчення.

Саме тому відповідні експертні чи правоохоронні органи повинні запроваджувати та забезпечувати дотримання мінімальних процедур розробки та тестування цифрових і машинних доказів через вимоги до їхньої прийнятності. Для будь-якої програмно-керованої системи, результати якої використовуються в кримінальному провадженні, необхідно передбачити ряд запобіжних заходів на етапі розробки та тестування, включаючи надійне незалежне стрес-тестування програмного забезпечення. Вимоги до тестування програмного забезпечення мають бути суворими, щоб мінімізувати ризик введення в оману або надання неправдивих даних у суді. Учасникам кримінального провадження слід доводити перед судом прийнятність доказу, згенерованого розумною технологією аналогічно до правил, сформульованим процесуальним законодавством щодо прийнятності доказів, сформульованих людиною-експертом. Важливою умовою для алгоритмів, призначених для правоохоронних органів, є вимога до розробника продемонструвати відповідність алгоритму поставленій меті шляхом розробки та внутрішньої перевірки. Валідаційні дослідження, що використовуються для забезпечення алгоритмічної надійності, мають обмеження, оскільки більшість з них не дають інформації про точність результатів або статистики алгоритму в конкретному діапазоні. Для перевірки точності результатів, згенерованих алгоритмом, необхідні додаткові

методології, такі як комплексні дослідження, стрес-тестування програмного забезпечення, експертна оцінка вихідного коду та аналіз відповідності різних вхідних даних. При визначенні алгоритмічної справедливості необхідно оцінювати алгоритми у порівнянні з існуючими процесами прийняття рішень, керованими людиною.

По-друге, до початку судового розгляду сторони повинні мати реальний і справедливий доступ і до цифрових матеріалів провадження, включаючи технології та дані, що спростовують обвинувачення. Вимоги досудового розкриття інформації, пов'язаної з експертними свідченнями, повинні поширюватися на цифрові та машинні засоби передачі інформації, які, за умови їхнього надання людиною, підпадали б під такі вимоги. Самі докази і алгоритми, повинні бути доступні для того, щоб дозволити повноцінне тестування їхніх припущень і запуск програми з різними вхідними даними, в тому числі і до документації, що описує будь-які відомі обмеження, джерела помилок або попередження про ненадійність. Якщо сторона обвинувачення використовує цифрові або машинні докази, вона також зобов'язана розкрити будь-які наявні у неї дані або інформацію, що можуть виправдати обвинуваченого.

По-третє, сторони повинні мати право оскаржувати прийнятність, надійність та доказову силу цифрових і машинних доказів. Право на оскарження повинно включати право на перехресний допит експертів, які представляють цифрові або машинні докази, а також право на залучення власних експертів для оцінки доказів. Суди повинні відігравати активну роль у забезпеченні того, щоб до суду не допускалися ненадійні або упереджені докази, мати повноваження виключати їх.

Останній принцип закріплює, що процес встановлення фактів повинен бути епістемічно обґрунтованим, тобто він повинен забезпечувати інформованість учасників процесу про природу, обмеження та потенційні упередження цифрових і машинних доказів. Судді повинні мати достатні знання для того, щоб розуміти природу, обмеження та потенційні упередження цифрових і машинних доказів. Спеціальна підготовка є важливою для забезпечення компетентного розгляду таких доказів. Експерти, які представляють цифрові або машинні докази, повинні чітко і зрозуміло пояснювати їхню методологію, припущення та обмеження, а також нести відповідальність за надання чіткої та зрозумілої інформації про цифрові та машинні докази.

Список використаних джерел

1. Emily Silverman, Jörg Arnold, and Sabine Gless Robot Testimony? A Taxonomy and Standardized Approach to the Use of Evaluative Data in Criminal Proceedings/ Human–robot interaction in law and its narratives: legal blame, procedure, and criminal law edited by Sabine Gless and Helena Whalen-Bridge (2025) P. 167–192.

2. Хартія ЄС про основоположні права (2020). URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>.

3. Закон ЄС про штучний інтелект (2021). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/%20EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206>.

4. Andrea Roth. Principles to Govern Regulation of Digital and Machine Evidence/ Human–robot interaction in law and its narratives: legal blame, procedure, and criminal law edited by Sabine Gless and Helena Whalen-Bridge (2025). P. 141–166.

Осуховський Роман Вікторович,

доцент кафедри кримінальної юстиції

ННІПІ Національної академії

внутрішніх справ, доктор філософії

ВИКОРИСТАННЯ РАДІОПЕРЕХОПЛЕНЬ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З початку повномасштабного вторгнення рф українські правоохоронні органи зареєстрували понад 162 тисячі воєнних злочинів та злочинів агресії. Більше ніж 700 особам повідомлено про підозру [1]. Процес встановлення осіб, причетних до вчинення такої категорії злочинів досить складний і перш за все це обумовлено неможливістю потрапляння на тимчасово окуповані території, тому є потреба у використанні тих способів отримання інформації, які майже не використовувалися правоохоронними органами до початку повномасштабної війни. Одним із таких способів отримання інформації є радіоперехоплення.

Фіксацію радіоперемовин може здійснити військовослужбовець Сил безпеки й оборони України, уповноважена особа Українського державного центру радіочастот, які відповідно до Статуту та Закону України «Про електронні комунікації» проводять радіочастотний моніторинг користування радіочастотним спектром [2] або навіть приватна особа, яка має

певні навички та технічні засоби. Зробивши припущення, що ця діяльність не є втручанням у приватне спілкування та відповідно не потребує отримання відповідного дозволу, ми за результатами перехоплення і фіксації радіоперемовин отримуємо електронний документ, який містить інформацію, що має значення для кримінального провадження. Це можуть бути накази на страту військовополонених [3], цивільних осіб, використання заборонених засобів ураження або знищення цивільної інфраструктури тощо, і саме ці електронні документи можуть бути вирішальними при доведенні умислу особи, яка віддавала злочинний наказ. Згідно зі статтею 99 КПК України незалежно від кількості копіювань, будь який цифровий файл визначається оригіналом електронного документа і має таке ж значення, як електронний документ (запис радіоперемовин), що створено безпосередньо на полі бою.

На теперішній час відсутні вироки суду в яких радіоперехоплення (перемовини з використанням радіостанцій) є доказами винуватості особи, але є практика органів досудового розслідування щодо долучення радіоперехоплень до матеріалів кримінального провадження.

Частина 2 статті 93 КК України передбачає, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених законом [4].

Формування доказової бази за допомогою радіоперехоплень можливе кількома шляхами залежно від суб'єкта, який здійснив фіксацію, та місця зберігання електронного файлу.

У мережі Інтернет розміщена велика кількість радіоперехоплень і у більшості випадків не можливо встановити хто саме їх здійснив та за яких обставин але по факту є інформація, яка має доказове значення по кримінальному провадженню та відповідно працівник органу досудового розслідування або оперативний працівник, в межах виконання доручення слідчого, може провести слідчу (розшукову) дію та оглянути публікацію. У разі складання протоколу з дотриманням стандартів Berkeley Protocol тобто із залученням

спеціаліста, зазначенням активного посилання, хешуванням файлів тощо і за умови відсутності суперечності з іншими доказами, протокол огляду відкритих джерел, відповідно до позиції Верховного суду [5] визнається допустимим та належним доказом.

Як ми зазначали раніше, на теперішній час здійснюють радіоперехоплення та записують перемовини військовослужбовці Сил безпеки й оборони України та уповноважені особи Українського державного центру радіочастот. Уповноважені особи можуть інформувати органи досудового розслідування про зафіксовані події, які мають ознаки кримінального правопорушення або слідчий може звернутися до військового підрозділу з метою отримання радіоперехоплень, які здійснено на певній ділянці місцевості у визначений період часу. Для прикладу підрозділами аеророзвідки зафіксовано страту військовополонених і потрібно отримати інформацію, яка лунала в радіофері, зокрема позивні військовослужбовців російських окупаційних військ, чи давався злочинний наказ командиром підрозділу тощо.

Фіксація у кримінальному провадженні таким чином отриманої інформації здійснюється двома шляхами визначеними у ст. 93 КПК України, а саме витребування, шляхом направлення запиту до володільця інформації або шляхом звернення до володільця інформації з ухвалою на тимчасовий доступ до речей та документів постановленої у порядку передбаченому Главою 15 КПК України.

Таким чином, використання радіоперехоплень як джерела доказів відкриває нові можливості для фіксації фактів воєнних злочинів та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Водночас це потребує належного нормативного регулювання та напрацювання судової практики, як у національному, так і в міжнародному кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Офісу генерального прокурора України.
URL: <https://www.gp.gov.ua/>
2. Про електронні комунікації: Закон України від 16 груд 2020 № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
3. «Пленного сразу двухсот» – російський командир наказує здійснити воєнний злочин. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_ZL0dO9WgN4&t=30s.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

6. Постанова ККС ВС від 31.07.2024 у справі № 308/13071/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120838442>.

Паламарчук Іван Васильович,
головний спеціаліст Департаменту
правового забезпечення Національного
агентства України з питань виявлення,
розшуку та управління активами,
одержаними від корупційних
та інших злочинів (АРМА),
кандидат юридичних наук

ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ ВІД ПЕРЕГЛЯДУ МЕЖІ ВАРТОСТІ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ (АКТИВІВ) У ВИГЛЯДІ ГРОШОВИХ КОШТІВ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ПЕРЕДАЧІ ДО АРМА: ДОЦЛЬНІСТЬ, ЗУМОВЛЕНА РЕАЛІЯМИ СЬОГОДЕННЯ

АРМА здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, у тому числі як захід забезпечення позову – лише щодо позову, пред’явленого в інтересах держави, із встановленням заборони розпоряджатися та/або користуватися такими активами, а також у позовному провадженні у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави із встановленням заборони користуватися такими активами, сума або вартість яких перевищує 200 розмірів прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня відповідного року [1; 2]. Тобто, із урахуванням положень закону [3], вартість активів на які накладено арешт та підлягають передачі в управління АРМА має становити понад 584 000 грн.

Під активами розуміються – кошти, майно, майнові та інші права, на які може бути накладено або накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковані за рішенням суду у кримінальному провадженні чи стягнені за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [2].

При цьому наслідком виконання АРМА своїх повноважень є «результативність», яка може виражатися й в економічному ефекті від діяльності АРМА – відношення отриманого результату до касових видатків із Державного бюджету України на діяльність АРМА.

Тому, на виконання саме вимог закону [2], АРМА забезпечило управління переданими в установленому порядку активами безпосередньо в інтересах та на користь держави, про результати та досягнення чого неодноразово було висвітлено в медіа та на офіційному веб-сайті АРМА [4], як приклад у 2024 році загальний результат від управління АРМА арештованими активами досягнув майже 13 млрд гривень, з яких майже 8 млрд гривень – АРМА скеровано на придбання військових облігацій.

Таким чином, апріорі будь-які рішення, дії або бездіяльність вчинені (прийняті) будь-якими суб'єктами владних повноважень, що можуть перешкоджати забезпеченню АРМА надходжень до Державного бюджету України від управління та реалізації переданих в установленому порядку до АРМА активів – може створити передумови для настання відповідних ризиків у недоотриманні надходжень до Державного бюджету України та у зменшенні обсягів у придбанні АРМА військових облігацій, що суперечитиме інтересам держави із породженням відповідних ризиків у сфері воєнної безпеки.

Доречно також зазначити, що згідно зі Стратегією воєнної безпеки України [5] успіх реалізації стратегії залежить, зокрема, від достатності економічного розвитку держави.

Отже, логічним є те, що усі складові державної влади в Україні представляючи державу діють виключно в її інтересах, як наслідок такі активи (речові докази) повинні та будуть працювати на користь держави, а не перебувати у заблокованому стані, що є абсурдом в умовах в яких на теперішній час функціонує національна економіка.

Продовжуючи слід зазначити, що в установленому законом [1] порядку грошові кошти (готівка та кошти, що розміщені на банківських рахунках) визнаються речовими доказами у відповідному кримінальному провадженні та здійснюється накладення арешту на такі речові докази – проте, якщо сума таких коштів не еквівалентна сумі у вигляді 584 000 грн, то такі речові докази не підлягають передачі в управління АРМА, а по суті

перебувають у заблокованому стані та не приносять жодної користі державі. Ба більше, такі кошти втрачають свою вартість, адже власник зазначених коштів на період арешту не може ними розпоряджатися, а при цьому інфляційні процеси продовжують свою динаміку, що не відповідає взятим Україною міжнародним зобов'язанням «з приводу забезпечення умов для мирного володіння своїм майном».

Тому, такі закони [1; 2] є інструментами держави у здійсненні контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів (відбувається збереження, за можливості збільшення економічної вартості такого майна; із нарахуванням процентів, як плати за користування банком такими коштами, які в подальшому можуть підлягати поверненню законному власнику; доходи від управління перераховуються до державного бюджету).

З огляду на викладене, а також із урахуванням виявлених під час аналізу чинного законодавства окреслених питань, підлягає розгляду питання внесення відповідних змін до законів України [1; 2], на предмет зменшення межі вартості (як приклад та експериментально) речових доказів (активів) у вигляді грошових коштів (готівка та кошти, що розміщені на банківських рахунках), які підлягають передачі до АРМА для здійснення заходів з управління ними, якщо сума таких коштів була б еквівалентна сумі у вигляді 30 000 грн.

Тим паче, результат у разі зменшення за вказаних умов межі вартості грошових коштів, які могли б бути передані в управління АРМА за таких умов був би вражаючий для Державного бюджету України. Як приклад, згідно відомостей Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні (далі – Реєстр) [6] розділ «Грошові активи та банківські метали» містить 26003 записів, і значний сегмент цих записів стосується грошових коштів, на які в установленому законом [1] порядку накладено арешт (у відповідному кримінальному провадженні), але враховуючи те, що сума таких коштів менша еквівалентно сумі необхідній для прийняття судом рішення про передачу їх до АРМА – такі кошти залишаються у неприбутковому для Державного бюджету України стані.

Ба більше, рандомно за допомогою відомостей Реєстру можна констатувати, що відносно кримінальних проваджень (12024091130000070; 22024060000000085; 12023020000000231;

12024162390000441; 42024050000000590) відповідними судовими рішеннями (у справах 938/647/24; 296/7600/24; 127/22957/23; 511/2386/24; 208/12/25, 1-кв/208/282/25) було накладено арешт на грошові кошти, які еквівалентні сумі 30 000 грн та більше, але їхня сума менша суми, необхідної для прийняття судом рішення, згідно вказаних норм права для передачі їх до АРМА, задля здійснення заходів з управління ними – проте сумарно ці речові докази, як перебувають по суті у заблокованому (неоприбуткованому або пасивному для Державного бюджету України) стані, становлять еквівалентно (деякі речові докази перебувають в іноземній валюті) **майже 900 000 грн.**

При цьому, означена сума (900 000 грн) є результатом рандомного дослідження відомостей Реєстру відносно декількох кримінальних проваджень – тоді апріорі постає питання: який би міг бути економічний ефект у разі впровадження зазначеної ідеї щодо зменшення межі вартості речових доказів (активів) у вигляді грошових коштів, які підлягали б передачі до АРМА (сумі у вигляді 30 000 грн)?

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 16 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII : станом на 16 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20240516#Text>.

3. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX : станом на станом на 16 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>.

4. Агентство з розшуку та менеджменту активів. URL: <https://arma.gov.ua/>.

5. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021 : станом на 16 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

6. Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні. URL: <https://reestr.arma.gov.ua>.

Питомець Артем Валерійович,
адвокат, голова адвокатського
об'єднання «Південно-українська
міжнародна асоціація адвокатів»,
аспірант Одеського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРАВОПОРЯДКУ ТА АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, кардинально змінило соціально-правову ситуацію в державі. Відповідно до Указу Президента України № 64/2022, з цієї дати в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану, який, станом на 2025 рік, залишається чинним [1]. У таких умовах органи правопорядку та адвокатура зіштовхнулися з безпрецедентними викликами, які вимагають не лише адаптації до нових обставин, а й системного вдосконалення організаційно-правових підходів до реалізації своїх функцій.

Органи правопорядку, до яких насамперед належать Національна поліція, Служба безпеки України, Національна гвардія та Державна прикордонна служба, виконують подвійне завдання: забезпечення безпеки громадян в тилу та підтримка стабільності в прифронтових і деокупованих регіонах. У цих умовах особливо актуальним є оперативне виявлення і нейтралізація диверсійно-розвідувальних груп, викриття колаборантів, розкриття злочинів проти основ національної безпеки.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» закріплює особливі повноваження органів державної влади, зокрема право вводити комендантську годину, обмежувати свободу пересування, вилучати майно для потреб оборони, здійснювати перевірки документів, проводити обшуки тощо [2]. Такі повноваження вимагають особливої правової обережності та балансу між необхідністю протидії загрозам та дотриманням прав людини.

Разом із цим правоохоронна система стикається з низкою об'єктивних труднощів: нестачею кадрів у регіонах, що

постраждали від бойових дій, недосконалістю криміналістичного та матеріального забезпечення, а також потребою у спеціалізованій підготовці персоналу щодо протидії воєнним злочинам і злочинам проти людяності.

Діяльність адвокатури під час війни: забезпечення права на захист в умовах обмежень

Адвокатура України, як незалежний інститут, який покликаний забезпечити реалізацію конституційного права на правову допомогу, також зазнала суттєвих змін у своїй роботі. Попри воєнні дії, адвокати залишаються гарантами права на захист у кримінальному провадженні, представниками інтересів потерпілих осіб у воєнних злочинах, захисниками прав внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, цивільного населення, що постраждало від збройного конфлікту.

Проблемним залишається питання забезпечення безперешкодного доступу адвокатів до своїх клієнтів, особливо в умовах обмеженого функціонування судів, а також обмеження комунікацій в зоні бойових дій. Крім того, зафіксовані випадки неправомірного втручання у діяльність адвокатів з боку посадових осіб, що суперечить як внутрішньому законодавству, так і міжнародним стандартам.

Зокрема, відповідно до Основних принципів щодо ролі адвокатів, ухвалених на Восьмому конгресі ООН з попередження злочинності в Гавані у 1990 році, держава зобов'язана гарантувати, що адвокати можуть виконувати свої професійні обов'язки без залякування, перешкод, втручання чи неправомірного тиску [3].

Повоєнна перспектива: відновлення та реформування:

Після перемоги України та завершення активної фази війни ключовим завданням держави стане відновлення ефективності системи правосуддя. Це включає як реабілітацію матеріальної інфраструктури (будівлі судів, відділків поліції, ізоляторів тимчасового тримання), так і кадрову відбудову. Не менш важливим стане питання реінтеграції звільнених територій у правове поле України, що вимагатиме активної участі як правоохоронних органів, так і адвокатури.

Окрему роль відіграватимуть механізми правової допомоги постраждалим від війни, зокрема через систему безоплатної правової допомоги. Національна система правової допомоги має бути підсилена, адаптована до нових потреб,

включаючи спеціалізацію адвокатів у справах про воєнні злочини, відшкодування збитків, правовий супровід процесів відновлення втрачених документів, власності тощо.

Крім того, потребує вдосконалення нормативне регулювання механізмів притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні злочинів під час війни, включаючи колаборантів, учасників збройних формувань противника, а також осіб, які порушували правила ведення війни. У цьому контексті актуальним стає забезпечення ефективної взаємодії між національними слідчими органами та міжнародними структурами, зокрема Міжнародним кримінальним судом.

Спільна відповідальність: взаємодія адвокатури та правоохоронної системи:

У повоєнний період надзвичайно важливо налагодити якісну співпрацю між органами правопорядку, прокуратурою, судами та адвокатурою. Вона має ґрунтуватися на засадах верховенства права, дотримання процесуальних гарантій та недопущення правового нігілізму. Спільні тренінги, програми підвищення кваліфікації, єдині стандарти етичної взаємодії – усе це має сприяти відновленню довіри суспільства до правової системи в цілому.

Необхідно також враховувати ризики, пов'язані з поверненням ветеранів до мирного життя. Правоохоронна система повинна бути готовою реагувати на виклики, пов'язані з посттравматичними розладами, можливими сплесками насильства, а також мати механізми профілактики правопорушень, пов'язаних із соціальною дезадаптацією.

Висновки. Сьогодні перед Україною стоїть унікальне завдання – водночас протидіяти агресору та закладати основи для майбутнього правового порядку. У цьому контексті роль органів правопорядку та адвокатури є визначальною. Їхнє вдосконалення повинно бути не лише реакцією на нові виклики, а частиною стратегічного бачення розбудови правової держави. Лише за умови тісної співпраці, дотримання принципів законності, професійної доброчесності та гуманізму ми зможемо створити ефективну, стійку та справедливую систему правосуддя в Україні майбутнього.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022. № 64/2022. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Basic Principles on the Role of Lawyers: adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 27 August 7 September. 1990. United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers>.

Рожнова Вікторія Василівна,
начальник відділу Офісу Генерального
прокурора, кандидат юридичних наук,
доцент

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Як відомо, рішенням Європейської ради від 23.06.2022 Україні надано статус кандидата на членство в Європейському Союзі (ЄС) на підставі рекомендацій Єврокомісії від 17.06.2022.

Водночас Єврокомісія оголосила план дій, який потрібно виконати Україні для початку переговорів про вступ до ЄС, де серед необхідних кроків зазначила необхідність ухвалення комплексного стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України.

Указом Президента України від 11.05.2023 № 273 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [1], а розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 792-р затверджено план заходів, спрямованих на його виконання [2].

Передбачається, що указані акти покликані забезпечити проведення реформ у сфері діяльності органів правопорядку та прокуратури, що дадуть змогу вирішити низку проблемних

питань, а саме: надмірну тривалість досудового розслідування внаслідок перевантаження та подекуди неефективності органів досудового розслідування й прокуратури, нечіткість у розмежуванні компетенції та повноважень різних органів правопорядку, дублювання їхніх функцій, наявність корупційних ризиків у діяльності органів правопорядку та прокуратури, недосконалість механізмів призначення на посади й просування по службі, а також позитивно вплинуть на подальшу гармонізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України зі стандартами ЄС.

Так, план заходів охоплює, серед іншого, питання стратегічного планування у сфері кримінальної політики, уніфікації правових засад організації системи органів правопорядку, розвитку та посилення координаційної ролі прокуратури, протидії організованій злочинності, зокрема в цифровій сфері (шляхом впровадження Оцінки загроз організованої злочинності в Інтернеті – ЮСТА), поширення моделі поліцейської діяльності, керованої аналітикою (кримінальна розвідка, ІЛР-модель), паралельних фінансових розслідувань, діджиталізації, міжвідомчої співпраці та міжнародного співробітництва тощо.

Варто зауважити, що на цей час комплекс заходів, спрямованих на виконання Україною рекомендацій Європейської Комісії, представлених, зокрема, у Висновку Комісії щодо статусу України на членство в ЄС (2022 рік), Повідомленні Комісії про політику розширення Європейського Союзу (08.11.2023), Звітах про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2023 і 2024 років, визначений у низці комплексних стратегічних документів, серед яких, окрім вищевказаних:

- Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220 [3];

- план заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.03.2025 № 300-р [4];

- План України на 2024–2027 роки, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2024

№ 244-р, відповідно до положень Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 29.02.2024 № 2024/792 щодо започаткування Ukraine Facility [5].

Крім того, міжвідомча робоча група, яка забезпечує переговорний процес щодо вступу України до ЄС та адаптації законодавства України до стандартів ЄС, схвалила проекти Дорожніх карт у сферах верховенства права, реформи державного управління та функціонування демократичних інституцій. Це стратегічні документи, які визначають ключові реформи у відповідних сферах та розроблення яких передбачено переговорною рамкою України з ЄС.

Так, Дорожня карта у сфері верховенства права є стратегічним документом, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорними розділом 23 «Судова влада та фундаментальні права» та розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека». Документ містить широкий спектр заходів, спрямованих на посилення судової системи та прокуратури, підвищення якості та ефективності правосуддя, зміцнення незалежності та неупередженості судової системи та системи прокуратури, покращення захисту прав людини та зміцнення безпеки й правопорядку [6].

Після ухвалення Дорожні карти стануть головним орієнтиром для моніторингу та оцінки впровадження реформ. Так, протягом усього переговорного процесу Європейська Комісія розглядатиме та контролюватиме прогрес їх виконання.

Отже, можна констатувати, що розвиток кримінального процесуального законодавства України в умовах євроінтеграційного процесу здійснюється за векторами, що визначаються (1) відповідними правовими джерелами, зокрема директивами Європейського Парламенту та Ради ЄС, а також асquis Європейського Союзу, і встановлені в межах скринінгу українського законодавства праву ЄС, а також (2) рекомендаціями Європейської Комісії, наданими Україні як країні-кандидатці до ЄС.

І якщо однією з основних ознак директив є закріплення в них загального результату, якого необхідно досягнути із наданням можливості державам-членам самостійно вибирати шляхи та способи досягнення цього результату, то рекомендації Європейської Комісії, надані Україні, як правило, мають цілком

конкретний характер, часовий ліміт виконання, а також різні наслідки їх невиконання.

Отже, щодо імплементації директив у національне законодавство, то держави вільні у виборі відповідних способів і методів. Це може відбуватися шляхом прийняття спеціальних законів про імплементацію директиви, впровадження нових статей у кримінальне процесуальне законодавство тощо.

Тим самим підкреслюється, що ЄС встановлює лише цілі та напрями внутрішньодержавних перетворень, а не встановлює, які законодавчі акти повинні бути прийняті.

Таким чином, зберігаються особливості національних правових систем, але з посиленням гармонізації та поліпшенням функціонування загальноєвропейських стандартів.

Водночас зазвичай текст директиви дуже точний та детальний, тому директиви імплементуються у національне законодавство «у чистому вигляді». Основною метою імплементації директиви є досягнення визначеного нею результату [7, с. 48–49].

Варто зауважити, що більшість директив у сфері кримінального процесу спрямована на гарантування процесуальних прав учасників кримінального провадження, а також запровадження інструментів міжнародного співробітництва у кримінальних справах (Директива про право на переклад у кримінальному процесі 2010/64/ЄС від 20.10.2010; Директива про Європейський охоронний ордер 2011/99/ЄС від 13.12.2011; Директива про право на отримання інформації в кримінальному провадженні 2012/13/ЄС від 22.05.2012; Директива про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих 2012/29/ЄС від 25.10.2012; Директива про заморожування і конфіскацію засобів вчинення та доходів від злочинів у Європейському Союзі 2014/42/ЄС від 03.04.2014; Директива про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості і право бути присутнім у суді в ході кримінального судочинства 2016/343/ЄС від 09.03.2016; Директива про захист фізичних осіб щодо обробки їхніх персональних даних компетентними органами в цілях попередження, розслідування, виявлення та переслідування кримінальних злочинів чи виконання кримінальних покарань, а також вільної передачі таких даних 2016/680 від 27.04.2016; Директива про процесуальні гарантії для неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному

провадженні 2016/800 від 11.05.2016; Директива про правову допомогу підозрюваним та обвинуваченим у кримінальному провадженні, а також особам, до яких застосована процедура Європейського ордеру на арешт 2016/1919 від 26.10.2016 та ін.).

Рекомендації Європейської Комісії, надані Україні як країні-кандидатці до ЄС, більшою мірою спрямовані на підвищення інституційного та операційного потенціалу органів і установ кримінальної юстиції з метою належного виконання ними функцій і завдань, визначених законодавством.

У своїй сукупності рекомендації ЄК мають комплексний характер і стосуються низки аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних працівників до забезпечення ефективності функціонування з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема підзвітності та прозорості, мінімізації корупційних та інших ризиків.

Серед таких рекомендацій, викладених зокрема у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024:

- розробити та прийняти SOCTA, зміцнити інституційні можливості, необхідні для його реалізації, створити постійного національного координатора для боротьби з організованою злочинністю;

- продовжити розроблення та прийняти відповідне законодавство про фінансові розслідування, виділити достатні ресурси, а також забезпечити додаткові тренінги для забезпечення систематичного проведення правоохоронними органами паралельних фінансових розслідувань;

- переглянути обов’язкове закриття кримінальних справ у зв’язку із закінченням строку розслідування після повідомлення про підозру та тривалість такого строку для забезпечення ефективного розслідування;

- привести законодавчу базу України у відповідність до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) та пов’язаних з ним документів;

- докласти більше зусиль для цифровізації системи правосуддя, включаючи суд і управління справами, а також виконання судових рішень. Продовжувати розробку електронної системи досудового розслідування кримінальних справ (СМЕРЕКА);

– запровадити систему випадкового розподілу справ між прокурорами на основі суворих та об’єктивних критеріїв, у тому числі спеціалізації, з належними гарантіями проти маніпуляцій та ефективним механізмом оскарження рішень про відвід прокурора;

– привести законодавство України у відповідність до *acquis* Європейського Союзу, зокрема Директиви про права жертв та Директиви щодо компенсації жертвам злочинів;

– досягнути прогресу у впровадженні поліцейської діяльності на основі розвідувальних даних, позаяк в Україні немає єдиної системи збору інформації та розвідувальної інформації для всіх правоохоронних органів;

– запровадити щорічне публічне звітування перед парламентом про роботу Офісу Генерального прокурора та Державного бюро розслідувань щодо розслідування випадків тортур та захисту жертв та ін. [8].

І хоча необхідність реформування всього правоохоронного сектору як частини середовища безпеки України, як і інші рекомендації, зокрема стосовно вдосконалення кримінального процесуального та суміжного законодавства, представлені Єврокомісією як необхідна умова на євроінтеграційному шляху України, в них немає значних викликів, адже, як зауважує Є. Крапивін, за останні 10 років наша країна зробила багато роботи, аби привести прокуратуру та органи правопорядку до європейських стандартів [9], а законодавство наблизити до права ЄС.

Водночас на шляху впровадження проголошених у державі реформ не слід забувати про належне наукове обґрунтування змін у законодавстві, системний і комплексний підхід, за відсутності яких ми ризикуємо не тільки повноцінно не вирішимо наявні проблеми, а подекуди навіть створити нові.

Список використаних джерел

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11.05.2023 № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

2. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки,

затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>.

3. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 18.10.2024 № 1194, від 01.11.2024 № 1256). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>.

4. План заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.03.2025 № 300-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2025-%D1%80#Text>.

5. План України на 2024–2027 роки, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р, відповідно до положень Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 29.02.2024 № 2024/792 щодо започаткування Ukraine Facility. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=8f36a2d9-9611-4bff-8fa9-474da62bd28d&tag=PlanUkraini>.

6. Проєкт Дорожньої карти за сферою «Верховенство права» (м. Київ, 07.02.2025). URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Proyekt_Dorozhnya_karta_Verhovenstvo_prava.pdf.

7. Климкевич Р. Директиви як джерело кримінального процесуального права Європейського Союзу. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 47–53.

8. Звіт про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf.

9. Вступний іспит до ЄС: як Україна виконує рекомендації Єврокомісії. Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/vstupnyu-ispit-do-yes-iak-ukraina-vykonuie-rekomendatsiiyevrokomisii/>.

Русанівський Сергій Віталійович,
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

**ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ
ПОВНОВАЖЕНЬ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО
ОРГАНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЗБРОЇ
ЧИ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ**

Відповідно до положень КПК України, досудове розслідування не може бути розпочате без внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Виключенням є лише огляд місця події у невідкладних випадках, коли зволікання може призвести до втрати важливих доказів чи змін обстановки. Це положення є винятком, а не обов'язком для слідчого. Після внесення відомостей до ЄРДР слідчий зобов'язаний організувати взаємодію з іншими підрозділами та службовими особами. Слідчий займає центральну роль у процесі організації та проведення досудового розслідування, виконуючи як процесуальні, так і координуючі функції. Законодавство покладає на нього відповідальність за законність і своєчасність виконання всіх процесуальних дій. Слідчий має право самостійно проводити слідчі (розшукові) дії, а також доручати їх виконання оперативним підрозділам. Оперативні підрозділи можуть виконувати такі дії лише на підставі письмового доручення слідчого в межах конкретного кримінального провадження.

Безперечно, досудове розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. В. Д. Берназ та Н. В. Неледва рішення про початок досудового розслідування фактично прирівнюють до внесення до реєстру відповідних відомостей, що можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення [1, с. 63].

У ході проведеного дослідження М. С. Федоренком встановлено, що джерелами таких відомостей виступають: заяви осіб, що постраждали від неправомірних дій співробітників правоохоронних органів (потерпілі) (це джерело становило 85,14% від загальної кількості узагальнених проваджень (кримінальних справ); заяви (повідомлення) заявників (ст. 60 КПК України), тобто поінформованих осіб (родичі, близькі,

знайомі, колеги потерпілого, лікарі швидкої медичної допомоги або приймальних відділень лікарень, пересічні громадяни, що стали очевидцями неправомірних дій з боку співробітників правоохоронних органів) (3,14%); повідомлення (рапорти, протоколи) уповноважених осіб, які затримали суб'єкта, підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 208 КПК України) (0,86%); оприлюднені в засобах масової інформації або в документальних кіно- чи відеофільмах, Інтернеті повідомлення про факт перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів (1,43%); рапорти прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво розслідуванням (0,57%); рапорти співробітників Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України щодо виявлення фактів неправомірних дій з боку співробітників правоохоронних органів (7,15%); рапорти слідчих про безпосереднє виявлення ними ознак перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів під час здійснення іншого досудового розслідування, тобто преюдиціальні докази (1,71%) [2, с. 124].

Варто наголосити, що застосування зброї чи спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів здійснюється виключно у межах закону та відповідно до встановлених нормативно-правових актів й наданих повноважень. У разі, якщо працівник діє згідно з підставами для застосування зброї чи спеціальних засобів та дотримується визначеного порядку, він не несе кримінальної відповідальності за завдану шкоду. Водночас перевищення необхідних заходів або порушення встановлених правил може вважатися незаконним і тягнути за собою відповідальність. Виявлення ознак та перевірка заяв і повідомлень щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів – це здійснення передбаченої кримінальним процесуальним законом процедури, яка полягає в у проведенні слідчих (розшукових) дій з метою встановлення, або підтвердження наданих заявником обставин, що можуть свідчити про вчинення явно неправомірних дій працівником правоохоронного органу.

У ході проведеного власного дослідження й вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що в умовах

воєнного стану й особливого режиму досудового розслідування, приводами до початку досудового розслідування за фактами перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів можуть виступати:

а) заяви, повідомлення потерпілих про застосування зброї чи спеціальних засобів або погрозу такого (38%);

б) заяви, повідомлення опосередкованих осіб (родичі, близькі, знайомі, колеги, лікарі, очевидці) (32%);

в) повідомлення інформаторів (21 %);

г) самостійне виявлення слідчим, прокурором або співробітниками служб внутрішньої безпеки з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення злочину (інформації, яка опублікована в медіа, анонімна заява та ін.) (7%);

д) публікації в медіа, матеріали журналістських розслідувань (2 %).

Саме тому, такі приводи необхідно враховувати при початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу із застосуванням зброї чи спеціальних засобів, оскільки вони мають надзвичайно важливе значення як з правової, так і з практичної точки зору. Це значення можна розглядати з наступних аспектів: забезпечення дотримання прав людини; швидке фіксування доказів; встановлення мотивів і правомірності дій; довіра суспільства; запобігання повторенню правопорушень; процесуальне значення.

Список використаних джерел

1. Берназ В., Неледва Н. Регламентация початку досудового розслідування як основа кримінально-процесуального провадження. *Вісник прокуратури*. 2013. № 1. С. 62–67.

2. Федоренко М. С. Методика розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів: дис... докт. філос. : 081 «Право». Львів, 2020. 227 с.

Сарібекян Юлія Артурівна,
аспірант відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури
Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ЛІКУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ НАДАННЯ КОСМЕТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

У сучасному суспільстві активно вдосконалюється сфера косметології. З кожним роком зазначена діяльність охоплює все більше осіб. Зокрема, це пов'язано зі стрімким зростом попиту на відповідні послуги.

На жаль, такий розвиток та вдосконалення несуть й негативні наслідки для суспільства. Ми хочемо зауважити на кількості скоєних правопорушень, пов'язаних з косметологічною діяльністю. Найбільш турбує питання стосовно притягнення винних до відповідальності, оскільки чітка система та механізм розслідування кримінальних правопорушень у сфері косметології сьогодні не побудована.

Аналізуючи теоретичну та практичну складові зазначеного питання, ми встановили, що під час розслідування незаконної лікувальної діяльності у сфері надання косметологічних послуг можна виокремити декілька типових слідчих ситуацій, які на практиці виникають найчастіше та вимагають певних підходів для їх вирішення. Кожна з цих ситуацій вимагає чіткого плану дій та конкретних слідчих заходів. Розглянемо основні типові слідчі ситуації та визначимо до кожної порядок дій.

Ситуація: Потерпіла особа заявила про заподіяну їй шкоду внаслідок некваліфікованих дій косметолога або неправильного проведення ним косметологічних процедур.

У такому випадку працівники мають діяти наступним чином:

1. Зібрати медичні висновки та докази щодо шкоди, завданої здоров'ю постраждалої особи.
2. Опитати лікарів, які надавали допомогу постраждалим після косметологічних процедур.
3. Провести судово-медичну експертизу задля встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (за необхідності).

4. Проаналізувати дії косметолога на предмет порушення стандартів безпеки та кваліфікації.

5. Допитати потерпілого для отримання повної інформації про процедуру та її наслідки.

Зазначена ситуація є однією з найбільш поширених у сфері незаконної косметології. На жаль, сьогодні випадки нанесення тілесних ушкоджень внаслідок косметологічних процедур є розповсюдженою ситуацією. Під час опрацювання Єдиного державного реєстру судових рішень, ми встановили безліч типових ситуацій, пов'язаних з косметологічною діяльністю.

Наприклад, до Головного управління Національної поліції у м. Києві звернулася особа із заявою про те, що в період часу із 15.06.2022 до 28.12.2022 після відвідування певної клініки та проходження низки косметичних та лікувальних процедур, внаслідок неналежного, на думку потерпілої, виконання обов'язків медичним працівником вказаної клініки, у неї погіршився стан здоров'я, виникла опухлість лівої щоки, асиметрія обличчя та інше. Відповідно до наданого потерпілою консультативного висновку від іншої приватної клініки, у потерпілої виявлено УЗД-ознаки введених препаратів для контурної пластики обличчя (гіалуронова кислота, гідроксиапатит кальцію) [1].

Ще одна ситуація, на жаль, призвела до смерті потерпілої. Так, 16 березня 2024 року потерпіла особа звернулася до косметологічного салону з метою проведення такої послуги як лазерний ліполіз, який передбачає застосування місцевої анестезії. За загальними правилами перед застосуванням анестезії спеціаліст зобов'язаний провести спеціальні розрахунки стосовно дози анестетика. На жаль, у цій ситуації косметолог цього зобов'язання не дотримався та перевищив концентрацію препарату в 15 разів, від чого потерпіла померла. 04 жовтня слідчим слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області під процесуальним керівництвом Харківської обласної прокуратури та оперативним супроводом Харківського управління внутрішньої безпеки Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України 33-річній косметологині повідомили про підозру за частиною 1 статті 119 («Вбивство через необережність») Кримінального кодексу України [2]. У ході розслідування було встановлено, що підозрювана особа не має закінченої медичної освіти та відповідної кваліфікації на проведення анестезії.

На нашу думку, діяльність косметологів сьогодні потребує додаткового контролю, адже безкарність осіб за роботу у косметологічній сфері без медичної освіти спонукає «недофахівців» надавати все більше неякісних послуг та ризикувати здоров'ям та життям пацієнтів.

Розглянемо іншу типову сліду ситуацію. Ситуація: Потерпіла особа звертається до правоохоронного органу зі скаргами щодо якості косметологічних послуг, але фактичних доказів немає або недостатньо.

У такому випадку працівники мають діяти наступним чином:

1. Допитати потерпілого щодо проведеної процедури, а також встановити інформацію щодо його стану здоров'я до і після втручання.

2. Провести судово-медичну експертизу задля встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень (за необхідності).

3. Зібрати свідчення від інших можливих клієнтів, які також отримували послуги в того ж косметолога.

4. Встановити всіх осіб, які можуть надати додаткові свідчення або інші речові докази.

Безперечно, у другій типовій слідчій ситуації виникають певні труднощі, які пов'язані з відсутністю доказів, але такі випадки також розповсюджені серед сучасного суспільства. При цьому, у більшості заяв, дійсно є підтверджуюча інформація того факту, що косметолог проводить процедури, не отримавши медичну освіту та кваліфікацію. Проте відсутня доказова база, що у результаті проведення косметологічної процедури була нанесена певна шкода.

Можна зробити висновок, що сьогодні притягнути до відповідальності некваліфікованого косметолога можливо лише після завдання певної шкоди потерпілому.

На нашу думку, сьогодні необхідно запобігати зазначеним правопорушенням ще до моменту проведення косметологічної процедури. Необхідно запровадити чіткий контроль щодо косметологів та косметологічної діяльності, запровадити нові норми, які допоможуть не тільки ефективно розслідувати скоєні кримінальні правопорушення, але й діяти превентивно з метою недопущення таких випадків.

Список використаних джерел

1. Печерський районний суд міста Києва, 22 лютого 2023 року, 757/6644/23-к (Україна). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109141991>.

2. У Харкові слідчі повідомили про підозру косметологу, яка з необережності вбила свою пацієнтку. Головне управління Національної поліції в Харківській області. URL: <https://hk.npu.gov.ua/news/u-kharkovi-slidchi-povidomyly-pro-pidozru-kosmetolohu-iaka-z-neoberezhnosti-vbyla-svoiu-patsiiientku>.

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
ННПП Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ДИСТАНЦІЙНОГО ДОПИТУ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Після завершення бойових дій Україна може зіштовхнутися з низкою специфічних проблем у сфері кримінального провадження [1]. Інфраструктурні руйнування, обмежений доступ до судових та правоохоронних установ у прифронтових територіях, значні людські втрати й масові переселення населення ускладнюють традиційні моделі розслідування кримінальних правопорушень. Водночас відновлення громадського порядку та встановлення правопорядку стають ключовими завданнями держави, для успішного виконання яких особливо важливо мінімізувати часові та ресурсні затрати на слідчі (розшукові) дії та одночасно забезпечити високий рівень захисту прав потерпілих і обвинувачених.

За цих умов суттєво зростає роль цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. Відеоконференції, електронні системи документообігу, автоматизовані платформи для збереження й обробки доказів дозволяють організувати досудове розслідування без необхідності фізичної присутності учасників процесу в одному приміщенні. Це не лише пришвидшує отримання свідчень і проведення експертиз, а й створює додаткові гарантії безпеки для свідків, потерпілих та

працівників слідчих органів, які часто змушені працювати в умовах підвищеної загрози [3].

Втім, перехід до дистанційних слідчих методів потребує не лише технічного оснащення, але й чіткої правової регламентації. Необхідно внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України та профільних підзаконних актів, що визначають порядок проведення допитів із використанням засобів відеозв'язку, вимоги до автентифікації учасників, процедури протоколювання та забезпечення цілісності електронних записів. Лише комплексний підхід, який поєднає нормативні новації з розвитком кібербезпеки та підвищенням кваліфікації слідчих, дозволить зробити дистанційний допит повноцінним елементом кримінального провадження.

Упровадження цифрових технологій та дистанційних методів допиту в досудовому розслідуванні після завершення бойових дій є важливим кроком для відновлення ефективності української системи кримінального правосуддя.

По-перше, застосування сучасних інформаційно-комунікаційних платформ дозволяє зменшити часові затрати на організацію слідчих дій, зокрема на логістику та перевезення учасників процесу, що особливо критично у регіонах із пошкодженою інфраструктурою. Швидкість обміну інформацією та доступ до електронних томів справи сприяють своєчасному збору доказів та ухваленню процесуальних рішень, знижуючи ризик спливу строків досудового розслідування.

По-друге, дистанційний допит створює додаткові гарантії безпеки для свідків, потерпілих та слідчих. У ситуаціях, коли перебування в офіційних установах може бути небезпечним через залишкові руйнування, онлайн-формат дозволяє мінімізувати фізичну загрозу та психологічний тиск на учасників. Використання відеоконференц-систем із шифруванням та автентифікацією через кваліфікований електронний підпис забезпечує достовірність і цілісність отриманих показань.

По-третє, цифровізація досудового процесу вимагає ретельного врегулювання з правової та технічної точок зору. Законодавчі зміни до КПК України і профільних актів мають чітко регламентувати порядок проведення дистанційних слідчих дій, включаючи питання ідентифікації, протоколювання та зберігання електронних записів. Важливим елементом є встановлення єдиних стандартів кібербезпеки та навчальних

програм для слідчих, які гарантуватимуть належний рівень підготовки персоналу та мінімізують ризики витоку даних.

Нарешті, модульний підхід до впровадження – від пілотних проєктів у кількох областях до масштабування на всю країну – дозволить врахувати регіональні особливості й забезпечити поступове підвищення якості роботи. Постійний моніторинг ефективності (опитування учасників процесу, внутрішній аудит) і зворотний зв'язок допоможуть вчасно коригувати процедури та технологічну інфраструктуру.

Також ефективне впровадження цифрових технологій і дистанційного допиту в післявоєнний період неможливе без скоординованої міжвідомчої та міжнародної співпраці, адже лише спільна робота ІТ-підрозділів Генеральної прокуратури, Мін'юсту, Держспецзв'язку, НАБУ, ДБР і Національної поліції дозволяє розробляти та підтримувати єдині технічні стандарти (шифрування, багатофакторну автентифікацію, формат відеокодеків) й оперативно виявляти «вузькі місця» через регулярні наради та спільні тренінги з кібербезпеки і моделювання різних інцидентів (наприклад, обрив зв'язку чи спроби втручання).

Усередині країни це реалізується через Міжвідомчу раду з цифровізації кримінального процесу та створення внутрішніх порталів для фіксації статистики дистанційних допитів і технічних збоїв, що дає змогу швидко коригувати алгоритми й надсилати оперативні рекомендації. Водночас міжнародна співпраця з Радою Європи, ООН, ОБСЄ, НАТО й UNODC відкриває доступ до передових практик і стандартів, технічної допомоги й грантових програм (Instrument contributing to Stability and Peace, Technical Assistance and Information Exchange), а також сприяє участі українських експертів у глобальних конференціях і проєктах із блокчейн-верифікації доказів.

Крім того, координація з Інтерполом і Європолом у рамках Joint Investigation Teams забезпечує опитування свідків за кордоном, а інтеграція національних систем ЕРДР і «іКейс» із європейськими реєстрами дозволяє безпечно обмінюватися даними в режимі machine-to-machine [6].

Така комплексна взаємодія значно підвищує оперативність розслідувань, надійність електронних доказів, розширює експертний потенціал українських слідчих і зміцнює

довіру як громадськості, так і зарубіжних партнерів до української системи кримінального правосуддя [5].

Таким чином, комплексна стратегія, яка поєднує законодавчі ініціативи, технічне оснащення та розвиток людського капіталу, стане запорукою не лише відновлення, але й модернізації кримінального провадження в Україні. Це не лише прискорить розслідування, а й зміцнить довіру суспільства до правоохоронних та судових органів у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу щодо проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану» № 1419-IX від 14 травня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

2. Наказ Офісу Генерального прокурора № 298 від 30 червня 2020 р. «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

3. Концепція впровадження електронного судочинства в Україні / Державна судова адміністрація України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/konceptcia_esud.pdf.

4. Стратегія цифрової трансформації юстиції та суміжних правових сфер (2021–2023). Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua>.

5. Про застосування інформаційно-комунікаційних технологій у здійсненні правосуддя : Рекомендація CM/Rec (2021) 7 Комітету міністрів Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/digital-justice>.

6. Draft Europol Programming Document 2024–2026. Annex XII: Strategy for cooperation with third countries and/or international organisations (endorsed 30 January 2023).

Таран Олена Вікторівна,
завідувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ, ПРАВ ЛЮДИНИ, ДЕМОКРАТІЇ ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАКОНОДАВСТВА

За повідомленням КМУ: «Україна приєдналася до Рамкової конвенції Ради Європи про ШІ, права людини, демократію та верховенство права. Документ визначає принципи, яких держава має дотримуватися у формуванні законодавства та застосуванні ШІ-продуктів у публічному секторі: повага до людської гідності, прозорість, недискримінація, захист приватності, надійність і безпека» [1].

Рамкова Конвенція Ради Європи зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права (Конвенція) [2] становить вагомий внесок у розвиток міжнародного правового регулювання технологій штучного інтелекту (ШІ) та їхнього впливу на правову систему. Ухвалення цього документа свідчить про визнання європейською спільнотою необхідності створення правової бази, яка б забезпечила гармонійне співіснування інноваційних технологій та фундаментальних правових принципів, на яких базується функціонування демократичного суспільства. Особливої актуальності набуває регламентація взаємодії технологій ШІ з правовою системою, зокрема з кримінальним процесуальним законодавством та кримінальною процесуальною діяльністю.

Ключовою цінністю Конвенції є її спрямованість на забезпечення того, щоб діяльність протягом життєвого циклу систем ШІ відповідала правам людини, демократії та верховенству права. У контексті кримінального процесуального законодавства цей принцип набуває особливого значення, оскільки впровадження технологій ШІ у сферу кримінального судочинства потенційно впливає на фундаментальні процесуальні гарантії та права учасників кримінального провадження. Застосування алгоритмів для виконання зокрема і

завдань кримінального провадження створює новий вимір правових викликів, що потребують чіткого законодавчого регулювання.

Конвенція визначає широкий спектр принципів, які мають визначальне значення для кримінального процесуального законодавства. Зокрема, принцип прозорості та нагляду (стаття 8) передбачає необхідність забезпечення адекватних вимог щодо прозорості використання систем ШІ, що має ключове значення у контексті права на справедливий суд. Учасники кримінального провадження мають право знати, коли та яким чином алгоритми впливають на процесуальні рішення, що приймаються щодо них. Відсутність такої прозорості може становити серйозну загрозу для реалізації права на захист та презумпції невинуватості.

Принцип підзвітності та відповідальності (стаття 9) закладає основи для визначення правових механізмів притягнення до відповідальності за негативні наслідки застосування систем ШІ в кримінальному провадженні. Це особливо важливо з огляду на складність встановлення причинно-наслідкових зв'язків між рішеннями за допомогою алгоритмів та правовими наслідками для учасників процесу. Конвенція спонукає до розробки чітких правил відповідальності за помилки чи упередження систем ШІ, що використовуються в кримінальному судочинстві.

Важливим для кримінального процесуального законодавства є принцип рівності та відсутності дискримінації (стаття 10), який акцентує увагу на необхідності запобігання дискримінаційним практикам при впровадженні систем ШІ. Дослідження [3] демонструють, що алгоритми можуть відтворювати упередження, що особливо небезпечно у сфері кримінального правосуддя. Імплементация положень Конвенції вимагатиме розробки механізмів моніторингу та аудиту систем ШІ, що використовуються правоохоронними органами та судами, з метою виявлення та усунення потенційної дискримінації.

Стаття 11 Конвенції, присвячена конфіденційності та захисту персональних даних. У правоохоронній діяльності працюють з величезними масивами персональних даних, включаючи біометричні дані, відомості про переміщення осіб, їхні комунікації та соціальні зв'язки. Положення Конвенції вимагають забезпечення ефективних гарантій та засобів захисту для фізичних осіб, що в контексті кримінального процесу

означає необхідність встановлення чітких правил доступу до інформації, отриманої за допомогою систем ШІ, її використання та зберігання, а також можливості оскарження дій, пов'язаних з автоматизованою обробкою даних.

Важливим для кримінальної процесуальної діяльності є положення статті 14, яка передбачає забезпечення доступних та ефективних засобів правового захисту від порушень прав людини, спричинених діяльністю систем ШІ. У контексті кримінального провадження це означає необхідність розробки механізмів оскарження рішень, прийнятих в результаті використання систем ШІ. Принциповим є положення про те, що відповідна інформація про системи ШІ, які потенційно можуть суттєво впливати на права людини, має бути задокументована та доступна особам, яких це стосується, що є необхідною передумовою реалізації права на захист у кримінальному процесі.

Стаття 15 Конвенції, присвячена процедурним гарантіям, встановлює, що особам, на яких впливають системи ШІ, мають бути доступні ефективні процесуальні гарантії. У кримінальному провадженні це передбачає необхідність адаптації традиційних процесуальних механізмів до нових технологічних реалій. Наприклад, право на оскарження, яке є фундаментальним для кримінального процесу, має бути забезпечене і щодо рішень, прийнятих за допомогою алгоритмів ШІ, що вимагає розробки спеціальних процедур та критеріїв оцінки обґрунтованості таких рішень. Крім того, Конвенція вимагає інформування осіб про взаємодію з системами ШІ, що особливо актуально для правоохоронної діяльності.

Важливим елементом Конвенції є система управління ризиками та впливом, передбачена статтею 16. У контексті кримінального провадження ця норма вимагає впровадження механізмів оцінки ризиків, пов'язаних із застосуванням систем ШІ, з урахуванням серйозності та ймовірності потенційних впливів на права учасників процесу.

Конвенція містить положення про можливість введення мораторію чи заборони на певні види використання систем ШІ у випадках, коли таке використання вважається несумісним з повагою до прав людини, функціонуванням демократії або верховенством права. У контексті кримінального провадження це може стосуватися, наприклад, систем автоматизованого прийняття рішень щодо застосування запобіжних заходів або

систем прогнозування ризиків рецидиву, якщо вони демонструють систематичні упередження чи непрозорість.

Вагомим внеском Конвенції є положення про створення ефективних механізмів нагляду (стаття 26), що передбачає призначення незалежних та неупереджених органів, відповідальних за моніторинг дотримання зобов'язань, передбачених Конвенцією. У контексті кримінального провадження це може реалізуватися через створення спеціалізованих наглядових інституцій або розширення повноважень існуючих органів контролю, які здійснюватимуть нагляд за використанням систем ШІ правоохоронними органами та судами. Це сприятиме підвищенню прозорості та підзвітності у використанні технологій ШІ в кримінальному судочинстві.

Водночас, аналізуючи Конвенцію з точки зору її впливу на кримінальне процесуальне законодавство, можна визначити певні недоліки.

По-перше, рамковий характер документа, хоча і забезпечує необхідну гнучкість, але водночас залишає значний простір для інтерпретації ключових положень на національному рівні. Це може призвести до неоднакового застосування принципів Конвенції в різних юрисдикціях та, як наслідок, до фрагментації правового регулювання використання систем ШІ в кримінальному провадженні.

По-друге, Конвенція не містить достатньо конкретних вказівок щодо реалізації принципу прозорості у випадках використання комерційних систем ШІ, алгоритми яких захищені правами інтелектуальної власності. Це створює потенційний конфлікт між вимогами прозорості та комерційними інтересами розробників систем ШІ. Відсутність чітких механізмів вирішення цього конфлікту може ускладнити забезпечення процесуальних гарантій у кримінальному провадженні.

По-третє, хоча Конвенція передбачає оцінку ризиків та пом'якшення несприятливих впливів систем ШІ, вона не встановлює чітких критеріїв такої оцінки та не визначає мінімальні стандарти, яким мають відповідати системи ШІ, що використовуються в кримінальному провадженні. Це може призвести до ситуацій, коли ризики впровадження певних технологій будуть недооцінені або неправильно інтерпретовані.

Водночас, незважаючи на зазначені обмеження, Рамкова Конвенція Ради Європи зі штучного інтелекту, прав людини,

демократії та верховенства права становить значний крок вперед у формуванні міжнародно-правових стандартів використання технологій ШІ в правовій сфері, включаючи кримінальне процесуальне законодавство та кримінальне провадження. Вона закладає фундамент для подальшої деталізації правил та процедур на національному рівні, спрямованих на забезпечення того, щоб впровадження інноваційних технологій не підривало фундаментальні принципи справедливого судочинства.

Імплементація положень Конвенції у національне законодавство вимагатиме критичного перегляду існуючих норм кримінального процесуального права з точки зору їх адекватності новим технологічним реаліям. Це стосується, зокрема, регламентації збирання, зберігання та використання цифрових доказів, правил використання результатів аналітичної обробки даних системами ШІ в доказуванні, процедур оскарження рішень, прийнятих за підтримки алгоритмів. Крім того, необхідним буде розвиток інституційної спроможності судових та правоохоронних органів оцінювати системи ШІ з точки зору їх відповідності принципам прозорості, підзвітності та недискримінації.

Список використаних джерел

1. Безпечний ШІ для мільйонів українців: Україна підписала Рамкову конвенцію про штучний інтелект та права людини. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechnyi-shi-dlia-milioniv-ukraintsiv-ukraina-pidpysala-ramkovu-konventsiiu-pro-shtuchnyi-intelekt-ta-prava-liudyny>.

2. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Vilnius, 5.IX.2024. URL: <http://rm.coe.int/1680afae3c>.

3. Таран О.В., Гавловський В.Д. Правове регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі та Україні: основні підходи та права людини. *Інформація і право*. № 1 (48). 2024. С.62–67. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1\(48\).300706](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.1(48).300706).

Ткач Андрій Володимирович,
прокурор Печерської окружної
прокуратури міста Києва, кандидат
юридичних наук, доцент

ЛЕГІТИМНІ ОБМЕЖЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗАНЬ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із проблемних питань, яке безпосередньо впливає на розумність строків судового розгляду під час широкомасштабного вторгнення РФ є забезпечення явки свідків та потерпілих до суду. У деяких справах це можливо вирішити шляхом проведення допиту в режимі відеоконференції згідно ст. 336 КПК України. Проте у випадках, коли після початку судового розгляду не вдається встановити зв'язок із свідком чи потерпілим та здійснити їх виклик до суду, постає питання: яким чином досягнути завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України? [1].

Дієвим процесуальним інструментом, який дозволяє зафіксувати показання свідка, потерпілого чи навіть підозрюваного є використання положень ч. 11 ст. 615 КПК України, згідно із якими: «показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [1].

З позиції тактики подання суду доказів, сторона обвинувачення під час досудового розслідування, враховуючи засаду безпосередності дослідження показань судом, все ж таки віддасть перевагу не відеофіксації допиту підозрюваного за

участі захисника (ч. 11 ст. 615 КПК України), а проведенню слідчого експеримента з підозрюваним за правилами, передбаченими ст. 240 КПК України. Оскільки за усталеною практикою Верховного Суду, слідчий експеримент є самостійним доказом, на який можна послатись під час судового розгляду, незалежно від зміни позиції сторони захисту [2].

Натомість, проблемним залишається використання допиту свідка та потерпілого, зафіксованих в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, адже в даному випадку важливо уникнути порушення права на справедливий суд, гарантованого п. d ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який проголошує, що «кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення» [3].

Так, вирішуючи питання про допустимість показань свідків, які безпосередньо не були допитані судом, а були використані їх показання, надані органу досудового розслідування в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, Верховний Суд у постанові від 06 березня 2025 року в справі № 727/789/24 зазначив наступне: «враховуючи те, що суд першої інстанції вжив усіх передбачених кримінальним процесуальним законом заходів щодо забезпечення прибуття цих свідків в судове засідання, сторона обвинувачення відмовилась від допиту цих свідків у суді. У своєму рішенні суд першої інстанції зазначив, що показання ОСОБА_11 та ОСОБА_12 не мають визначального значення у цьому кримінальному провадженні, а тому оцінюються судом разом з іншими доказами та у сукупності приймаються до уваги, оскільки узгоджуються з ними» [4].

Тобто на цьому конкретному прикладі ми бачимо ситуацію, коли суд першої інстанції поклав показання свідків, допитаних в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, в основу обвинувального вироку, а Верховний Суд погодився з такою позицією, оскільки показання вказаних свідків не були вирішальними та узгоджувались з іншими доказами.

В іншому випадку Верховний Суд у постанові від 05 лютого 2025 року в справі № 216/3169/22, залишив в силі вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 08 листопада 2023 року за яким

особу засуджено за ч. 1 ст. 28, ч. 4 ст. 402 КК України до покарання – 6 років позбавлення волі, зазначивши, що суд правомірно поклав в основу обвинувачення показання одного із свідків, допитаних в порядку ч.11 ст. 615 КПК України, оскільки на момент судового розгляду вказаний свідок помер [5]. Тобто у даному випадку безпосередній допит свідка в судовому засіданні був апріорі неможливий.

В судовій практиці навіть наявний випадок, коли сторона захисту оскаржувала допустимість показань свідків, наданих суду безпосередньо з посиланням на те, що під час досудового розслідування вони були допитані в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України без відеофіксації і нібито суд має застосувати доктрину «плодів отруйного дерева». Як обґрунтовано зазначив Верховний Суд у постанові від 20 березня 2024 року в справі № 233/1446/22: «оскільки свідки ОСОБА_8, ОСОБА_12, ОСОБА_9 були допитані судом безпосередньо в судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження, то посилання захисника в цьому конкретному випадку на приписи ч. 11 ст. 615 КПК України є безпідставними» [6].

Отже, Верховний Суд сформулював достатньо гнучкий підхід до вказаного питання та визначив, що вирішальну роль при визнанні доказів допустимими відіграє їх легітимне джерело та узгодженість показань, отриманих в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України з іншими доказами. Тобто принцип безпосередності зазнає певних легітимних обмежень у випадку допиту особи, яка відсутня безпосередньо в залі судового засідання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 вересня 2020 року в справі № 740/3597/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552>.

3. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Постанова Верховного Суду від 06 березня 2025 року в справі № 727/789/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

/Review/125736718?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR5m7cNBROMq6szGUOGx4wn6A7x1exQezCILDZiLWmewoWcDjHRiAcv2w0fQ8A_aem_lbnLKkgnEI0LdobzEu0eeg.

5. Постанова Верховного Суду від 05 лютого 2025 року в справі № 216/3169/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125063459?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR4DBQ-kcc0dH4CiX6MXRdjYzu0gTc2CVHeBC6AXmBNvycy7Se5ExcNdAO8BTA_aem_s9zoUegcX2JeybeZ5qpw1A.

6. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2024 року в справі № 233/1446/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR7uZUYKQsBdOHkqRgJN3vkO1jhI1fqJ5JBQXOVrnwpPub4yfkL4g_gjCDfYLw_aem_0o9gNiqWwZv2ZpSGUYkCLw.

Турик Євген Михайлович,
ад'юнкт кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

ГАРАНТІЇ ЗАКОННОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році створило безпрецедентні виклики для всієї системи кримінальної юстиції. Одним із найвразливіших етапів є початок досудового розслідування, що виступає основною процесуальною формою реалізації завдань кримінального провадження. У воєнний час, коли гарантовані Конституцією України права і свободи громадян зазнають тимчасових обмежень відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], постає потреба у перегляді наявних механізмів забезпечення законності саме на початковій стадії провадження.

Відповідно до ст. 214 КПК України, органи досудового розслідування зобов'язані внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР) не пізніше 24 годин після подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення [2]. Проте в умовах дії воєнного стану відповідні терміни та порядок фіксації таких відомостей можуть бути ускладнені об'єктивними обставинами, зокрема це може

бути викликане знищенням чи переміщенням слідчих підрозділів, обмеженим доступом громадян до слідчих органів, або ж тимчасовим призупиненням функціонування ЄРДР в окремих регіонах.

Відсутність спеціального порядку, адаптованого до умов надзвичайного чи воєнного стану, створює ризики юридичної невизначеності щодо моменту початку досудового розслідування та його законності. Особливо це актуально у справах, пов'язаних з воєнними злочинами, порушеннями прав цивільного населення, мародерством, зникненням людей тощо.

Війна ускладнює реалізацію права на звернення із заявою про злочин. Як зазначено у Рішенні ЄСПЛ у справі «Кудла проти Польщі» (2000), доступ до ефективного механізму захисту прав є основоположною гарантією [3]. В умовах воєнного стану громадяни нерідко позбавлені фізичної можливості подати заяву через евакуацію або тимчасову окупацію територій, побоюються переслідувань з боку військових чи незаконних збройних формувань, а також іноді не отримують належної реакції від правоохоронних органів. Це ставить під сумнів ефективність доступу до правосуддя. Відсутність чітких комунікаційних каналів унеможлиблює об'єктивне реагування органів досудового розслідування на заяви. Додатково, ризики створюються й через інколи надмірне розширення дискреції правоохоронців, коли вони, керуючись «оперативною доцільністю», ігнорують обов'язок внесення відомостей до ЄРДР.

Окрім того, відомчий контроль за виконанням положень статті 214 КПК України здебільшого має формальний характер і не завжди забезпечує реальну ефективність. У період дії воєнного стану особливо нагальною постає необхідність підвищення його якості та результативності на фоні зниження ефективності прокурорського нагляду (через перевантаженість органів прокуратури), саме внутрішній контроль здатен швидко реагувати на порушення. А також шириться думка про необхідність створення каналів швидкої внутрішньої перевірки дій слідчих при відмові у внесенні відомостей до ЄРДР.

З огляду на загрози правовій визначеності та порушення принципу верховенства права, актуальним є ухвалення змін до КПК України, які б передбачили спеціальний порядок фіксації заяв та повідомлень про злочини в умовах надзвичайного чи

воєнного стану, унормувати можливість подання заяв через цифрові сервіси, у тому числі через «Дію» або Єдину інформаційну платформу, разом із тим розширили обов'язок прокурора щодо перевірки законності рішень про початок розслідування у справах воєнного часу.

Висновки. У воєнний час, коли правовий порядок зазнає додаткових викликів, саме на етапі початку досудового розслідування закладається фундамент подальшої законності всього кримінального провадження. Ігнорування гарантій прав заявника та потерпілого на цьому етапі призводить не лише до порушення внутрішніх стандартів, а й до недотримання міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини. Тому необхідно адаптувати національне законодавство до реалій воєнного стану, не допустивши при цьому згортання конституційних гарантій.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: № 389-VIII від 12.05.2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 01.04.2025 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кудла проти Польщі» (Kudla v. Poland), № 30210/96, 26 жовтня 2000 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58920>.

Хабло Оксана Юрійвна,

професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ НАБУТТЯ СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ЗА ВІДСУТНОСТІ ОСОБИ

Повідомлення про підозру у кримінальному провадженні має визначальне значення як для провадження в цілому, так і для особи, яка набуває статусу підозрюваного. Адже з повідомлення про підозру розпочинається етап притягнення особи до кримінальної відповідальності. Окрім цього, з моменту повідомлення особі про підозру слідчий, дізнавач, прокурор

набувають додаткових повноважень – лише щодо підозрюваного можливе застосування запобіжних заходів та окремих заходів забезпечення кримінального провадження (відсторонення від посади), лише підозрюваного можливо оголосити в розшук чи вирішити щодо нього питання про здійснення спеціального досудового розслідування. А сама особа набуває процесуальних прав та обов'язків підозрюваного, визначених у ст. 42 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України.

Втім, у правозастосуванні виникають певні проблеми набуття статусу підозрюваного за відсутності особи. Адже слідчий, дізнавач чи прокурор не мають можливості безпосередньо виконати всі процесуальні дії, які складають акт повідомлення про підозру. Зокрема, в теорії кримінального процесу визначено, що повідомлення особі про підозру складається із системи таких процесуальних дій та рішень: прийняття рішення щодо необхідності повідомлення про підозру конкретній особі та його юридичне оформлення (складання, підписання та погодження); вручення особі письмового повідомлення про підозру та роз'яснення змісту підозри; повідомлення підозрюваному його процесуальних прав.

Етап вручення повідомлення про підозру, в свою чергу, також складається із системи таких процесуальних дій: встановлення точного місцезнаходження особи та її виклик (ст. 135 КПК України); безпосереднє вручення процесуального документа (ч. 1 ст. 278 КПК України); повідомлення підозрюваному про його процесуальні права (ч. 2 ст. 276 КПК України); детальне роз'яснення прав підозрюваного на його прохання (ч. 3 ст. 276 КПК України); отримання розписки про вручення повідомлення про підозру та роз'яснення прав підозрюваного [1, с. 106].

Втім, у разі заочного набуття особою статусу підозрюваного проблемним є виконання вимоги щодо доведення до особи інформації про зміну його процесуального статусу. Так, у ч. 1 ст. 278 КПК України визначено порядок повідомлення особі про підозру у випадках, коли немає можливості здійснити це безпосередньо, та вказано, що у випадку неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру, цей документ вручається у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Втім,

таке законодавче формулювання не відповідає принципу юридичної визначеності, адже як науковцями, так і практиками по-різному тлумачаться фрази: «у спосіб, передбачений для вручення повідомлень», «неможливість вручення» [1, с. 107].

При цьому слід враховувати, що відповідно до положень ч. 1 ст. 42 КПК України «підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень» [2]. Тобто, якщо не має можливості вручити повідомлення про підозру безпосередньо, то особа набуває статусу підозрюваного після надіслання їй письмового повідомлення про підозру у спосіб, передбачений для здійснення виклику у кримінальному провадженні.

В цьому випадку постає питання щодо визначення моменту набуття особою статусу підозрюваного. Адже надіслання повідомлення про підозру за правилами здійснення виклику не дає змоги визначити момент отримання такого повідомлення та, відповідно, момент набуття особою процесуального статусу підозрюваного. А від цього залежить законність подальших процесуальних дій та рішень. У зв'язку з такою правовою невизначеністю особа може не виконувати обов'язки підозрюваного, не вважаючи себе підозрюваним. При цьому сторона обвинувачення буде вважати, що особа набула статусу підозрюваного після направлення її відповідного повідомлення поштою [1, с. 109–110].

Аналіз правозастосовної практика підтверджує наявність проблеми заочного набуття особою процесуального статусу підозрюваного. Так, суддя Шевченківського районного суду міста Києва відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування щодо ОСОБА 10, щодо якої було складено повідомлення про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3 та ч. 3 ст. 258 КК України та яка була оголошено в розшук. Прокурор зазначав, що ОСОБА 10 зареєстрований у м. Донецьк, на території якого національний оператор поштового зв'язку України не здійснює своєї діяльності, а тому виконати вимоги

статей 135, 278 КПК України в частині вручення письмового повідомлення про підозру не видалося за можливе. При цьому, в ході проведення спільного брифінгу для представників засобів масової інформації було оприлюднено інформацію стосовно підозри ОСОБА 10, що на думку сторони обвинувачення, дає підстави стверджувати про обізнаність останнього про підозру. Втім, суд вказав на відсутність об'єктивних даних, які б свідчили про вжиття слідчим та прокурором заходів для вручення повідомлення про підозру, та дійшов висновку, що ОСОБА_10 не набула процесуального статусу підозрюваного [3].

При вирішенні цієї проблеми пропонуємо враховувати процедуру, яка передбачена для виклику особи під час здійснення спеціального досудового розслідування. Так, у ст. 297-5 КПК України вказано, що «повідстки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом» [2].

Подібним шляхом йде і правозастосовча практика. Зокрема, В. Л. Жидков та О.Б. Жила зауважують, що є різні практики публікації повідомлення про підозру: 1) публікується витяг з повідомлення про підозру із зазначенням правової кваліфікації кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. 2) публікується весь текст повідомлення про підозру; 3) публікується весь текст повідомлення про підозру (містить прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного, а інші персональні дані знеособлені відповідно до Закону України «Про захисту персональних даних») [4, с. 5].

Отже, вирішувати проблему щодо визначення моменту набуття статусу підозрюваного у разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру слід з урахуванням положення ч. 6 ст. 9 КПК України,

де передбачена можливість застосування кримінального процесуального закону за аналогією. Тобто, у разі переховування особи від органів досудового розслідування моментом набуття нею статусу підозрюваного має вважатися день публікації відповідної інформації у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження чи на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Список використаних джерел

1. Хабло О. Ю. Набуття статусу підозрюваного у разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру. *Право України*. 2021. № 9. С. 103–116.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

3. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 13 черв. 2017 р. у справі № 11-сс/796/2543/2017. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67257170>.

4. Жидков В. Л., Жила О. Б. Застосування спеціальної процедури притягнення до кримінальної відповідальності (in absentia) за колабораційну діяльність. Київ : *Українська Гельсінська спілка з прав людини*, 2023. 17 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Zastosuvannia-spetsialnoi-protsedury-prytiahnennia-do-kryminalnoi-vidpovidalnosti-in-absentia-za-kolaboratsiynu-diialnist.pdf>.

Чича Руслан Павлович,

доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

З початком повномасштабної агресії Російської Федерації, у лютому 2022 року, особливу актуальність набули питання документування та розслідування воєнних злочинів, що, враховуючи масштаб бойових дій, довжину лінії зіткнення,

кількість окупованих і деокупованих територій, широке застосування всіх типів конвенційної зброї, як на лінії фронту так і в глибині нашої країни, набуло масового характеру. На теперішній час зареєстровано більше 140 тисяч таких злочинів [1]. Крім того, триваюча третій рік мобілізація в Україні, залучення все більшої кількості громадян до служби в Збройних Силах України та збільшення кількості військовослужбовців, привели до актуалізації та суттєвого масштабування питання вчинення, документування, організації розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень). До таких кримінальних правопорушень, згідно з ст. 401 Кримінального кодексу України (далі – КК України) відносять кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Відповідальність можуть нести військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414–416, 422, 427, 429, 430, 432–435 КК України.

Відповідно до статистики оприлюдненої Офісом генпрокурора, з січня 2022 року до вересня 2024 року було відкрито 59 606 кримінальних проваджень щодо самовільного залишення військової частини або місця служби, передбаченого ст. 407 КК України (далі – СЗЧ). При цьому до суду було направлено 4 698 проваджень, закрито було 2 592 проваджень. Найбільша кількість проваджень щодо СЗЧ було відкрито протягом січня-вересня 2024 року – 35 307. Більшість кримінальних проваджень було розпочато у Донецькій області (8 574), а також у Дніпропетровській (3 308), Житомирській (2 433), Львівській (2 170) та Чернігівській (2 010). Найбільше

обвинувальних актів до суду передали у Львівській (184) та Запорізькій (177) областях.

Крім того, з огляду на статистику, протягом 2022–2024 років в Україні було відкрито 29 521 провадження щодо дезертирства передбаченого ст. 408 КК України. З яких тільки 442 направили до суду, а 414 закрили. За 9 місяців 2024 року щодо дезертирства відкрили 18 196 проваджень. Більшість проваджень розпочали у Запорізькій (6 144), Харківській (5 771) та Донецькій (5 318) областях. При цьому кількість обвинувальних актів, направлених до судів, майже у всіх областях незначна, лише в Запорізькій області 104 провадження отримали своє продовження у суді [2]. З таких даних можна зробити висновок про масштаби розслідування саме цих військових кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 407, 408 КК України.

Відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) досудове розслідування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), крім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 422 КК України, здійснюють слідчі органів державного бюро розслідувань. Достатньо велика кількість проваджень щодо кримінальних правопорушень передбачених ст. ст. 407, 408 КК України та їх постійне збільшення, створює непропорційне навантаження на відносно малочисельний штат слідчих ДБР.

Для вирішення цього питання та підвищення ефективності розслідування вищезазначених кримінальних правопорушень, Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» № 4009-ІХ від 09.10.2024 року ч. 1 ст. 615 КПК України доповнено абзацом 14, відповідно до якого, в умовах воєнного стану Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) або уповноважені ним прокурори з метою забезпечення ефективності досудового розслідування своєю вмотивованою постановою мають право визначити підслідність або доручити здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 407 «Самовільне

залишення військової частини або місця служби» і 408 «Дезертирство» КК України, іншому органу досудового розслідування. Що, в свою чергу, дає можливість розслідувати вказані кримінальні правопорушення слідчим Національної поліції України.

Розслідування військових кримінальних правопорушень має свої особливості, які вимагають від органів досудового розслідування, прокуратури, суду особливої уваги та певних, специфічних, навичок. Для слідчих Національної поліції така категорія кримінальних проваджень є новою. Тому, для організації ефективної роботи необхідно буде приділяти увагу створенню алгоритмів процесу досудового розслідування військових кримінальних правопорушень, зокрема, що стосується:

- переліку обставин, які підлягають доказуванню;
- визначення особливостей збирання інформації при вчиненні зазначених кримінальних правопорушень,
- алгоритмізації дій слідчих та посадових осіб інших органів і підрозділів на кожному з етапів розслідування військових кримінальних правопорушень;
- обґрунтування процесуальних рішень;
- визначення ефективних процесуальних інструментів збирання доказової інформації;
- розроблення ефективних механізмів збору інформації щодо особи військовослужбовця та її обсягу;
- налагодження дієвих способів швидкого встановлення місцезнаходження підозрюваних.

Очевидно, що напрацювання необхідної практики розслідування СЗЧ та дезертирства слідчими Національної поліції потребуватиме співпраці з слідчими підрозділами ДБР, які мають відповідний досвід. Можливо, розглядатиметься питання створення міжвідомчих слідчих груп, для організації спільної ефективної роботи. Без сумніву, розслідування цієї категорії військових кримінальних правопорушень буде актуальним ще тривалий час, тому необхідно особливу увагу приділити розробці відповідного методичного забезпечення, підготовки та спеціалізації слідчих, напрацювання ефективних методик розслідування.

Список використаних джерел

1. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskiy-voyenni-zlochyny-rosiya-ukrayina/33116010.html>.

2. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/szch-ta-dezertirstvo-skilki-sprav-vidkrili-v-ukrajini-z-pochatku-povnomasshtabnoji-viyini-50459325.html>.

Чурікова Ірина Володимирівна,

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННЮ ШЛЯХОМ НЕПРАВОМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

Зловживання процесуальними правами стороною захисту в кримінальному процесі може мати різні форми, і кожна з них може впливати на хід судового розгляду. Захист може подавати клопотання або заяви, які не мають реальних підстав або мету лише затягування процесу; може умисно затримувати або не надавати необхідні докази, що, в свою чергу, може затримати хід кримінального провадження або перешкоджати встановленню істини. Маніпуляції процесуальними правами можуть обмежити можливості органів досудового розслідування для ефективного збору доказів, оскільки можуть виникати перешкоди для проведення слідчих (розшукових) дій, таких як обшуки, допити, експертизи тощо. Так, в юридичній літературі, під зловживанням правом розуміють використання наданого суб'єктові права її тлумачення у розріз зі змістом, який дійсно вклав у цю норму законодавець; при нібито відповідності букві закону мають місце зневага його духом, невідповідність призначенню норми, спотворення справжнього її змісту, тлумачення на протигагу нормам моралі. Інакше кажучи, зловживання правом – це порушення суб'єктивного права, міри можливої поведінки, межі, встановленої цією мірою [1, с. 290].

Якщо звернутися до цього поняття в більш вузькому розумінні в контексті кримінального процесу, то зловживання у сфері кримінального процесу – це діяння, яке полягає у реалізації суб'єктами кримінального процесу наданих їм прав та повноважень в супереч їх призначенню, з незаконною

заінтересованістю, що призводить до спричинення шкоди суспільним та особистим інтересам шляхом унеможливлення досягнення завдань кримінального судочинства [2, с. 50]

Відповідно до ч. ч. 4, 5 ст. 46 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним зустріч без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – мати такі зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні [3].

Під процесуальними правами сторони захисту розуміються різні інструменти, що дозволяють захисникам та підозрюваним реалізовувати їхні права на захист у рамках кримінального процесу. Однак іноді ці права використовуються для перешкоджання здійсненню справедливого і ефективного правосуддя.

Як вірно зазначено В. Михайленко, на відміну від Господарського процесуального України, Цивільного процесуального кодексу України і Кодексу адміністративного судочинства України, у КПК України немає нормативної заборони зловживання процесуальними правами. Відсутні також положення, які дозволяли б віднести недобросовісну поведінку учасника кримінального провадження до зловживань та визначали наслідки такої поведінки. У різноманітні норм, які регулюють досудове розслідування кримінального провадження, процесуального зловживання торкаються лише ч. 4 ст. 81 КПК України і ч. 10 ст. 290 КПК України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 81 КПК України, якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду. В свою чергу, у частині 10 ст. 290 КПК України зловживання стороною

визначене через зwołікання при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування [4].

Дійсно, захисник, як представник сторони захисту, має право подавати клопотання в рамках кримінального процесу, зокрема на стадії досудового розслідування. Відповідно до ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй [3].

Проте в деяких випадках це право може використовуватися для маніпулювання процесом з метою затягування розслідування або створення перешкод для органів досудового розслідування. Така практика є зловживанням процесуальними правами та може серйозно шкодити ефективності правосуддя.

Один з найпоширеніших способів маніпулювання процесом – це подання великої кількості клопотань, які не мають реальної юридичної підстави. Захисник може подавати клопотання про відвід слідчого, прокурора або судді без достатніх підстав та у не визначеній кількості, що лише затягує процес. Такі клопотання не сприяють встановленню істини, а лише відволікають органи досудового розслідування від виконання їхніх обов'язків.

Іншим способом маніпулювання є подання клопотань про перенесення слідчих (розшукових) дій чи проведення додаткових, таких як допит свідків, проведення обшуків чи інших необхідних процесуальних дій, без надання вагомих підстав. Це не тільки уповільнює хід розслідування, але й дає стороні захисту можливість відстрочити важливі моменти розслідування. Захисник може подавати численні клопотання

про відкладення допиту важливих свідків, мотивуючи це необхідністю підготуватися до допиту або іншими обставинами, що фактично не є критичними. Це створює затримки і призводить до того, що слідство не може рухатися вперед.

Також можна побачити подання клопотань щодо допуску певних доказів, які мають явну неприпустимість або недостатню значимість для кримінального провадження. Це може бути спробою захисника створити додаткові труднощі для органів досудового розслідування, зокрема в разі, коли докази вже були перевірені і визнані непридатними.

Захисник може подавати клопотання про проведення додаткових експертиз, які не є необхідними для розслідування і вже були оцінені. Це не тільки затримує процес, але й збільшує витрати на проведення додаткових слідчих (розшукових) дій.

Такими маніпуляціями захист порушує принципи ефективного і справедливого правосуддя. Замість того, щоб сприяти швидкому та правильному розслідуванню, зловживання процесуальними правами призводить до порушення термінів, затримки в збиранні доказів і, як наслідок, до обмеження можливості для органів досудового розслідування довести вину чи невинуватість підозрюваного.

Які можна виділити причини маніпуляцій з адвокатськими клопотаннями: затягування процесу для вигоди клієнта; стратегічне використання процесуальних прав; прагнення до створення сумнівів у доказах; психологічний тиск на органи досудового розслідування; конфлікт інтересів або відсутність етики.

Один з найбільш очевидних наслідків маніпуляцій – це затягування процесу. Багато безпідставних клопотань можуть призвести до численних відкладів слідчих (розшукових) дій, що уповільнює рух кримінального провадження та може сприяти тривалим періодам утримання під вартою підозрюваних. Постійні маніпуляції з клопотаннями створюють правову невизначеність. Це підриває довіру до правосуддя, оскільки стає важко передбачити хід процесу і вирок. Це також може спричинити втрату довіри до правоохоронних органів і суддів. Органи досудового розслідування витрачають значні ресурси на розгляд непотрібних або безпідставних клопотань. Це відволікає увагу від кримінальних проваджень, які потребують належного розгляду, і сприяє загальній перевантаженості органів

досудового розслідування. Маніпуляції з клопотаннями можуть суттєво вплинути на права потерпілих та інших учасників кримінального провадження, створюючи додаткові перешкоди в їх здобутті правосуддя. Потерпілі можуть довго чекати на справедливий розгляд справи, що може впливати на їх моральний та психологічний стан.

Зловживання процесуальними правами стороною захисту є серйозною проблемою кримінального процесу, оскільки може значно затягувати досудове розслідування, порушувати права інших учасників процесу (потерпілих, свідків, органів досудового розслідування) і загрожувати ефективності правосуддя. Це включає подачу численних необґрунтованих клопотань, апеляцій, затримку важливих слідчих (розшукових) дій і маніпулювання з процесуальними інструментами для досягнення не правових, а тактичних цілей.

Список використаних джерел

1. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. Вісник Академії правових наук України. Харків. 2010. № 3 (62). С. 286–295.

2. Удалова Л.Д., Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: монографія. Київ.: Дакор. 2010. 176 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Михайленко В. В. Процесуальні зловживання під час досудового розслідування. Газета «Судово-юридична газета» від 03.06.2021 URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/203970-protsesualni-zlovzhivannya-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya>.

Шановал Олена Вікторівна,

адвокат, аспірант кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану на території України в умовах широкомасштабної збройної агресії росії створило

численні виклики для правової системи держави, зокрема в сфері кримінального судочинства. Одним із ключових принципів кримінального процесу, закріпленим як національним законодавством, так і міжнародними правовими актами, є право особи на захист. Це право гарантує кожному, кого підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального правопорушення, можливість захищати свої інтереси, користуватися юридичною допомогою та мати справедливий судовий розгляд [2, с. 112].

В умовах воєнного стану реалізація цього права стикається з низкою об'єктивних труднощів. Зокрема, обмеження пересування, зруйнована інфраструктура, проблеми з комунікацією, призов адвокатів до лав Збройних Сил України, а також нестабільна робота органів досудового розслідування та судових установ суттєво ускладнюють доступ до правової допомоги. Більше того, в окремих випадках ухвалюються процесуальні рішення за відсутності захисника, що ставить під загрозу дотримання базових стандартів справедливого судочинства.

Право на захист є однією з ключових гарантій у кримінальному провадженні, що визначає демократичний характер правосуддя. Його зміст охоплює можливість особи отримати кваліфіковану юридичну допомогу, мати доступ до адвоката з моменту затримання, ознайомлюватися з матеріалами справи, брати участь у процесуальних діях, оскаржувати незаконні дії чи рішення правоохоронних органів та суду. Проте в умовах воєнного стану реалізація цих положень стикається з низкою суттєвих проблем.

1. *Обмеження фізичного доступу до адвоката.* У зв'язку з активними бойовими діями та обмеженням транспортного сполучення в окремих регіонах, затримані особи часто не мають змоги швидко отримати допомогу захисника. У багатьох випадках адвокати не можуть фізично бути присутніми під час слідчих дій або судових засідань через загрозу життю та здоров'ю. Це ставить під сумнів дотримання принципу змагальності сторін і рівності в правах.

2. *Дефіцит адвокатів через мобілізацію.* Військовий обов'язок не оминув і адвокатську спільноту. Значна кількість адвокатів була призвана до лав ЗСУ або тероборони, що суттєво зменшило кадровий ресурс правозахисників. Це особливо

критично для регіонів, де і до війни був брак адвокатів, а зараз ситуація ще більше ускладнилася.

3. *Проблеми з конфіденційністю спілкування.* Закон вимагає, щоб спілкування між підозрюваним (обвинуваченим) і захисником відбувалося конфіденційно. Проте в умовах війни, особливо при проведенні дистанційних слідчих дій або використанні відеозв'язку, не завжди забезпечуються належні технічні та організаційні умови, що ставить під загрозу таємницю адвокатської діяльності.

4. *Віддалене правосуддя: нова реальність – нові виклики.* Через воєнні дії багато судових засідань проводяться у форматі відеоконференцій. Хоча така практика дозволяє забезпечити безперервність правосуддя, вона створює ризики для повноцінного захисту, особливо коли обвинувачений перебуває в СІЗО без технічної можливості повноцінного зв'язку з адвокатом.

5. *Відсутність єдиного підходу до застосування новел.* Практика застосування нових процесуальних норм у різних регіонах України суттєво відрізняється. Це створює нерівність у доступі до правосуддя та ускладнює реалізацію права на захист в однакових за обставинами справах.

6. *Взаємодія з міжнародним правом.* Україна є учасницею Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд. Усі внутрішні процесуальні новели мають відповідати міжнародним стандартам, проте в умовах воєнного часу інколи виникає розрив між нормою і практикою. Це може стати підставою для подальших звернень до ЄСПЛ та визнання порушення статті 6 Конвенції [1, с. 30].

Право на захист є невід'ємною складовою справедливого судочинства та важливою гарантією дотримання прав і свобод людини в демократичному суспільстві. В умовах воєнного стану реалізація цього права набуває особливої актуальності, оскільки саме в такі періоди ризики порушення прав людини зростають у рази.

Отже, аналізуючи вищезазначене можна зробити такі основні висновки:

1. Воєнний стан вніс істотні корективи у процес реалізації права на захист, зокрема ускладнив доступ до адвокатської допомоги, зменшив кількість доступних захисників та створив проблеми з конфіденційністю спілкування між адвокатом і підзахисним.

2. Необхідним є забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері прав людини, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини та практиці ЄСПЛ, яка не допускає обмеження права на захист без вагомих підстав.

3. У перспективі доцільним є запровадження сталих механізмів гарантування права на захист у надзвичайних умовах, зокрема: створення системи резервних захисників, удосконалення технічного забезпечення дистанційного зв'язку, чітке нормативне визначення меж допустимих обмежень прав під час війни.

Забезпечення права на захист навіть в умовах війни залишається маркером правової держави. Саме тому важливо не допустити того, щоб надзвичайні обставини стали виправданням для системних порушень прав людини у сфері кримінального правосуддя.

Список використаних джерел

1. Гнатюк М. В. Реалізація права на захист в умовах воєнного стану: актуальні виклики та правові шляхи вирішення. Вісник кримінального судочинства. 2023. № 2 (40). С. 28–35.

2. Шкурат А. О. Проблеми забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в умовах дії правового режиму воєнного стану. Публічне право. 2023. № 4. С. 112–117.

3. Офіс Генерального прокурора України. Огляд практики кримінального провадження під час воєнного стану. URL: <https://gp.gov.ua>.

4. Національна асоціація адвокатів України. Рекомендації щодо забезпечення права на захист під час війни. URL: <https://unba.org.ua>.

Юлдашева Світлана Анатоліївна,
професор кафедри ділової української
та іноземних мов Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Правнича термінологія є ключовим компонентом юридичної науки та практики, оскільки вона забезпечує точність

і однозначність правових понять. Кримінальне законодавство, яке регулює питання кримінальної відповідальності та покарання, має свою специфічну термінологію. Розуміння і точне використання правничих термінів є важливими для ефективного застосування закону й забезпечення правосуддя. Отже, маємо на меті розглянути особливості правничої термінології кримінального законодавства, її структуру, функції та проблеми, що виникають під час її застосування.

Правнича термінологія кримінального законодавства включає терміни й поняття, що використовуються для опису кримінальних правопорушень, покарань, процесуальних дій та правових інститутів. Основні функції термінології:

- термінологія визначає чіткі поняття і категорії, що є основою для правозастосування;
- забезпечує зрозумілу і точну комунікацію між правниками, суддями, адвокатами, прокурорами та іншими учасниками процесу;
- полегшує тлумачення норм кримінального законодавства та забезпечує правову визначеність.

Термінологія кримінального законодавства включає різні категорії термінів, насамперед можна вирізнити такі:

- **кримінальні правопорушення**: термінологія, що визначає види злочинів (наприклад, вбивство, крадіжка, шахрайство);
- **покарання**: термінологія, що описує види покарань та їх види (наприклад, позбавлення волі, штраф, виправні роботи);
- **процесуальні терміни**: термінологія, що стосується процесуальних аспектів (наприклад, слідство, судовий розгляд, апеляція).

Терміни у кримінальному законодавстві мають спеціалізовані визначення, які часто відрізняються від загального використання:

- **юридичне визначення**. Термін може мати особливе юридичне значення, яке необхідно враховувати під час його застосування;
- **класифікація злочинів**. Наприклад, злочини можуть класифікуватися за ступенем тяжкості (тяжкі, середньої тяжкості, невеликої тяжкості).

Нерідко у кримінальному законодавстві виникають проблеми, пов'язані з термінологією, а саме можна визначити такі:

– **амфіболії та неоднозначність.** Деякі терміни можуть мати кілька значень, що може призвести до неоднозначного тлумачення;

– **зміна термінології.** З часом терміни можуть змінюватися, і необхідно адаптуватися до нових визначень.

Які ж проблеми й виклики в правничій термінології кримінального законодавства можна визначити, що постають під час застосування законодавства й забезпечення правосуддя.

Як зазначає Н. Артикуца, сучасна юридична термінологія характеризується наявністю низки актуальних проблем, зокрема: відтворення процесу формування української юридичної термінології у широких хронологічних рамках на фоні державно-правового та етнічно-мовного розвитку суспільства; реконструкція лексичного складу і структури терміносистем на всіх етапах її історії; показ ретроспективи змін та їх динаміки як у межах окремої термінологічної одиниці, так і цілих термінологічних об'єднань [1, с. 56].

На наш погляд, це мовні й культурні аспекти термінів, оскільки правнича термінологія кримінального законодавства має свої особливості, це:

– **мовна адаптація.** Переклад термінів з однієї юридичної системи в іншу може бути ускладнений через відсутність відповідних термінів у мовах;

– **культурні відмінності.** Термінологія може відображати культурні та соціальні особливості, що потребує врахування під час її застосування у міжнародному контексті.

Не менш важливим аспектом функціонування правничих термінів кримінального законодавства є потреба в узгодженості, що є вкрай актуальним і дискусійним у науковому континуумі як лінгвістів, так і правників. Для забезпечення правової визначеності важливо:

– **узгодженість термінів.** Ця ознака узгодженості полягає у забезпеченні однозначності й консистентності термінів у межах одного законодавства і між різними правовими системами;

– **актуалізація термінів.** Регулярно переглядати й оновлювати терміни відповідно до змін у правовій практиці та наукових дослідженнях.

Окрім цих аспектів функціонування правничих термінів кримінального законодавства, варто розглянути рекомендації для вдосконалення термінології. Звісно, це стандартизація

термінів, оскільки розроблення та впровадження стандартів для термінології допоможе уникнути неоднозначностей і помилок.

Важлива й уніфікація термінології в межах законодавчих актів та між правовими системами.

Як зазначає І. Осика, «будь-яка форма уніфікації припускає насамперед ліквідацію багатозначності застосованих у правотворчості слів і словосполучень, їх анахронізму та розпливчастості з метою впровадження в текст нормативного акта єдиної, універсальної термінології, що становить невід'ємну частину уніфікованого циклу і багато в чому відображає його юридичну природу. Не можна вважати уніфікованими правові акти, у яких відсутня єдина термінологія» [3, с. 24].

Важливим складником над унормуванням правничої термінології кримінального законодавства є освітній компонент, бо розроблення нових, сучасних програм для навчання правників щодо специфіки правничої термінології кримінального законодавства надасть концептуального підходу до вивчення, дослідження цієї надважливої галузі у правничому термінознавстві.

Отже, правнича термінологія кримінального законодавства є важливою складовою частиною правової системи, що забезпечує точність і однозначність у правозастосуванні. Ефективне використання термінів, розуміння їх значення і контексту є критично важливими для правильного тлумачення і застосування кримінального законодавства. Вдосконалення термінології, стандартизація і адаптація до сучасних умов сприятимуть покращенню правової практики й забезпеченню правосуддя.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології. Право України. 1998. № 4. С. 56–57.
2. Осика І. В. Роль уніфікації в систематизації законодавства Вісник. Запоріжжя, 2005. № 2 С. 24–28.
3. Сучасний кримінальний процес країн Європи: монографія [В. В. Луцик, В. А. Савченко, В. І. Самарін та ін.] ; за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.

Аббасов Гюльоглан Арізович,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглядаючи дану проблематику, необхідно зазначити, що досудовим розслідуванням вважається стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження [1].

Збройна агресія російської федерації з 2014 року та подальше повномасштабне вторгнення 2022 року спричинило загрозу для незалежності, цілісності та суверенітету України. У зв'язку з цим та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства, 24 лютого 2022 року Президент України – Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [5].

Умови воєнного стану змусили правоохоронні органи адаптувати процедури проведення досудового розслідування до

реалій сьогодення. Для врегулювання даного питання Верховним Судом України було підготовлено інформаційний лист «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року [2].

Першою особливістю, зазначеному в інформаційному листі Верховного Суду України, є те, що у разі неможливості внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань і, відповідно, неможливості формування витягу із цього Реєстру інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені ст. 214 КПК України [2, п. 1].

Проаналізувавши даний пункт інформаційного листа Верховного Суду України, постає питання, щодо повідомлення заявника про початок досудового розслідування у разі неможливості внесення відомостей до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, адже відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Відповідаючи на дану проблему, Таран Олена Вікторівна наголошує, що при подібній ситуації «дізнавач, слідчий, прокурор повинні вжити заходів для вручення копії постанови про початок досудового розслідування заявнику» [3].

Вже після відновлення доступу до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань, відомості, які необхідно було внести, вносяться за першою можливістю.

Взагалі відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Але якщо кримінальне провадження здійснюється у порядку, встановленому ст. 615 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час допускається [1].

Також після підписання Президентом України Указу № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» новизною у кримінальному провадженні стала можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без

залучення понятих, якщо їх залучення об'єктивно неможливе або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [5].

Загалом чинне законодавство передбачає участь понятих у проведенні слідчих (розшукових) дій як гарантія їх законності. Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи належать до слідчих (розшукових) дій, у яких участь не менше двох понятих є обов'язковою незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Але в умовах воєнного стану слідчий, дізнавач та прокурор при залученні до слідчих (розшукових) дій, де необхідно залучити не менше двох понятих, також повинні керуватися абз. 3 п. 1 ст. 615 КПК України, який становить виняток від загального права та обумовлюється двома підставами:

- об'єктивна неможливість залучення понятих, тобто відсутність поза волею особи, яка проводить відповідну слідчу (розшукову) дію, внаслідок певних обставин можливості залучити зазначених учасників кримінального провадження;

- потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих, яка пов'язана із обстановкою та обставинами за яких проводиться відповідна процесуальна дія [1].

У кожному конкретному випадку під час проведення слідчої (розшукової) дії в умовах воєнного стану відповідальна особа повинна самостійно оцінити наявність відповідних підстав і прийняти рішення щодо необхідності залучення понятих. Основними критеріями для цього є, по-перше, рівень небезпеки (реальної чи потенційної), який може унеможливити участь понятих у процесуальних діях, а по-друге – динамічна зміна обстановки, що вимагає невідкладного реагування з метою збереження важливої доказової інформації.

Таким чином, органам, які здійснюють досудового розслідування та дізнання необхідно дотримуватися всіх вимог кримінальної процесуальної форми, гарантій прав учасників слідчих (розшукових) дій, враховувати потенційну небезпеку для їхнього життя чи здоров'я та складні умови, в яких сьогодні перебуває Україна, умови правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Лист Верховного Суду від 03.03.2022. № 1/0/2-22. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820?an=1>.

3. Таран О.В. Початок досудового розслідування в умовах воєнного стану. Збірник конференції 26.05.2022. С. 218–222. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/740faf7b-ca63-4eb3-a430-c481d0535a5a/content>.

4. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022.

5. Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

Аббасов Фаріз Арізович,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ СЛІДЧИХ ГРУП

Спільна слідча група – це міжнародна група, утворена за взаємною згодою компетентних органів двох або більше держав для проведення кримінальних розслідувань в одній або

декількох державах, що створюють таку групу з певною метою. Такі групи формуються на визначений термін – зазвичай від 12 до 24 місяців – необхідний для повного та результативного завершення розслідування. Склад спільної слідчої групи визначається в угоді про створення спільної слідчої групи, тобто в письмовому договорі між двома або більше країнами чи уповноваженими інституціями, на основі якого в подальшому функціонуватиме відповідна спільна слідча група, і є її важливим елементом.

Спільна слідча група є одним із найефективніших механізмів міжнародної співпраці у сфері кримінального правосуддя. До її складу входять прокурори, представники правоохоронних органів, а іноді й судді.

У статті 20 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року передбачено, що процес створення спільної слідчої групи розпочинається шляхом подання відповідного запиту однією із зацікавлених держав. Такий запит, окрім стандартної інформації, притаманної клопотанням про міжнародну правову допомогу – зокрема, найменування органу-заявника, опису мети та підстав звернення, відомостей про особу, її громадянство, а також характеру правопорушення і короткого викладу обставин справи – має також містити пропозиції щодо персонального складу майбутньої слідчої групи [1].

Як зазначалося спільна слідча група створюється між компетентними органами принаймні двох держав. На практиці не рідкість, коли спільні слідчі групи створюються між більшою кількістю сторін, що зумовлюється полегшенням обміну інформацією та доказами. Відповідно до усталеної практики кожна сторона угоди про створення спільної слідчої групи призначає таких осіб: 1) керівника чи керівників спільної слідчої групи, відповідальних, зокрема, за нагляд за діяльністю спільної слідчої групи, коли вона здійснює свою діяльність на території відповідної держави; 2) членів спільної слідчої групи, якими здебільшого є представники правоохоронних органів, що здійснюватимуть слідчі дії та оперативні заходи, а також прокурори та слідчі судді. Якщо будь-яка із зазначених осіб не зможе виконати свої обов'язки, їй призначається заміна. При цьому письмове повідомлення про таку заміну надається всім зацікавленим сторонам і додається до угоди.

Очолують спільну слідчу групу представники компетентних органів, які мають повноваження здійснювати досудове розслідування кримінальних проваджень. Під їхнім керівництвом учасники такої групи виконують покладені на них завдання у тій державі, де група працює в конкретний проміжок часу. Керівник спільної слідчої групи діє в межах своїх повноважень згідно з національним законодавством, відповідає за організацію розслідування та здійснює контроль за роботою інших членів групи.

В окремих випадках може бути доречним, щоб керівником спільної слідчої групи було визначено працівника слідчого органу, наприклад у випадку необхідності здійснення значної кількості оперативно-розшукових і слідчих (розшукових) дій. У таких випадках на практиці визначають двох керівників: одного прокурора, іншого – представника слідчого органу. Також з існуючих положень щодо спільних слідчих груп можна зробити висновок про те, що принаймні один керівник спільної слідчої групи повинен бути призначений від кожної з держави-сторони спільної слідчої групи. На практиці так здебільшого і відбувається.

Певні труднощі можуть виникати в разі, коли злочини, що становлять предмет діяльності спільної слідчої групи, одночасно розслідуються в межах однієї країни різними правоохоронними структурами. Відсутність єдиної позиції між цими органами щодо стратегії розслідування може негативно позначитися на ефективності роботи ССГ. У зв'язку з цим, доцільно ще до формування спільної слідчої групи забезпечити належну координацію на національному рівні, визначивши єдиного керівника від кожної держави-учасниці.

Коли члени ССГ беруть участь у розслідуванні на території іншої держави, їм надається статус «відряджених членів спільної слідчої групи». Їх присутність істотно підсилює розслідування, оскільки вони можуть надавати підтримку колегам у країні перебування, зокрема у формі консультацій, сприяння перекладу, комунікації зі свідками, а також обміну спеціалізованими методами роботи. Це забезпечує їхню активну участь у спільних слідчих діях

Мета спільних слідчих груп. У складних і термінових транскордонних розслідуваннях ключовими чинниками є оперативність та результативність. Водночас традиційні

механізми взаємної правової допомоги не завжди здатні повною мірою задовольнити практичні потреби задіяних державних органів. Найефективнішим інструментом у протидії дедалі складнішим проявам організованої злочинності є безпосередня взаємодія та комунікація між уповноваженими органами.

Створення спільних слідчих груп надає національним органам країн-учасниць гнучкий і зручний формат співпраці, що може бути налагоджений у стислий термін. Такий формат дає змогу зацікавленим сторонам брати участь у розслідуванні на взаємовигідних засадах.

Після формування ССГ партнери отримують можливість обмінюватися інформацією та доказами безпосередньо, координувати дії в режимі реального часу та спільно проводити оперативні заходи. Крім того, учасники можуть бути присутніми під час процесуальних дій у державах-партнерах, що сприяє ефективнішому використанню фахових знань і ресурсів. Особисті контакти та довіра, які формуються під час такої співпраці, значно підвищують її продуктивність.

Основною ідеєю спільної слідчої групи є функціонування групи слідчих і прокурорів із держав-учасниць, які спільно працюють і проводять розслідування. Для відряджених членів не обов'язково бути присутніми під час розслідування, оскільки це їх право, а не обов'язок. Крім того, якщо відрядженого члена немає під час слідчих заходів, це жодним чином не впливає на обґрунтованість таких заходів або законність зібраних доказів.

Міжнародне законодавство також регламентує такі важливі питання, пов'язані з роботою спільної слідчої групи, як кримінальну та цивільну відповідальність відряджених членів. Відповідно до статті 15 Конвенції про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року вони «вважаються посадовою особою держави-члена операції стосовно правопорушень, вчинених проти них або ними» [2].

Спільні слідчі групи є ефективним інструментом міжнародної співпраці у сфері кримінального правосуддя, особливо у випадках складних і термінових транскордонних розслідувань. Участь відряджених членів ССГ значно підсилює розслідування, оскільки вони надають професійну підтримку, здійснюють переклад, комунікацію зі свідками, а також обмінюються спеціалізованими методами роботи. Формат ССГ забезпечує оперативну координацію дій, прямий обмін доказами, ефективне використання ресурсів та формування

довіри між органами різних країн. Міжнародне законодавство, зокрема Конвенція ЄС, також гарантує правовий захист і визначає статус відряджених осіб, що створює належні умови для їх роботи. Таким чином, ССГ є дієвим механізмом підвищення ефективності боротьби з організованою злочинністю на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518.

2. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами-членами Європейського Союзу від 12 липня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_238

3. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_024-16.

4. Закон України «Про ратифікацію Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах» від 01.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3449-17>.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml.

Бреус Анастасія Юріївна,

студентка навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чурікова Ірина Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язу з військовою агресією російської федерації, яка розпочалася 2014 року, а згодом повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, згідно з указом Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», в Україні було

запроваджено воєнний стан. У зв'язку з цим законодавець вніс зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема до розділу IX-1, який регламентує особливості досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного часу [1]. Цей режим може діяти лише на тих територіях України, де офіційно оголошено воєнний стан, а станом на 24 лютого 2022 року з 05:30 ранку та до сьогодні він діє по всій території нашої держави.

За загальними правилами досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Відповідно до інформаційного листа Верховного Суду від 3 березня 2022 року «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» в умовах воєнного стану, коли технічно неможливо отримати доступ до реєстру, рішення про початок розслідування приймає дізнавач, слідчий або прокурор, і це оформлюється у вигляді постанови [2]. Як зазначено у вище вказаному документі, така постанова може вважатися офіційним підтвердженням початку досудового розслідування.

За загальним правилом, згідно зі статтею 223 КПК України «проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 години до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також крім здійснення кримінального провадження у порядку, встановленому статтею 615 КПК України» [3], але в умовах воєнного стану та на підставі інформаційного листа Верховного Суду від 3 березня 2022 року «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» однією з важливих змін є дозвіл проводити слідчі (розшукові) дії в нічний час – тобто з 22:00 до 6:00 – що раніше було заборонено.

Згідно з частиною 11 статті 615 КПК України, допит свідка чи потерпілого, а також одночасний допит кількох уже допитаних осіб, може визнаватись судом допустимим лише за умови обов'язкового використання відеофіксації з використанням доступних технічних засобів. Це ж правило поширюється і на допит підозрюваного. При цьому закон вимагає, щоб така слідчо-розшукова дія проводилася тільки за участю захисника. Тобто навіть якщо підозрюваний або

обвинувачений відмовляється від захисника і сам не залучає іншого, така відмова не враховується – захисника буде призначено згідно з процедурою, визначеною статтею 49 КПК України, а сам захист здійснюється відповідно до частин 2 та 3 статті 54 КПК України.

Крім того, у воєнний час з'явилася можливість проводити обшук або огляд житла чи іншого володіння без участі понятих. Це дозволяється в тих випадках, коли залучення понятих є фізично неможливим або створює реальну загрозу їхньому життю чи здоров'ю. У таких ситуаціях обов'язковою є технічна фіксація процесуальної дії – зокрема, безперервний відеозапис.

Щоб забезпечити принцип рівності всіх перед законом і судом (стаття 10 КПК України), а також право на використання мови, якою здійснюється кримінальне провадження (стаття 29 КПК України), закон передбачає можливість залучення перекладача. Така потреба виникає, якщо учасник провадження не володіє або недостатньо добре володіє державною мовою, бажає давати свідчення, подавати скарги, клопотання чи виступати в суді своєю рідною або іншою мовою, яку він розуміє. Також перекладача залучають у випадках, коли потрібно перекласти пояснення, показання або документи сторін у справі. (ч. 3 ст. 29, ст. 68 КПК України).

Згідно з останніми змінами до кримінального законодавства, дізнавач, слідчий та прокурор отримали право самостійно перекладати пояснення, показання та документи, якщо немає можливості залучити кваліфікованого перекладача. Проте таке нововведення суперечить пункту 2 частини 1 статті 77 КПК України, адже може бути підставою для їх відводу. На думку І. Черниченка та А. Мацоли, таке розширення повноважень цих осіб є сумнівним, оскільки їхнім прямим обов'язком є забезпечення участі перекладача у кримінальному провадженні при першій же можливості. Якщо ж перекладач не може фізично прибути на місце проведення слідчої (розшукової) дії, його участь варто забезпечити через відеозв'язок, наприклад, у форматі онлайн-конференції [4, с. 361].

Наступним одним з важливих нововведень проведення слідчих (розшукових) дій є обов'язкова фіксація ходу розслідування та його результатів у вигляді протоколу, який має бути послідовним і єдиним, як це вимагає пункт 2 частини 3 статті 104 КПК України. В умовах воєнного стану, з метою

підвищення безпеки учасників таких дій і забезпечення їх оперативності, законодавець запровадив виняток, закріплений в абзаці 2 пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України (на відміну від вимог частини 1 статті 106 Закону № 4651-VI). Ця норма дозволяє слідчому або прокурору, які здійснюють слідчі (розшукові) дії, скласти протокол як під час, так і після їх проведення – в межах 72 годин, якщо немає можливості оформити документи раніше. У такому протоколі обов'язково зазначаються технічні засоби, якими було зафіксовано процес. При цьому, законодавець свідомо не встановив чіткий перелік або форму таких засобів фіксації, що в науковому середовищі сприймається позитивно, адже це дає змогу використовувати будь-які доступні засоби, здатні надійно зберегти зафіксовану інформацію. Крім того, тепер є обов'язковим не тільки збереження оригінального носія даних, а й створення резервних копій усіх матеріалів, які мають зберігатися окремо від оригіналів [5].

Запровадження воєнного стану в Україні спричинило необхідність змін у кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема щодо фіксації слідчих (розшукових) дій, забезпечення прав учасників провадження, використання технічних засобів та ролі перекладача. Особливу увагу приділено новелам КПК України, які дозволяють гнучке реагування правоохоронної системи на надзвичайні обставини, при цьому дотримуючись основних принципів правосуддя та прав людини. Хоча деякі з цих змін викликають наукову дискусію щодо їх допустимості й правомірності, загалом вони спрямовані на ефективне забезпечення слідчої діяльності в умовах воєнної загрози.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022: URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
2. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верховного Суду від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22 URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Черниченко, І., Мацола, А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282269>.

5. Крес Н., Осипенко І. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану в Україні. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1926>.

Гриценко Альона Русланівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

РОЛЬ СУДІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод

людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

У період дії воєнного стану суди виконують ті самі функції, що й у мирний час: здійснення правосуддя, забезпечення захисту прав і свобод громадян, розгляд кримінальних, адміністративних, цивільних і господарських справ. Проте в умовах війни пріоритет часто надається справам, пов'язаним із державним суверенітетом, національною безпекою, колабораціонізмом, державною зрадою, диверсією тощо.

Серед основних завдань судової системи в умовах воєнного стану:

- забезпечення доступу до правосуддя навіть у зоні бойових дій (по можливості);
- захист прав військовослужбовців, цивільного населення, переселенців;
- участь у реалізації перехідного правосуддя – механізму правового реагування на воєнні злочини та злочини проти людяності [7].

З початком повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році держава була змушена внести низку змін у процесуальне законодавство, спрямованих на забезпечення ефективної роботи судів. Серед ключових нововведень:

1. Тимчасове переміщення судів з окупованих або небезпечних територій у безпечні регіони України.
2. Запровадження електронного судочинства, що дозволяє сторонам подавати документи та брати участь у засіданнях віддалено.
3. Надання повноважень військовим адміністраціям щодо забезпечення функціонування судів у регіонах бойових дій.

Ці зміни дозволили зберегти працездатність системи правосуддя навіть в умовах прямої загрози фізичному існуванню судів. Судові установи нерідко стають мішенню для ракетних або артилерійських ударів. Це унеможливує стабільну роботу та створює загрозу життю працівників судів і учасників процесів. Частина суддів евакуйована або перебуває в зоні бойових дій, інші мобілізовані до Збройних сил України, що призводить до кадрового дефіциту. Через зруйновану інфраструктуру чи окупацію окремих регіонів ускладняється отримання доказів, проведення експертиз, виклик свідків тощо [6].

Згідно зі ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд її справи компетентним, незалежним і безстороннім судом. Це право має зберігатися навіть в умовах надзвичайного стану [5].

Україна як держава-учасник міжнародних договорів (зокрема Європейської конвенції з прав людини) зобов'язана дотримуватися цих стандартів, що створює обов'язок забезпечити роботу незалежного суду навіть в умовах війни [1].

Після завершення бойових дій на судову систему буде покладено важливу функцію: здійснення правосуддя щодо злочинів, скоєних під час війни. Йдеться про розгляд справ щодо воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людяності та притягнення до відповідальності колаборантів.

У цьому контексті особливо важливо забезпечити верховенство права, не допустити політичного тиску на суди та гарантувати незалежність суддів.

Верховний Суд України у своїх рішеннях наголошує на необхідності дотримання принципу верховенства права та забезпечення права на справедливий суд навіть в умовах воєнного стану. Зокрема, у справі № 761/11819/2022 Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду роз'яснив порядок визначення підсудності кримінальних проваджень в умовах воєнного стану [4].

У період дії воєнного стану суди відіграють критичну роль у збереженні стабільності правопорядку, захисті прав громадян, підтримці довіри до держави. Незважаючи на надзвичайні умови, судова система України продовжує функціонувати, демонструючи стійкість та адаптивність.

Проте для ефективного здійснення правосуддя у воєнний час необхідно забезпечити належну безпеку судів та розвивати інструменти електронного правосуддя.

Суди є наріжним каменем правової держави, і навіть у найскладніших умовах вони повинні зберігати свою незалежність, неупередженість та здатність забезпечувати справедливість.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Ухвала від 14.07.2022 № 761/11819/2022 Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105234085>.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

6. Давиденко П. О., Уколова В. О., Уколова Є. О. Особливості діяльності судової системи в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал, 12. 2022. С. 168–170.

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

Демідова Карина Ігорівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЕТИЧНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Сучасна цифровізація правосуддя супроводжується активним впровадженням штучного інтелекту (ШІ) у сферу кримінального судочинства, що відкриває нові можливості для ефективності правозастосування, проте водночас породжує

низку етичних і процесуальних викликів. Використання алгоритмів машинного навчання для аналізу доказів, прогнозування ризиків рецидиву або навіть автоматизованого ухвалення рішень вимагає ґрунтовного переосмислення фундаментальних засад кримінального процесу. Питання об'єктивності, достовірності та прозорості рішень, які приймаються за участі або з ініціативи ШІ, безпосередньо пов'язані з принципом справедливого судового розгляду.

Одним із ключових викликів є забезпечення права на захист у процесі, де ШІ здійснює оцінку поведінки особи або вірогідність вчинення кримінального правопорушення в майбутньому. Захисник повинен мати доступ до алгоритмічних механізмів прийняття рішень для перевірки їхньої обґрунтованості, що, однак, часто ускладнено комерційною та технічною закритістю відповідних систем. Також постає проблема дискримінації, оскільки алгоритми можуть відтворювати упередження, які закладені у даних для навчання, що є загрозою для реалізації принципу рівності всіх перед законом.

Невизначеність у нормативному регулюванні застосування ШІ у кримінальному процесі створює потенційні ризики для допустимості доказів. Програмні продукти, які аналізують відео, аудіо, цифрові сліди або біометричні дані, повинні бути сертифіковані, а їхні результати мають відповідати критеріям належності, допустимості, достовірності та достатності доказової інформації. Водночас, процесуальне законодавство більшості держав поки не враховує особливості алгоритмічного аналізу як окремого виду джерела доказів.

Особливої уваги потребує проблема автономності рішень, які ухвалюються із залученням систем ШІ. Якщо рішення, що мають юридичне значення, приймаються без прямої участі людини, виникає ризик порушення принципу індивідуалізації правосуддя та неупередженості суду. Крім того, неможливість поставити під сумнів рішення, прийняте автоматизованою системою, суперечить праву особи на ефективний засіб юридичного захисту. Суддя, прокурор чи адвокат мають зберігати провідну роль у процесі, а ШІ повинен залишатися лише інструментом аналітичної допомоги. Так, ст. 16 Кодексу суддівської етики прямо передбачає, що «використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується

оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» [1]. Тобто, інструменти ШІ можуть бути використані для пошуку, обробки інформації, уточнення формулювань, тощо – але суддя не має права перекладати на ШІ будь-яку оціночну діяльність.

В свою чергу Т.В. Лотиш вказує, що «запровадження штучного інтелекту в систему кримінального правосуддя дозволяє автоматизувати різні завдання, такі як аналіз даних, перегляд документів та пошук інформації. Така автоматизація впорядковує процеси, заощаджуючи значний час і ресурси представників правничих професій. Крім того, інструменти на основі штучного інтелекту можуть формувати рекомендації на основі закономірностей і кореляцій у даних, допомагаючи виявити важливі докази або зв'язки, які в іншому випадку могли б залишитися поза увагою. Ці технології також мають потенціал для зменшення упередженості та сприяння об'єктивності у прийнятті рішень, оскільки вони запрограмовані на аналіз даних неупереджено і без суб'єктно» [2, с. 54].

Питання етичної відповідальності також залишається відкритим, адже розробники систем ШІ не несуть процесуальної відповідальності за наслідки, які може спричинити їхній продукт у межах кримінального провадження. Це створює ситуацію, коли вплив на долю особи можуть здійснювати суб'єкти, які не є процесуальними учасниками і не підпадають під дію норм кримінального процесуального законодавства. У такому контексті постає потреба законодавчого закріплення відповідальності за неправомірне використання або помилки, пов'язані з роботою ШІ у судовому процесі. Так, «впровадження технологій штучного інтелекту в досудове розслідування супроводжується значними етичними викликами, особливо у сфері захисту прав людини та забезпечення приватності при зборі та обробці даних. У відповідь на ці виклики держави запроваджують систему обмежень та захисних механізмів для гарантування прав учасників кримінального провадження. Важливим напрямком регулювання є розробка етичних кодексів використання ШІ в правоохоронній діяльності. Такі кодекси визначають принципи та стандарти застосування технологій ШІ, спрямовані на запобігання зловживанням та неправомірному використанню штучного інтелекту при проведенні досудового розслідування» [3, с. 828].

Окремий виклик становить дотримання принципу презумпції невинуватості в умовах автоматизованого аналізу доказів. Алгоритмічні системи можуть фокусуватися на певних профілях поведінки, що підвищує ризик необґрунтованого обвинувачення особи. Використання ШІ для передбачення небезпеки підозрюваного без належного людського контролю суперечить принципу персоналізованого правосуддя. Збереження людського фактору як запобіжника неправосудного переслідування є необхідною умовою дотримання прав людини.

Нарешті, необхідно наголосити на важливості міждисциплінарного підходу при розробці правових рамок застосування ШІ у кримінальному процесі. Ефективне використання таких технологій можливе лише за умови тісної взаємодії юристів, технічних спеціалістів, етичних комісій та наукової спільноти. Лише на основі комплексного аналізу можна сформулювати принципи, які будуть водночас відповідати високим етичним стандартам і вимогам процесуального права. Таким чином, майбутнє впровадження ШІ у кримінальне судочинство має відбуватися поступово, з урахуванням правових, етичних і соціальних наслідків.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Кодексу суддівської етики: Рішення XI (чергового) з'їзду суддів України від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
2. Лотиш Т.В. Застосування штучного інтелекту при мотивуванні судових рішень у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи для України. ScienceRise: Juridical Science. 2024. № 1(27). С. 52–57.
3. Белова М.В., Белов Д.М., Рушак І.В. Штучний інтелект у досудовому розслідуванні кримінальних справ: окремі питання міжнародної практики. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 1. С. 818–824.

Дяченко Інна Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у 2022 році, країна зіткнулася не лише з фізичним знищенням об'єктів інфраструктури та людськими втратами, а й з серйозними трансформаціями у правовій системі. Запровадження воєнного стану стало необхідним кроком для організації оборони держави, мобілізації ресурсів, координації органів влади та захисту національної безпеки. Це було юридично оформлено Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1], який був одразу ж затверджений Верховною Радою. Але воєнний стан вплинув і на хід кримінального провадження – як у практичному, так і в концептуальному вимірах. Змінилися акценти, процесуальні гарантії, можливості слідчих та судів. Нормальна логіка мирного кримінального процесу в умовах збройного конфлікту часто порушується, і це створює ряд викликів, які не зникнуть миттєво після завершення війни.

І хоча війна ще триває, вже сьогодні варто говорити про майбутнє – про те, яким буде кримінальне провадження після завершення бойових дій. Очевидно, що повоєнний період стане для правової системи не менш складним, ніж час активної фази війни. Адже тоді на неї звалиться величезна хвиля справ: від звичайних загально-кримінальних правопорушень до найтяжчих воєнних злочинів. Багато справ залишилися не завершеними

через евакуацію або окупацію територій, частину злочинів ще навіть не зафіксовано, адже до деяких постраждалих регіонів ще не повернулася правова інфраструктура. У той же час, розслідування таких злочинів, як зрада, колабораціонізм, участь в незаконних збройних формуваннях або допомога ворогу, вимагатиме спеціального підходу: верифікації доказів, підтвердження обставин, допиту свідків, які могли покинути країну або перебувають у стресовому стані.

З огляду на це, співпраця України з Міжнародним кримінальним судом набуває особливого значення. Хоча наша держава поки не є повноправною стороною Римського статуту, вона двічі – у 2014 і 2015 роках – офіційно визнала юрисдикцію МКС щодо розслідування злочинів на своїй території. У 2023 році прокурор МКС вже видав ордер на арешт президента росії Володимира Путіна за незаконну депортацію українських дітей [3]. Це історичний прецедент, який демонструє, що механізми міжнародної кримінальної відповідальності реально працюють – і Україна, навіть у статусі постраждалої сторони, має можливість бути не лише спостерігачем, а й учасником глобального правосуддя. У повоєнний період роль МКС, без сумніву, посиляться. Йдеться не лише про покарання винних, а й про символічну функцію: визнання масштабної трагедії на рівні міжнародного права, фіксація історичних фактів, документування злочинів, які могли би залишитися в тіні.

Особливим викликом стане зростання злочинності, зокрема загально-кримінальної – на фоні складної економічної ситуації, соціальної напруги та зниження рівня довіри до інституцій. Але одна з найгостріших проблем – це ризик поширення практики самосуду. У період війни багато людей, перебуваючи в стані напруги й озлобленості, почали сприймати правосуддя як щось занадто повільне, а тому брали «справедливість» у свої руки. Відомі випадки, коли злодіїв прив'язували до стовпів, водіїв, що порушували правила і створювали загрозу життю, витягували з машин і били прямо на місці. Така поведінка частково виглядає очікуваною в умовах емоційного напруження, але тривожним є те, що держава часто не коментує ці ситуації: суспільству не повідомляється, чи відкрито кримінальне провадження проти осіб, які застосовували насильство, чи справді затримані особи були винними, які вироки винесено. Це породжує правову

невизначеність і ризик втрати авторитету офіційного кримінального правосуддя.

У такому контексті надзвичайно важливо повернути кримінальне право до суспільства – пояснити його сенс, завдання, логіку. Якщо певний злочин набув широкого розголосу, то логічно, аби й результат провадження був публічною історією – інакше залишається враження, що правосуддя мовчить або боїться. Саме медійна завершеність таких справ – це шанс відновити довіру до системи [2, с. 25].

Не менш важливим є і стане питання реабілітації потерпілих. Повноцінне кримінальне провадження в повоєнний період не обмежується лише притягненням винних до відповідальності. Воно має стати інструментом справедливості, що враховує інтереси жертв, гарантує їм право на участь у процесі, відшкодування шкоди та моральну підтримку.

І водночас, незважаючи на всі виклики, повоєнний період відкриває і важливі перспективи. По-перше, в Україні накопичено величезний практичний досвід щодо розслідування воєнних злочинів, що дає шанс на розвиток національної моделі взаємодії між військовими, поліцією, прокуратурою та міжнародними структурами. По-друге, доведеться оновити Кримінальний процесуальний кодекс, ураховуючи нові реалії – наприклад, фіксацію злочинів за допомогою дронів, супутникових знімків, штучного інтелекту. По-третє, стане зрозумілим, що без ефективного зв'язку між суспільством та правоохоронною системою – жодне кримінальне провадження не зможе повноцінно виконати свою функцію.

Повоєнна Україна – це країна, яка має не лише фізично відбудувати себе, а й переосмислити, якою має бути справедливість. Кримінальне провадження стане не просто юридичною процедурою, а інструментом встановлення історичної правди, відновлення гідності постраждалих і утвердження верховенства права. У цьому - і виклик, і шанс.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022: станом на 06 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути: матеріали

міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. 352 с.

3. Міжнародний суд у Гаазі видав ордер на арешт Володимира Путіна <https://www.unian.ua/world/mizhnarodniy-sud-u-gaazi-vidav-order-na-aresht-volodimira-putina-12182916.html>.

Заславська Анна Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чурикова Ірина Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОКАЗАННЯ ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України, стала серйозним викликом не лише для галузі національної безпеки, але й для функціонування системи правосуддя, зокрема у сфері кримінального процесу. В умовах воєнного стану виникла потреба у швидкому та ефективному реагуванні правової системи на нові реалії, що, в свою чергу, зумовило внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Зокрема, було змінено окремі аспекти процедури доказування, одним з яких є показання.

Відповідно до ч.1 ст.95 КПК України, показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [1].

У цьому напрямку війна внесла корективи, що знайшли відображення у ч. 4 ст. 95 та ч. 11 ст. 615 КПК України.

Так, законом № 2201-IX від 14.04.2022 змін зазнала частина 4 статті 95 КПК України, згідно якої суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК України. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 КПК України [2].

Відповідно до частини 11 статті 615 КПК України, показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2].

Таким чином, безпосереднім доказом у судовому провадженні слугує відеозапис допиту, проведеного стороною обвинувачення, в ході якого були отримані показання свідка, потерпілого або підозрюваного. Варто також підкреслити, що використання таких відеозаписів не обмежується лише періодом дії воєнного стану – отримані під час нього показання можуть бути використані як докази і після його завершення.

Щодо використання показань як доказу у кримінальному процесі, важливим є висновок, викладений у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 127/19452/16-к від 02.02.2022. У ній наголошується, що принцип безпосередності дослідження доказів слугує гарантією реалізації права сторін, зокрема на перехресний допит особи, яка надає показання. Це надає можливість сторонам уточнити обставини справи, перевірити достовірність показань та поставити під сумнів їхню правдивість або репутацію свідка [3].

Для сторони захисту таке право закріплено у п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що всі докази мають надаватися у присутності обвинуваченого з можливістю їх спростування. Водночас допускаються винятки, які не повинні порушувати права на захист, зокрема обвинувачений має мати реальну можливість

допитати свідка або під час надання показань, або на подальших етапах провадження [4].

Натомість, Верховний Суд акцентує увагу, що засада безпосередності, як і інші загальні засади кримінального процесу, допускає гнучкість у застосуванні в конкретних обставинах. Такий підхід узгоджується з правовою позицією Верховного Суду, викладеною в постанові від 19 листопада 2019 року у справі № 750/5745/15-к (провадження № 51-10195 км 18) [5].

Отже, норму ч. 4 ст. 95 КПК України, згідно з якою суд має ґрунтувати свої висновки виключно на показаннях, безпосередньо досліджених під час судового засідання, не слід розуміти як абсолютну заборону на використання показань, наданих особою перед іншим складом суду в межах того ж кримінального провадження.

Узагальнюючи вищезазначене, можна дійти висновку, що в умовах воєнного стану кримінальний процес зазнав суттєвих змін. Законодавець, зважаючи на надзвичайні обставини, забезпечив можливість використання в суді відеозаписів допитів, проведених стороною обвинувачення, як повноцінних доказів, за умови дотримання вимог щодо технічної фіксації та участі захисника. Такі зміни спрямовані на збереження балансу між ефективністю правосуддя та дотриманням основоположних прав і свобод, навіть в умовах сьогодення. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю осмислення нових процесуальних механізмів у воєнний час, їх відповідності європейським стандартам прав людини та можливості подальшого застосування таких норм у мирний період.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>.

3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 127/19452/16-к від 02.02.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999879>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Постанова Верховного Суду у справі №750/5745/15-к від 19.11.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275852>.

Кузнєцова Валерія Юрївна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Симчук Анатолій Степанович,

старший викладач кафедри
кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Обов'язок розпочати досудове розслідування виникає у слідчого та прокурора невідкладно з моменту звернення потерпілого з відповідною заявою. Подання потерпілим заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення виступає передумовою початку досудового розслідування [1, с. 596].

Заява потерпілого про вчинення кримінального правопорушення, як правило, є єдиним законним приводом для початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, яка визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, або яка через хворобу, фізичні або психічні вади чи з інших поважних причин не може сама подати заяву, її може подати його законний представник [2, с. 874].

Досліджуючи безпосередньо вимоги КПК України щодо того, як розпочинається кримінальне провадження у справах приватного обвинувачення, то позиція законодавця виглядає наступним чином:

1) потерпілий, згідно ч. 1 ст. 477 КПК України, повинен подати заяву про вчинення кримінального правопорушення;

2) така заява потерпілого повинна стосуватися виключно тих кримінально-караних діянь, перелік яких визначений п.1 ч. 1 ст. 477 КПК України;

3) потерпілий може звернутися із заявою про вчинення стосовно нього одного з цих кримінальних правопорушень протягом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, що прямо визначено ст. 478 КПК України.

Законодавець доволі прогресивно підійшов до нормативної регламентації процедури початку досудового розслідування. Адже однією нормою чітко розрізнено: 1) подача заяви про вчинення кримінального правопорушення «заявником»; 2) подача заяви про вчинення кримінального правопорушення «потерпілим». Про це, зокрема, відзначено в п. 2 ч. 5 ст. 214 КПК України: «До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про ... прізвище, ім'я, по-батькові потерпілого або заявника» [3, 102, 103].

В окремих випадках у ході досудового розслідування може бути виявлено помилковість попередньої кваліфікації. Наприклад, коли провадження було розпочато без заяви потерпілого і діяння кваліфіковано як злочин публічного обвинувачення, хоча дійсна кваліфікація вказує на належність цього провадження до категорії приватного. Законодавчо це питання не врегульовано, що породжує кілька варіантів розвитку подій: 1) дізнавач, слідчий, прокурор закриває провадження на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, встановивши відсутність заяви потерпілого як приводу для внесення відомостей до ЄРДР; 2) дізнавач, слідчий, прокурор роз'яснює потерпілому особливості провадження у формі приватного обвинувачення, отримує відмову/згоду потерпілого, і як наслідок – дізнавач, слідчий, прокурор закриває провадження/продовжує провадження у формі приватного обвинувачення [4, с. 61].

На нашу думку, те що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення має розпочатися лише на підставі заяви потерпілого, є певною перепоною для захисту прав та свобод окремих людей, які не подають таких заяв через певні обставини, не пов'язані зі здоров'ям громадян або їх можливостями, наприклад, залякування зі сторони особи, яка вчинила таке протиправне діяння. Оскільки потерпілий не подасть заяву, то й кривдник не буде покараний. Якщо ж

подивитись зі сторони, то складається враження, що в даному випадку таку заяву має подати представник потерпілого, але ж ми не можемо бути впевнені, що він знає про все що відбувається.

На нашу думку, варто доповнити абзац перший ст. 477 КПК України тим, що заяву може подавати не лише потерпілий, а також його законний представник, оскільки є випадки, коли потерпілий не може самостійно подати таку заяву і наслідками буде те, що правопорушника не буде покарано. Таким чином абзац перший зазначеної статті слід викласти в такій редакції: «Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором на підставі заяви потерпілого, його представника та/або законного представника, щодо кримінальних правопорушень, передбачених... ». Далі за текстом статті.

З метою подальшого удосконалення норм діючого КПК України, вважаємо за доцільне доповнити ст. 478 КПК України новою ч. 2, виклавши її в такій редакції : «2. У разі надходження заяви потерпілого, його представника та/або законного представника, щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язанні в подальшому керуватися відповідно чч.1-7 ст. 214 КПК України».

Але й тут є певні недоліки, оскільки якщо правопорушником і є законний представник, то є ризики, що заяву про вчинене кримінальне правопорушення не подасть ніхто.

До того ж, варто зазначити, в яких випадках законний представник може подавати таку заяву. На нашу думку такими потерпілими є: по-перше, обмежено дієздатні або недієздатні особи; по-друге, неповнолітні особи; по-третє, будь-які інші постраждалі особи, які в міру тих чи інших причин не можуть самостійно подати заяву про вчинене щодо них кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел

1. Біленко А. О. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення. *Молодий вчений*. 2018. № 5(2). С. 596–599. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5\(2\)_57](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(2)_57).
2. Куц Д. Ф. Поняття та особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Молодий вчений*. 2018. № 11(2). С. 873–876. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11\(2\)_85](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_11(2)_85).

3. Власова Г. Початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення: постановка проблеми. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 101–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_1_23.

4. Особливі порядки кримінального провадження: підручник/ [О.В. Капліна, О.І. Марочкін, М.І. Демура та ін.]; за ред. О.В. Капліної; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків. Право. 2024. 366 с.

Ліхолат Маргарита Олександрівна,
курсант навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ;

Ціпан Максим Ігорович,
курсант навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ;

Бабенко Аліна Вячеславівна,
курсант навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Іваницький Сергій Олександрович,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗНЯТТЯ ПОКАЗАНЬ ТЕХНІЧНИХ ПРИЛАДІВ, ЩО МАЮТЬ ФУНКЦІЇ ФОТО-, ВІДЕОЗАПИСУ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У 2022 році КПК України було доповнено статтею 245-1, яка суттєво полегшила роботу органів кримінального переслідування щодо збору доказів.

Вказана норма визначила, що зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають

значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, у тому числі в автоматичному режимі, за виключенням місць, що відносяться до приватних помешкань осіб [1].

На відміну від тимчасового доступу до речей та документів, що проводиться за загальним правилом, на підставі ухвали слідчого судді, зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису здійснюється на підставі постанови слідчого, прокурора. Це спрощує й пришвидшує процес отримання доказової інформації.

Процесуальний закон чітко встановлює, що постанова слідчого, прокурора про зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису повинна містити: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) відомості про власника або володільця відповідних приладів або засобів; 3) період часу, за який має бути здійснено зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису [1].

Разом з тим, вивчення практики винесення таких постанов слідчими свідчить про те, що в деяких постановах не зазначаються період часу, за який має бути здійснено зняття показань технічних приладів, що мають функції фото-, відеозапису, або відомості про власника або володільця відповідних приладів або засобів. Це в свою чергу, призводить до того, що представниками сторони захисту подаються до суду клопотання про визнання доказів недопустимими через порушення процесуального порядку їх отримання.

Викладене вимагає забезпечення більш ретельного й принципового підходу, а також підвищення особистої відповідальності уповноважених суб'єктів за якість, умотивованість та законність складених процесуальних документів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Мальцева Олександра Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Хабло Оксана Юріївна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період війни забезпечення прав людини в кримінальному провадженні є ключовим для підтримання законності та захисту від можливих загроз національній безпеці. Однак, на жаль, нерідко трапляються випадки, коли під час воєнного стану правоохоронні органи можуть порушувати права та свободи громадян, здійснюючи кримінальне провадження.

Ключовим є положення частини 2 статті 64 Конституції України, яке встановлює, що права та свободи не можуть бути обмежені, крім випадків передбачених Конституцією. Натомість, права та свободи, які не залежать від кримінального провадження, наприклад право на свободу і особисту недоторканність, недоторканність житла, невтручання в особисте і сімейне життя, свободу пересування, право власності, підприємницьку діяльність і право на працю обмежень під час воєнного стану можуть зазнавати [2].

Національні закони, що визначають, як саме обмежуються права та свободи людини під час слідства в умовах воєнного стану, зручно поділити на дві групи залежно від того, що саме вони регулюють: а) правила застосування спеціальних заходів для забезпечення кримінального провадження у воєнний час; б) особливості обмежень прав і свобод під час проведення різних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних процедур на етапі досудового розслідування.

У воєнний час діють особливі правила щодо запобіжних заходів, затримання та інших інструментів забезпечення кримінального провадження:

1) Запобіжні заходи та затримання:

– для осіб, яких підозрюють у злочинах проти національної безпеки, тероризму, створенні незаконних збройних формувань, а також для військовослужбовців, підозрюваних у певних військових злочинах, основним запобіжним заходом є тримання під вартою. Інші, більш м'які запобіжні заходи, до них не застосовуються, якщо є хоча б один з ризиків, передбачених у статті 177 КПК України (наприклад, ризик переховування, знищення доказів). Слідчий суддя також може не визначати їм розмір застави;

– під час воєнного стану з'являється додаткова підстава для затримання особи без рішення суду на строк до 72 годин. Це можливо, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що підозрюваний у будь-якому кримінальному правопорушенні (крім кримінального проступку) може втекти, щоб уникнути відповідальності;

– якщо немає можливості доставити затриману особу до слідчого судді протягом 60 годин, розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу може відбуватися дистанційно, з використанням відеозв'язку;

– у разі наявності об'єктивних причин, які не дозволяють вручити затриманій особі повідомлення про підозру протягом стандартних 24 годин, цей строк може бути продовжено до 48 годин. Керівник органу прокуратури може неодноразово продовжувати строк тримання під вартою до одного місяця;

– якщо подальше розслідування неможливе або його неможливо завершити, прокурор може самостійно вирішувати питання про продовження строку тримання під вартою до зупинення досудового розслідування; якщо слідчий суддя не має об'єктивної можливості виконувати свої обов'язки щодо захисту прав людини (як це передбачено статтею 206 КПК України), ці функції тимчасово виконує керівник органу прокуратури.

2) Інші заходи забезпечення кримінального провадження:

– у разі неможливості виконання слідчим суддею своїх повноважень, керівник органу прокуратури самостійно приймає рішення про привід особи, тимчасовий доступ до речей і

документів та арешт майна. Доступ до інформації, що становить лікарську або банківську таємницю, інформації операторів телекомунікацій, а також до персональних даних, може здійснюватися на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури, навіть якщо слідчий суддя має можливість виконувати свої повноваження. Це є винятком із загального правила, яке вимагає ухвали слідчого судді для отримання такої інформації [3].

Щодо особливостей, які впливають на проведення слідчих дій під час досудового розслідування у воєнний час, то їх можна поділити на дві підгрупи:

1) Правила, що безпосередньо посилюють втручання або обмежують права і свободи:

– У разі об'єктивної неможливості провести процесуальні дії у звичайні строки, встановлені КПК України, розгляд клопотань сторони захисту, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та інші дії за рішенням прокурора можуть бути відкладені на строк до 15 днів після скасування воєнного стану; Якщо слідчий суддя не має об'єктивної можливості виконувати свої повноваження, керівник органу прокуратури самостійно вирішує питання про проведення допиту, примусове проникнення до житла, обшук, примусове відбирання біологічних зразків, надання дозволу на негласні слідчі дії та продовження строку досудового розслідування після оголошення підозри.

2) Правила, які опосередковано сприяють посиленню втручання або обмеженню прав і свобод:

– при оцінці допустимості доказів у воєнний час необхідно враховувати особливості, передбачені статтею 615 КПК України. Показання, отримані під час допиту на стадії досудового розслідування, можуть бути використані як докази, якщо допит фіксувався на відео (з обов'язковою участю захисника підозрюваного);

– досудове розслідування може бути зупинено після оголошення підозри, якщо існують об'єктивні обставини, що унеможливають його подальше проведення у воєнний час;

– дозволяється не фіксувати процесуальні дії за допомогою технічних засобів, якщо це технічно неможливо;

– обшук або огляд житла чи особи можуть проводитися без залучення понятих (за умови безперервного відеозапису), якщо їх залучення об'єктивно неможливе або становить небезпеку для їхнього життя чи здоров'я [3].

На сьогоднішній день, пункт 2 частини 1 статті 615 КПК України дозволяє передавати повноваження слідчого судді щодо розгляду скарг на неналежне поведження, передбачені статтею 206 КПК України, керівнику відповідного органу прокуратури. Однак, така норма вже піддавалася критиці в науковій літературі. Зокрема, І. В. Гловюк справедливо зазначає, що передача повноважень щодо розгляду скарг на незаконне позбавлення волі керівнику прокуратури унеможливило неупереджений розгляд таких заяв, як того вимагає стаття 206 КПК України [1].

В умовах воєнного стану в Україні забезпечення прав людини в кримінальному провадженні є критично важливим, проте існує ризик їх порушення. Таким чином, обмеження прав людини під час воєнного стану мають відповідати критеріям необхідності, пропорційності та бути чітко визначеними законом. Це є запорукою як ефективного забезпечення безпеки, так і належного дотримання прав у межах кримінального провадження

Список використаних джерел

1. Гловюк І. В. Зміна повноважень керівника органу прокуратури щодо позбавлення свободи особи: новели КПК України. Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання», м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 330–331.

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2123>.

Мельник Андрій Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На даний момент в Україні, питання забезпечення правопорядку та правосуддя в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. Воєнний стан, як правило, супроводжується значними змінами в правовій системі, що стосується не лише нормотворчості, а й практики проведення слідчих (розшукових) дій. В умовах збройного конфлікту виникають нові виклики для правоохоронних органів, які зобов'язані не лише забезпечити безпеку громадян, але й дотримуватися принципів верховенства права та прав людини.

Слідчі (розшукові) дії, які в мирний час регламентуються чіткими нормами та процедурами, в умовах війни можуть зазнавати суттєвих змін. Наявність небезпеки для життя і здоров'я слідчих, обмеженість ресурсів, а також необхідність термінового реагування на злочини, пов'язані з воєнними діями, вимагають адаптації традиційних методів розслідування. Це створює потребу у нових підходах до організації слідства.

У даній роботі я розгляну основні особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, проаналізовано виклики, з якими стикаються правоохоронні органи, а також запропоновано рекомендації щодо вдосконалення практики розслідування злочинів у цей складний період.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). Але відповідно до п. 1, ч. 1, ст. 615

КПК України уразі введення воєнного стану та якщо: відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 КПК України. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду) [1].

В інформаційному листі Верховного Суду від 03 березня 2022 р. «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» зазначено, що такий документ може вважатися належним підтвердженням початку досудового розслідування [2, п. 2].

Після відновлення технічної можливості доступу, відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості. Проведення слідчих (розшукових) дій до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування не допускається. За винятком невідкладних випадків, коли може бути проведений огляд місця події. Тоді постанова приймається невідкладно після завершення огляду [3, ст. 359].

Наступна особливість – виконання повноважень слідчого судді керівником відповідного органу прокуратури. Згідно з п. 2, ч. 1, ст. 615 КПК України відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді [1]. Також відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» керівник відповідного органу прокуратури може виконувати повноваження слідчого судді щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під

вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109–115, 121, 127, 146, 146¹, 147, 152–156¹, 185, 186, 187, 189–191, 201, 255–255², 258–258⁵, 260–263¹, 294, 348, 349, 365, 377–379, 402–444 Кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину [4].

Наявність чи відсутність об'єктивної можливості виконувати слідчим суддею повноважень має визначатися у кожному конкретному випадку. При цьому необхідно враховувати наявність реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці, можливість доступу до приміщення суду та матеріалів кримінального провадження, а також існування інших обставин, що впливають на виконання повноважень слідчого судді.

Новою особливістю проведення слідчих дій в умовах воєнного стану стала можливість проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану в нічний час (з 22 години до 6 години).

Ще однією новацією стало впровадження можливості проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без залучення понятих у випадках, коли їх участь є об'єктивно неможливою або може загрожувати їхньому життю чи здоров'ю. У таких ситуаціях обов'язковим є фіксування процесуальних дій за допомогою доступних технічних засобів, зокрема шляхом безперервного відеозапису.

Участь незаінтересованих осіб у проведенні слідчих (розшукових) дій є однією із гарантій їх законності. У мирний час обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. В умовах воєнного стану виняток із загального права обумовлюється двома підставами:

– об'єктивна неможливість залучення понятих, тобто відсутність поза волею особи, яка проводить відповідну слідчу (розшукову) дію, внаслідок певних обставин можливості залучити зазначених учасників кримінального провадження;

– потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих, яка пов'язана із обстановкою та обставинами за яких проводиться відповідна процесуальна дія. Слідчий, прокурор, який проводить відповідну слідчу (розшукову) дію в умовах воєнного стану, повинні оцінити наявність зазначених підстав та прийняти рішення щодо залучення/ незалучення понятих. У першу чергу, потрібно враховувати фактор реальної або потенційної небезпеки та фактор швидкої змінюваності обстановки, що вказує на невідкладність проведення таких дій з метою збереження доказової інформації [5, с. 14].

Суттєво змінені також правила використання показань, отриманих в умовах воєнного стану. Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [1].

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5092>.
2. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верховного Суду від 03. 03. 2022 р. № 1/0/2-22 URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/aktyal_pytan1_kks/2024_10_06_list_vs.
3. Черниченко І.В., Мацола А.А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. С. 358–363.
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон

України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

5. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 30.12.2022. 82 с.

Миколаєнко Наталія Василівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Мельник Оксана Вікторівна,

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні конфлікти та надзвичайні ситуації створюють загрозу для реалізації прав та свобод найуразливіших верств населення, зокрема – дітей. В умовах війни діти стикаються з серйозними порушеннями своїх прав: втрачають доступ до якісної освіти, медичної допомоги, соціального захисту, нерідко – власні родини. Особливої уваги заслуговує ситуація з примусовою депортацією українських дітей на окуповані території або до країни-агресора, що є порушенням міжнародного гуманітарного права. Вивчення проблеми правового захисту дітей в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Права дітей в Україні гарантуються низкою нормативно-правових актів національного та міжнародного рівня, а саме:

Конституція України (ст. 52) гарантує, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, соціального і майнового стану», а також забезпечує державний захист дітей, особливо дітей-сиріт [1].

Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною у 1991 році, закріплює фундаментальні права дітей, серед яких право на життя, захист, освіту, свободу думки та самовираження [2].

Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 визначає основні напрями державної політики у сфері захисту дітей, включаючи гарантії в умовах надзвичайного або воєнного стану [3].

Сімейний кодекс України встановлює відповідальність батьків за життя та виховання дітей (ст. 150–155), а також регулює правовідносини щодо опіки, усиновлення, піклування тощо [4].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» гарантує збереження прав і свобод громадян, зокрема неповнолітніх, за винятком обмежень, прямо визначених законом [5].

Окрім того, в Україні діють спеціалізовані державні інституції: Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Уповноважений Президента з прав дитини, Національна соціальна сервісна служба України, які відіграють ключову роль у координації заходів із захисту прав дітей.

Воєнні дії на території України призвели до порушення цілого спектру прав дитини: право на життя і безпеку (збройні атаки, мінна небезпека, примусова евакуація створюють загрозу життю та здоров'ю дітей); право на освіту (руйнування шкіл, відсутність доступу до інтернету та електроенергії перешкоджають безперервному освітньому процесу); право на охорону здоров'я (медичні заклади переповнені або зруйновані; вакцинація та планові огляди призупинені); право на сімейне середовище (велика кількість дітей втратила батьків або була відокремлена від родин, що зумовлює збільшення кількості дітей-сиріт або таких, що потребують державного піклування); право на захист від насильства (випадки сексуального, фізичного та психологічного насильства щодо дітей зросли під час війни, особливо в зонах активних бойових дій та під час переміщення).

Окремо слід наголосити на загрозах, пов'язаних із незаконною депортацією дітей на тимчасово окуповані території та до Російської Федерації. Такі дії розцінюються як воєнні злочини, що порушують Женевські конвенції та статут Міжнародного кримінального суду.

Попри складні обставини, в Україні реалізуються комплексні заходи, спрямовані на захист дітей такі як: евакуація дітей із зон бойових дій та організація безпечного розміщення в більш спокійних регіонах; психологічна підтримка дітей, які пережили травматичні події, через роботу кризових центрів, мобільних бригад психологів, онлайн-консультації; цифрові ініціативи, як-от застосунок «Дія», дозволяють швидко відновити документи дітей, забезпечити доступ до соціальних послуг; міжнародна допомога – гуманітарні організації (UNICEF, Save the Children, Червоний Хрест) активно підтримують надання необхідних ресурсів дітям в Україні. Також Уповноважений з прав дитини, Служба у справах дітей, правоохоронні органи проводять роботу з документування воєнних злочинів проти дітей та з притягнення винних осіб до відповідальності.

Для підвищення ефективності захисту прав дітей в умовах війни пропонується розробити єдину державну стратегію захисту дітей в умовах надзвичайних ситуацій. Впровадити спеціальні алгоритми дій для органів влади, служб порятунку, шкіл, медичних закладів у випадках евакуації, втрати зв'язку з дитиною тощо. Забезпечити міжнародне розслідування воєнних злочинів проти дітей та лобіювати міжнародні санкції проти виконавців. Розширити соціальні програми підтримки родин з дітьми, які постраждали від війни, зокрема з акцентом на психологічну та юридичну допомогу. Підвищити рівень підготовки спеціалістів, що працюють із дітьми, зокрема працівників соціальних служб, педагогів, юристів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. Ратифікована Україною 27.02.1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 27. Ст. 252.
3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.

5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Звіт про стан дотримання прав дитини в умовах збройного конфлікту. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

7. Національна соціальна сервісна служба України. Діяльність щодо захисту дітей в умовах воєнного стану. URL: <https://nssu.gov.ua>.

8. United Nations Children's Fund (UNICEF). Захист дітей під час війни в Україні: звіт та рекомендації. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>.

9. Галаган А. Права дитини в умовах воєнного стану: національні та міжнародні аспекти // Юридичний вісник України. 2023. № 5. С. 18–22.

10. Дитячий омбудсмен: Депортація дітей – воєнний злочин. URL: <https://childrenombudsman.gov.ua>.

Пеліван Іван Сергійович,

аспірант кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна,

завідувач кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні є фундаментальною складовою сучасних правоохоронних систем та систем правосуддя. В свою чергу міжнародне співробітництво у корупційних кримінальних провадженнях є багатогранною і динамічною сферою, яка охоплює широкий спектр правових, процесуальних і прагматичних аспектів. У Конвенції ООН проти корупції від 31

жовтня 2003 року сказано, що «корупція не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції» [1].

Оскільки однією з визначальних рис корупційних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є транскордонний характер, що проявляється, зокрема, у залученні до різних стадій злочину нерезидентів України, використанні офшорних банківських рахунків, компаній з місцем реєстрації та/або діяльності поза територією України тощо, важливо ефективно залучати допомогу іноземних слідчих органів. Як вірно зауважується у юридичних джерелах, вчинення корупційних злочинів у багатьох випадках характеризується наявністю міжнародних зв'язків, й забезпечити їх ефективне розслідування без застосування заходів міжнародного співробітництва – неможливо» [2].

В ході комплексного дослідження процесуального порядку здійснення досудового розслідування корупційних правопорушень у сфері службової діяльності окреслено основні законодавчі проблеми, які в цілому негативно впливають на якість досудового розслідування, призводять до його надмірної тривалості та неефективності. Запропоновано ряд змін, які сприятимуть оперативності розслідування, зменшенню надмірного навантаження на слідчих прокурорів і слідчих суддів та підвищать його якість і ефективність.

Так, доцільно встановити чіткі критерії для визнання досудового розслідування неефективним. Доповнивши ч. 5 ст. 36 КПК, такими критеріями, як не визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, дізнавача, який здійснюватиме розслідування на протязі 7 днів з моменту внесення відомостей до ЄРДР, або передачі прокурором матеріалів в порядку визначеному ч. 7 ст. 214 КПК України у той самий строк, систематичне безпідставне невиконання вказівок прокурора, безпідставні відмови у визнанні потерпілим, цивільним позивачем, систематичне, два і більше разів безпідставне ненадання відповідей на клопотання учасників кримінального провадження.

Пропонується внести зміни у ст. 39 КПК України з метою виключення невластивих повноважень керівника органу досудового розслідування по наданню вказівок слідчому.

Запропоновано встановити кримінальну відповідальність для недобросовісних викривачів доповнивши ст. 383 КК України ч. 3 такого змісту: завідомо неправдиве повідомлення викривача про вчинення корупційного кримінального правопорушення.

Запропоновано внести зміни у ст. 160 КПК України перерозподіливши повноваження по наданню дозволу на такий захід забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей і документів між слідчими суддями, яким доцільно залишити повноваження по наданню дозволів на тимчасовий доступ до речей і документів визначених у ч. 1 ст. 162 КПК України, а саме п. 1, 6, 9, 10, 11, за винятком зазначених у ст. 161 КПК України, та прокурором у випадках визначених у п. 2, 3, 4, 5, 7, 8, ч. 1 ст. 162 КПК України, на підставі постанови прокурора, постановленої за результатами розгляду клопотання слідчого, або за власною ініціативою. Доповнити ч. 4 ст. 163 КПК України визначивши строк розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчим суддею не пізніше п'яти днів з дня його надходження.

Доцільно на законодавчому рівні надати слідчому можливість самостійно обирати підозрюваному такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука з накладанням відповідних процесуальних обов'язків.

Пропонується ввести в КПК України нове поняття, таке як протокол «Актуальних даних особи» доповнивши ч. 7 ст. 42 КПК України пунктами 5 і 6 наступного змісту: підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний після вручення пам'ятки про процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням, надати особі, яка здійснює таке повідомлення, номер особистого мобільного телефону, адресу електронної пошти, адресу місці постійного чи тимчасового проживання, про що складається відповідний протокол «Актуальних даних особи» у двох екземплярах, один із примірників якого надається підозрюваному під підпис. В разі зміни актуальних даних особи підозрюваного, обвинуваченого він зобов'язаний прибути до слідчого/прокурора з метою їх повідомлення, та складання протоколу «Актуальних даних особи» із оновленими даними на

протязі 3 днів з дати зміни місця проживання, номеру мобільного телефону чи електронної адреси.

Частина 2 ст. 136 КПК України пропонується викласти у такій редакції: надіслана на адресу місця проживання, електронної пошти, номер мобільного телефону зазначені у протоколі «Актуальних даних особи» повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її доставки відповідним листом електронної пошти, інформацією із електронної системи поштового чи мобільного оператора про доставку.

Пропонується внесення змін у ч. 2 ст. 84 КПК України із віднесенням до процесуальних джерел доказів показань отриманих на етапі досудового розслідування під час допиту проведеного виключно слідчим або прокурором підозрюваного, свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у випадку системної неявки до суду допитуваної особи, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту безперервно фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відео фіксації.

Запропоновано передбачити в нормах КПК України положення, за яким слідчий у випадку виникнення непередбачуваних обставин під час проведення обшуку чи під час проведення обшуку, що є трудомістким за своїм змістом та пов'язаним із необхідністю його проведення на значних за обсягом площах, територіях, об'єктах, приміщеннях, установах, що вимагає здійснення вимушеної перерви, зазначає у протоколі підстави щодо такої перерви, вказуючи час початку перерви, її завершення та продовження проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Актуальним вважаємо внесення змін у ст. 183 КПК України, надавши можливість слідчим суддям, суду при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо особи підозрюваної у вчиненні особливо тяжкого корупційного злочину.

Пропонується запровадити інститут професійних понять та реєстр понять за принципом інституту присяжних.

Запропоновано визначити у КПК України вичерпний перелік підстав для скасування повідомлення про підозру слідчим суддею до якого включити такі підстави як: неналежний суб'єкт

складення та вручення повідомлення про підозру, порушення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру. Категорію «необґрунтованість підозри», як підставу для скасування повідомлення про підозру, слід деталізувати з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини.

Доцільно доповнити ч. 1 ст. 482-2 КПК України нормою яка передбачає можливість вносити відомості до ЄРДР що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом України, керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на ряду із Генеральним прокурором.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року (підписана від імені України 11 грудня 2003 року, ратифікована 18 жовтня 2006 року, набрала чинності для України 1 січня 2010 року). *Офіційний вісник України*. 2010. № 10. С. 506.

2. Сопільник Л. І., Заяць Р. Я., Сопільник Р. Л. Деякі аспекти міжнародного співробітництва під час розслідування корупційних злочинів. URL: <https://zenodo.org/record/4433057#.ZE0B7HZBv3A>.

Азамат Надія Євгенівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан є надзвичайним правовим режимом, який вводиться в країні у разі загрози національній безпеці, збройної агресії або іншої зовнішньої небезпеки. Він створює суттєві

виклики для правової системи, зокрема в аспекті забезпечення прав людини, зокрема прав потерпілого у кримінальному процесі.

Під час дії воєнного стану багато процедур можуть бути ускладнені через загрози безпеці та нестабільність. Тому важливо розглядати, як забезпечення прав потерпілого в кримінальному процесі може бути гарантовано в таких умовах.

З метою забезпечення безпеки учасників кримінального провадження було запропоновано ст. 223 КПК України доповнити положенням про не припустимість проведення слідчої (розшукової) дії за наявності існування небезпеки для життя і здоров'я осіб, які беруть у ній участь [1, с. 13–14].

У сучасних умовах воєнного стану потерпілі в кримінальному провадженні нерідко опиняються в ситуаціях, коли участь у слідчих діях може становити реальну загрозу їхньому життю та здоров'ю. Це вимагає особливо уважного ставлення до питань їхньої безпеки, зокрема при плануванні й проведенні будь-яких процесуальних дій.

У період збройного конфлікту, коли умови проведення слідчих дій є не стабільними та непередбачуваними, особливо актуальним стає питання забезпечення достовірності та процесуальної захищеності допиту. Це особливо важливо у випадках, коли допитуються потерпілі – особи, які нерідко перебувають у вразливому психоемоційному стані.

Відеофіксація такого допиту слугує важливим інструментом не лише для збереження змісту свідчень, але й для фіксації умов, у яких вони надаються.

Водночас ст. 615 КПК України в редакції, передбаченої Законом України № 2201-IX від 14.04.2022 року міститься ч. 11, яка встановлює, що показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Вочевидь така регламентація зумовлена неможливістю повною мірою реалізувати засаду безпосередності дослідження показань в умовах воєнного стану, масового переміщення населення, існування небезпеки для життя людей тощо [2, с. 541].

У сучасних умовах кримінальне провадження вимагає особливої уваги до забезпечення процесуального балансу між усіма учасниками. Законодавчі новації, запроваджені у зв'язку з надзвичайними обставинами, спрямовані на адаптацію слідчих дій до нових викликів. Проте важливо не лише формально закріплювати нові механізми, а й усвідомлювати їх вплив на практичну реалізацію прав як обвинуваченого, так і потерпілого, оскільки надмірна концентрація уваги на окремих елементах процесу може створювати дисбаланс.

Норма ч. 11 ст. 615 КПК України передбачає також, що показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо в такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Така регламентація викликає заперечення з погляду дотримання права на свободу від самовикриття. Наприклад, суд не завжди матиме змогу перевірити чи не отримані такі показання під тиском або примусом, а будь-які неспростовні сумніви в цьому плані мають тлумачитися на користь обвинуваченого [2, с. 541].

Потерпілий, який розраховує на відновлення справедливості й притягнення винного до відповідальності, може опинитися в ситуації, коли ключові докази (зокрема, зізнання підозрюваного) виявляються юридично неприйнятними через недотримання процедурних умов. Це означає, що навіть об'єктивно достовірні свідчення можуть бути виключені з доказової бази, якщо буде доведено, що права підозрюваного були порушені або є сумніви щодо добровільності його показань.

Для потерпілого це створює ризик того, що справа залишиться нерозкритою або винуватець уникне відповідальності не через відсутність вини, а через технічні чи процедурні недоліки в роботі правоохоронних органів. Такий стан речей може бути сприйнятий як несправедливість і підірив довіри до системи правосуддя. Особливо це критично в контексті воєнних злочинів, де постраждали найчастіше перебувають у вразливому психоемоційному стані та очікують від держави активного захисту своїх прав.

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану характеризується суттєвими труднощами, зокрема в частині забезпечення повноцінної участі потерпілого в процесуальних діях. Унаслідок бойових дій, тимчасової окупації територій, руйнування інфраструктури або евакуації населення, потерпілі часто фізично не мають змоги з'явитися до слідчих органів, надати показання чи реалізувати інші свої процесуальні права.

Такі обставини створюють значні виклики для слідчих, прокурорів і суддів, адже відсутність потерпілого ускладнює як збирання доказів, так і встановлення повної картини події.

Крім того, існують й інші обставини: складність і «нетиповість» проваджень, що пов'язані з міжнародними, воєнними злочинами, перебування суб'єктів кримінального провадження (потерпілих, свідків) на тимчасово окупованих територіях або територіях, на яких введено надзвичайний правовий режим воєнного стану, ведення активних бойових дій та ін., неможливість прибуття учасників для проведення процесуальних дій до органів, суб'єктів, що здійснюють кримінальне провадження, відсутність механізмів оголошення у міжнародний та міждержавний розшук та взаємодії з Інтерполом у кримінальних провадженнях, пов'язаних із тимчасовою окупацією, втрата матеріалів кримінальних проваджень та ін. [3, с. 50].

Проблематика забезпечення прав потерпілого під час кримінального провадження в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною, оскільки вимагає ефективних механізмів захисту в умовах обмеженого доступу до правосуддя. Забезпечення балансу між безпекою, процесуальними правами та реаліями війни стає ключовим завданням для правозастосовної системи.

Список використаних джерел

1. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. С. 13–14.
2. Iryna Hloviuk, Viktor Zavtur The Challenges and Opportunities in Law. Ukrainian Case under the Conditions of War: Monograph / edited by Tomas Davulis, Ligita Gasparėnienė. Kraków: Księgarnia Akademicka Publishing, 2023. С. 541.

3. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (станом на 03 травня 2022) / Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. С. 50.

Ананійчук Богдана Олегівна,

здобувач ступеня вищої освіти, магістр інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,

професор кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

УПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВИЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Цифрова трансформація у сфері правосуддя – це не просто модна тенденція чи технологічне оновлення інфраструктури. Це глибокий цивілізаційний процес, що відповідає викликам часу та обумовлений глобальними змінами в організації суспільних інституцій. Судова влада, як один із трьох ключових елементів демократичної держави, мусить адаптуватися до реалій інформаційного суспільства, в якому швидкість прийняття рішень, відкритість даних і зручність взаємодії з громадянами стають базовими очікуваннями до держави [2].

Судова система України перебуває на етапі реформування, що триває вже понад десятиліття. Попри ухвалення низки стратегічних документів і проведення законодавчих змін, залишається актуальною проблема забезпечення ефективності, доступності та неупередженості правосуддя. На цьому фоні цифрові інструменти можуть слугувати потужним каталізатором позитивних змін – за умови їх грамотного і системного впровадження.

Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що цифровізація судової влади має реальний вплив на зменшення рівня корупції, пришвидшення розгляду справ, покращення комунікації з учасниками процесу та посилення суспільної довіри. Такі результати є особливо цінними для України, яка, з одного боку, прагне до європейської інтеграції, а з іншого – змушена відповідати на виклики, пов'язані з війною, внутрішньою нестабільністю та слабкими інституціями.

Однак, впровадження цифрових технологій у судовий процес супроводжується не лише можливостями, а й численними викликами. Мова йде як про технічні та організаційні труднощі, так і про глибші – правові, етичні та соціальні аспекти. Тому критично важливо оцінити поточний стан цифровізації правосуддя в Україні, виокремити основні бар'єри та ризики, а також окреслити реалістичні перспективи розвитку у цьому напрямі [3].

Одним із ключових досягнень цифровізації стало впровадження Єдиного державного реєстру судових рішень, електронного суду та відеоконференцз'язку під час розгляду справ. Це дозволило значно зменшити часові та фінансові витрати сторін, а також сприяло відкритості судових процесів.

Водночас практичне застосування цифрових інструментів стикається з рядом проблем. По-перше, нерівномірність технічного забезпечення судів у різних регіонах України створює нерівний доступ до електронного правосуддя. По-друге, низький рівень цифрової грамотності окремих учасників процесу (зокрема представників вразливих категорій населення) ставить під сумнів реалізацію принципу рівності сторін.

Особливу увагу слід приділити питанням кібербезпеки, зокрема захисту персональних даних та конфіденційної інформації, яка циркулює в цифрових каналах комунікації. Будь-яке втручання в роботу електронних платформ може мати катастрофічні наслідки для довіри до судової системи [4].

Крім того, постає потреба в нормативному врегулюванні статусу електронних доказів, автоматизованого розподілу справ, використання алгоритмів для аналізу судової практики та, у перспективі, впровадження елементів штучного інтелекту для автоматизації процесів, що не потребують суддівського розсуду.

Цифровізація судового процесу в Україні є невідворотним і водночас надзвичайно складним процесом, який вимагає зваженого, стратегічного підходу. В умовах глобальної інформатизації, зростання вимог до ефективності державного

управління та необхідності подолання внутрішніх інституційних проблем, цифрові інструменти стають важливим ресурсом модернізації судової влади.

Проведений аналіз засвідчив, що впровадження електронного суду, автоматизованих систем розподілу справ, відеозв'язку та інших інноваційних рішень уже має позитивний вплив на доступність і відкритість правосуддя.

Проте їх ефективне застосування наразі стримується низкою чинників, серед яких:

- технічна та ресурсна нерівномірність між судами різних регіонів;
- фрагментарність нормативного забезпечення цифрових процесів;
- недостатній рівень цифрової грамотності серед учасників судових проваджень;
- загрози кібербезпеці та захисту персональних даних;
- відсутність єдиної комплексної державної політики в галузі цифрового правосуддя [5, с. 114].

Стає очевидним, що цифрова трансформація судової системи не може бути зведена лише до технічного оновлення. Це – глибоке структурне перетворення, яке вимагає:

- розробки та реалізації національної стратегії цифрового правосуддя, що охоплюватиме всі гілки правової інфраструктури;
- оновлення законодавства з урахуванням викликів цифрової епохи;
- інвестицій у навчання кадрів, зокрема суддів, помічників, працівників апарату суду;
- створення безпечного, стійкого до загроз ІТ-середовища, яке відповідатиме стандартам захисту інформації та європейським рекомендаціям;
- інтеграції штучного інтелекту на рівні допоміжних судових процедур, з чіткими обмеженнями щодо його використання у винесенні рішень.

Таким чином, цифровізація правосуддя – це не лише шлях до інновацій, а й важливий інструмент зміцнення верховенства права, підвищення довіри громадян до судової системи, та формування нової якості правової держави. Майбутнє судочинства в Україні залежить від того, наскільки відповідально та системно буде реалізовано потенціал цифрових технологій на службі права.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

2. Концепція впровадження електронного судочинства в Україні / Державна судова адміністрація України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/konceptcia_esud.pdf.

3. Стратегія цифрової трансформації юстиції та суміжних правових сфер (2021–2023) / Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://thedigital.gov.ua>.

4. Про застосування інформаційно-комунікаційних технологій у здійсненні правосуддя : Рекомендація CM/Rec(2021)7 Комітету міністрів Ради Європи URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/digital-justice>.

5. Коваленко О. М. Цифровізація судової влади в Україні: стан, проблеми, перспективи. Публічне право. 2022. № 4. С. 112–117.

Полагів Аліна Петрівна,

Здобувача ступеня вищої освіти бакалавра навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Ясінь Ілона,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА ВЛАДА В ПЕРІОД ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Відповідно до ст. 6 Конституції України, однією з гілок влади є судова. Вона відіграє важливу роль у функціонуванні держави, забезпечуючи захист прав і свобод осіб, порядок і справедливість. Судова система часто стикається з різними

труднощами. За останній час найважчим випробуванням стала війна, яка внесла корективи в діяльність суду й здійснення правосуддя в Україні. Суди зіштовхнулися з багатьма проблемами: зростання кількості справ, які стосуються правопорушень проти основ національної безпеки та воєнних злочинів, тимчасова окупація територій, відключення електроенергії, руйнування приміщень суду. За таких умов актуальним є питання вдосконалення судової влади як в період воєнного стану, так і в повоєнний час.

Одним із викликів, який постав перед судами – проблема доступу громадськості до судових засідань. Перенесення судових справ із установ, що призупинили діяльність, створила комплекс викликів. Будівлі судів виявилися непідготовленими до збільшеного документообігу, частина з них зазнала пошкоджень під час військових дій. Суддівський склад таких інституцій потерпає від перевантаження, а процес додаткового фінансування при переміщенні справ з небезпечних зон потребує часу. Ситуація ускладнюється частковою втратою архівів на непідконтрольних територіях, деякі з яких знищені безповоротно. Громадяни з районів, де суди не функціонують, стикаються з обмеженим доступом до міжміських перевезень, поштових та банківських послуг, що суттєво перешкоджає їх можливості реалізувати право на справедливий суд [1, с. 12].

Проблемним також є питання зупинення провадження та відкладення розгляду справ через обставини воєнного стану. Рада суддів України розробила Рекомендації для судів в умовах воєнного стану, які дозволяють відкладати засідання, враховуючи, що багато учасників процесів не можуть подати заяви про відкладення через залучення до роботи на об'єктах критичної інфраструктури, службу в Збройних Силах України або через небезпеку для життя. Однак залишається неясним, як при цьому дотримуватись процесуальних строків та принципу їх розумності. У судовій практиці переважно задовольняються ті клопотання про відкладення, де заявник чітко пояснює конкретний вплив воєнного стану на неможливість явки до суду, а суд, оцінивши ці обставини, визнає причини неявки поважними [2, с. 142].

Особливої уваги потребує порядок розгляду проваджень, які стосуються воєнних злочинів. Основна частина з яких

розглядається у спеціальному судовому провадженні. Зазвичай такі справи розглядаються за відсутності обвинувачених [3, с. 124].

Отже, хоча війна і вплинула на функціонування судової влади, з'явилися різні проблеми у роботі судів, але вони й надалі продовжують свою роботу, долають труднощі та вдосконалюються. Звичайно, потрібно й надалі працювати над удосконаленням судової влади, особливо в період післявоєнної відбудови. Вважаємо, що основними шляхами можуть бути: забезпечення безперервності функціонування судів на всій території України та забезпечення безпеки; спеціалізація судів щодо розгляду справ, які пов'язані з воєнними злочинами та правопорушеннями проти основ національної безпеки, впровадження автоматизованих цифрових технологій, відкритість і гласність судових засідань, гармонізація законодавства України з стандартами міжнародного правосуддя. Особливо актуальними є питання відновлення інфраструктури судів, підвищення довіри до суддів, забезпечення незалежності суддів в умовах тиску, який спричинений як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Саме реформування судової влади є одним із чинників відновлення України.

Список використаних джерел

1. Азаренко Т. І. Вплив збройного конфлікту на сході України на доступ осіб до системи правосуддя. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: 2020. 356 с.

2. Припхан І. І. Проблемні питання здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: 2022.

3. Саленко О. В. Забезпечення права на справедливий суд у справах про воєнні злочини. Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Х.: Право, 2024. 446 с.

Рашевський Віталій Валерійович,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Хахуцяк Ольга Юріївна,
завідувач кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

**ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ
МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ПОКАЗАНЬ, НАДАНИХ УЧАСНИКАМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПІД ЧАС ДІЇ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Війна радикально змінила життя кожного українця, що, в свою чергу, вплинуло на всі сфери суспільного життя. Ці зміни торкнулися і кримінального процесу. Ані суди, ані правоохоронні органи не були готові працювати в нових умовах, а чинне законодавство не забезпечувало належної організації роботи в умовах воєнного стану. Тому, з метою адаптації кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України оперативно ухвалила низку законів, у тому числі тих, що регулюють проведення кримінальних проваджень під час воєнного стану.

Так, 1 травня 2022 року набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [1]

Зокрема, законодавець доповнив статтю 615 КПК, у частині, що регулює питання, пов'язані з кримінальним провадженням в умовах воєнного стану.

Окремої уваги заслуговує положення ч. 11 зазначеної статті, відповідно до якої показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані

як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2].

Проте, таке положення суперечить вимогам допустимості доказів, внаслідок вимог ч. 4 ст. 95 КПК України, та принципу безпосередності дослідження показань, речей і документів декларованих ст. 23 КПК України [2].

Такі зміни були внесені в КПК України у зв'язку із загальною мобілізацією більшості населення України внаслідок введення воєнного стану на підставі Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, дія якого продовжена на даний час [3]. Деякі особи, які приймали участь в кримінальних провадженнях та допитувались слідчими на стадії досудового розслідування, були призвані на військову службу під час мобілізації.

Враховуючи той факт, що більшість призваних на військову службу осіб приймали участь у бойових діях пов'язаних із відсіччю збройної агресії російської федерації проти України, виникли обставини непереборної сили, які унеможливили їх подальший допит безпосередньо в залі суду. Також виникла проблематика втрати таких доказів у вигляді показань у зв'язку із можливою загибеллю військовослужбовців під час виконання свого обов'язку із захисту територіальної цілісності Батьківщини.

Отже, законодавчим органом державної влади було вжито заходи щодо збереження таких доказів та можливість їх застосування під час судового розгляду, зокрема і шляхом здійснення відеофіксації проведення допиту.

Проте, слід зауважити, що можливість використання показань отриманих під час досудового розслідування, як доказ під час судового розгляду, вже була врегульована ст. 225 КПК України.

Допит особи відповідно до ст. 225 КПК України передбачає обов'язкову участь сторони захисту, якщо на момент його проведення особі вже повідомлено про підозру. Натомість допит, проведений у порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, не містить такої вимоги. Відсутність такої вимоги може призвести до порушення права обвинуваченого на справедливий суд, а саме положення підпункту «д» пункту 3 статті 6 Європейської конвенції з прав людини, зокрема допитувати свідків обвинувачення, або вимагати,

щоб їх допитали. Отже, проведення допитів відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України не може вважатися повноцінною альтернативою депонуванню показань, оскільки така процедура не базується на принципі змагальності.

Порушення права на перехресний допит становить суттєве порушення прав людини та основоположних свобод, що зумовлює визнання відповідних доказів недопустимими відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК України. Попри те, що застосування цієї норми в умовах воєнного стану має здійснюватися з урахуванням особливостей, передбачених статтею 615 КПК України, слід наголосити: у випадках, коли під час судового розгляду виникає потреба в уточненні показань або усуненні суперечностей між ними, свідки чи потерпілі мають бути викликані до суду. Якщо ж їх допит є неможливим, усі сумніви повинні тлумачитись на користь обвинуваченого. Цей процесуальний стандарт залишається незмінним, і положення частини одинадцятої статті 615 КПК України у системному зв'язку з частиною п'ятою статті 87 КПК України не можуть його знівельовати [4].

Міжнародний експерт Ради Європи Джеремі МакБрайд зауважував, що сам факт того, що свідчення записуються на відео, є позитивним. Водночас згідно з практикою ЄСПЛ такі відеозаписи мають здійснюватися під контролем судді («Сітневський та Чайковський проти України», Аль-Хавайя й Тахірі проти Сполученого Королівства»). Крім того, якщо використовуються відеозаписи із показаннями свідка чи потерпілого, ЄСПЛ зважає на те, чи була можливість у підозрюваного або обвинуваченого ставити питання особі, що надає показання [5].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що механізм допиту осіб, передбачений ст. 615 КПК України не є ефективним механізмом збирання доказів, та забезпечення збереження показань наданих учасниками кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лют. 2022 р. №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

4. Наукове повідомлення Завтура В.А., доцента кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності НУ «ОЮА», кандидата юридичних наук, «Допити в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України та депонування показань: питання кореляції правових процедур».

5. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/president/news/1295799>.

Тимчишин Павло Андрійович,
здобувач вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Зарубей Вікторія Володимирівна
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, професор

РОЛЬ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В ДОКУМЕНТУВАННІ РАКЕТНИХ УДАРІВ РФ ПО ЦИВІЛЬНІЙ ІНФРАСТРУКТУРІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У контексті повномасштабного вторгнення роль слідчих підрозділів Національної поліції України набула вирішального значення у фіксації ракетних ударів Російської Федерації по об'єктах цивільної інфраструктури.

З початку активної фази збройної агресії значна частина зусиль правоохоронної системи була спрямована саме на фіксацію, розслідування та збереження доказової бази ракетних атак, які призвели до загибелі мирних громадян, руйнування житлових будинків, лікарень, шкіл, культурних і релігійних об'єктів. Ці дії мають всі ознаки воєнних злочинів, заборонених нормами міжнародного гуманітарного права та положеннями КК України, зокрема статтею 438, яка передбачає відповідальність за порушення законів та звичаїв війни.

Слідчі підрозділи Національної поліції, згідно з КПК України, виконують важливу функцію на етапі досудового розслідування – від фіксації місця події до збору доказів, допиту свідків, вилучення уламків ракет, ідентифікації постраждалих та збору біоматеріалів. Особливістю таких проваджень є те, що перші години після ракетного удару є критично важливими для збору невідновлюваних доказів. У цей момент фіксується характер пошкоджень, географічне положення удару, сліди вибуху, термічні впливи, фрагменти боєприпасів. Відповідно до ст. 237 КПК України, саме огляд місця події є однією з перших і базових слідчих дій, яка формує ядро доказової бази [1, с. 332–337].

У практиці слідчих виникає низка проблем, пов'язаних як з фізичними умовами роботи, так і з процесуальними труднощами. По-перше, території після ракетних ударів зазвичай є нестабільними, перебувають під загрозою повторних атак, заміновані або палають. Це створює пряму небезпеку для слідчо-оперативної групи, що ускладнює повноцінне проведення огляду. По-друге, у багатьох випадках руйнування є настільки масштабними, що неможливо відновити повну картину події, особливо без залучення експертів-вибухотехніків, судово-медичних експертів та фахівців з трасології. По-третє, знищення технічних засобів спостереження (камер відеонагляду, телефонних мереж) унеможлиблює доступ до цифрових доказів, які могли б мати суттєве значення [1, с. 338–345].

Ще одним викликом є збирання доказів, що підтверджують спрямованість удару саме по цивільному об'єкту. У ряді справ держави-агресори намагаються виправдати свої дії твердженнями про наявність військових цілей поблизу. У таких умовах слідчі змушені детально перевіряти відсутність

ознак військового використання об'єкта, брати пояснення від працівників, місцевих жителів, здійснювати фотограмметричний аналіз місцевості, залучати геолокаційні дані. Ці матеріали можуть стати основою для доведення невибірковості чи навмисності удару, що є суттєвими критеріями для кваліфікації злочину як воєнного.

Окрему складність становить процесуальне оформлення вилучених доказів – уламків ракет, залишків боєприпасів, елементів систем наведення. Ці докази мають зберігатися відповідно до ст. 100 КПК України, в умовах, що виключають їхню втрату, підміну чи пошкодження. У багатьох випадках необхідна також технічна експертиза, яка має встановити тип ракети, країну-виробника, тип бойової частини, дальність польоту. Для цього потрібно залучення спеціалізованих експертних установ, в тому числі міжнародних партнерів, які можуть підтвердити автентичність і походження боєприпасів [2].

Умови ведення бойових дій значною мірою ускладнюють реалізацію слідчими своїх повноважень. Однак слід зазначити, що роль слідчих підрозділів НПУ не обмежується лише збором доказів для національних судів. Зібрані матеріали мають надзвичайне значення для майбутніх міжнародних проваджень, включаючи розгляд у Міжнародному кримінальному суді. Протоколи огляду, фото- і відеофіксація, пояснення свідків, експертні висновки можуть бути використані як первинні джерела при розгляді справ проти вищого командування Збройних сил РФ або осіб, які віддавали накази про обстріли. Саме тому збереження ланцюга володіння доказами (chain of custody), належне документування та цифрова архівація матеріалів є ключовими умовами їх подальшої придатності в міжнародному процесі.

Варто також згадати про перспективу систематизації таких справ. У багатьох регіонах України ведеться масове паралельне документування схожих злочинів – ракетні обстріли міст, сіл, промислових об'єктів. У цьому контексті актуальним є створення централізованих баз даних з уніфікованою структурою зберігання інформації: фото- та відеодокази, топографічні схеми, експертні звіти, описи боєприпасів. Це дозволить забезпечити збереження доказів, а також пришвидшить аналіз та підготовку матеріалів для

процесуальних дій, зокрема повідомлення про підозру, складання обвинувального акту або передачі справи до МКС [3, с. 316–324].

Шляхи підвищення ефективності діяльності слідчих у таких провадженнях включають, зокрема, регулярне навчання фахівців НПУ у сфері воєнної криміналістики, удосконалення технічного забезпечення – надання мобільних лабораторій, дронів для зйомки з повітря, систем цифрової фіксації. Також слід передбачити нормативне закріплення можливості долучення до огляду місця події представників міжнародних правозахисних організацій, що підвищить рівень довіри до зібраних матеріалів та зменшить ризики сумніву у їхній об'єктивності.

Підсумовуючи, слідчі підрозділи Національної поліції України відіграють центральну роль у документуванні ракетних ударів РФ по цивільній інфраструктурі. В умовах війни саме їхня професійність, швидкість реагування, процесуальна дисципліна і технічна забезпеченість визначають якість зібраних доказів, які в майбутньому можуть стати вирішальними у національних та міжнародних судах. Незважаючи на надзвичайні складнощі, пов'язані з веденням слідства у зоні ризику, ефективне розслідування ракетних обстрілів створює основу для відновлення справедливості, забезпечення права на правду постраждалим та притягнення до відповідальності винних осіб за воєнні злочини.

Список використаних джерел

1. Кагляк І. І. Актуальні проблеми огляду місця події при розслідуванні воєнних злочинів. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 12 (40). С. 332–345. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12\(40\)-432-445](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-12(40)-432-445).
2. Шевчишина К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні. 2024. http://lsej.org.ua/12_2024/81.pdf
3. Бершов Г. Є. Вплив воєнного стану на правозастосовну практику розслідування військових злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 28 (1), 316–324.

Хізанов Олексій Дмитрович,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Зарубей Вікторія Володимирівна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, професор

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ СТРАТ І КАТУВАНЬ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Досудове розслідування масових страт і катувань цивільного населення в умовах збройного конфлікту на території України стало не лише юридичним, а й моральним викликом для системи кримінального правосуддя. З початком повномасштабної агресії значна частина територій опинилась під тимчасовим контролем збройних формувань Російської Федерації, що спричинило порушення фундаментальних прав людини, зокрема – права на життя, свободу від катувань, захист честі та гідності. Після деокупації населених пунктів правоохоронні органи, перш за все органи досудового розслідування, стикаються з надзвичайно складною задачею – задокументувати злочини, які в більшості випадків мають ознаки міжнародних злочинів, таких як злочини проти людяності або воєнні злочини.

Процесуальні труднощі починаються вже на початковій стадії документування місць масових поховань або місць, де могли відбуватись катування. Для слідчих, прокурорів і судово-медичних експертів це – надзвичайно делікатний процес, адже необхідно не лише зафіксувати факт смерті чи тілесних ушкоджень, але й встановити обставини, спосіб і мотиви вчинення злочину. Це передбачає проведення комплексу слідчих (розшукових) дій відповідно до вимог статей 223–237 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Однак на практиці з'являється безліч перешкод: від обмеженого доступу

до тіл загиблих через мінування територій, до руйнування доказів під впливом часу, кліматичних умов або дій окупантів.

Одним із найважливіших аспектів розслідування є збереження доказів у процесуальній формі, яка дозволить використати їх у суді – як національному, так і в перспективі у міжнародних судових інстанціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді. Адже відповідно до статті 27 КК України, особа не звільняється від відповідальності за вчинення злочину, навіть якщо діє від імені держави чи виконуючи наказ [2]. Отже, документування фактів катувань або масових вбивств має відповідати не лише внутрішньому правопорядку, а й вимогам міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Особливе значення має ідентифікація тіл, що виявляються в масових захороненнях, та співставлення їх із заявами про зникнення безвісти. Для цього слідчі активно використовують результати судово-медичних експертиз, молекулярно-генетичних досліджень, аналізу цифрових слідів – як то геолокації, фотоматеріали, записи камер відеоспостереження. Проте проблемним є те, що більшість родичів зниклих не мають змоги вчасно подати заяву або надати зразки ДНК, особливо якщо самі перебувають у тимчасовій окупації або були депортовані. Це створює юридичні і фактичні прогалини, що ускладнюють формування доказової бази у справах про умисні вбивства (ст. 115 КК України), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), або катування (ст. 127 КК України).

Додатковий процесуальний виклик – це встановлення індивідуальної відповідальності. В умовах, коли злочини вчинялися організованими групами або за участі неідентифікованих осіб у військовій формі без розпізнавальних знаків, встановити конкретну особу-виконавця надзвичайно складно. Це потребує залучення додаткових оперативних заходів, а також тісної взаємодії з розвідкою, спецслужбами та міжнародними партнерами [3, с. 359–361]. Крім того, слідчим необхідно бути готовими до роботи з травмованими свідками, які часто бояться давати показання або не можуть точно пригадати обставини через шок, перебування в полоні або психологічну травму. Стаття 352 КПК України передбачає можливість проведення допиту із застосуванням технічних засобів, у

закритому режимі або через відеоконференцію – і це важливо використовувати, щоб забезпечити збереження свідчень.

Справи про масові страти й катування мають ще одну специфіку – вони часто вимагають поєднання багатьох епізодів, що сталися в різний час і в різних місцях. Відтак, досудове розслідування може тривати місяці, а то й роки. У таких умовах важливою стає функція процесуального керівництва прокурора – він координує слідчі дії, забезпечує дотримання законності та прав підозрюваних і потерпілих. Це передбачено статтями 36 та 37 КПК України. Особливо цінною є така координація у справах, що стосуються злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, де частина доказів може бути зібрана лише через певний час після факту злочину, і тому вимагає оперативної фіксації та збереження.

Інституційний аспект боротьби з цими злочинами також має значення. Сьогодні слідчі підрозділи Національної поліції України, Державного бюро розслідувань і СБУ працюють у режимі високого навантаження, документуючи злочини, які не мають прецедентів у новітній історії країни [4]. Разом із тим, якість розслідування таких справ має бути високою, адже отримані докази можуть бути використані в майбутньому при підготовці матеріалів для міжнародного переслідування організаторів і виконавців злочинів. Саме тому необхідно забезпечити довготривале зберігання доказів, їх цифрове резервне копіювання та правовий супровід передачі матеріалів до органів міжнародного правосуддя.

Таким чином, процесуальна робота слідчих у розслідуванні масових страт і катувань цивільного населення охоплює надзвичайно складну сукупність завдань: від фіксації обставин до аналізу причин і наслідків. Вона потребує високої координації, правової точності та людської чутливості. У подальшому важливо не лише вдосконалити законодавство, а й створити спеціалізовані підрозділи з розслідування злочинів проти людяності, які б мали необхідні ресурси, підготовку та міжнародну підтримку. Адже лише на основі ретельно зібраних доказів можна не лише домогтись справедливості для жертв, а й запобігти повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Сиводед, І. С. Особливості розслідування умисних вбивств під час проведення бойових дій на окупованих територіях України. Peculiarities of the investigation of intentional killings during hostilities in the occupied territories of Ukraine. 2023. С. 133–139. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42043/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%94%D0%B4.pdf>.

4. Катеринчук, К. В., Грабчук, К. Каткування як прояв порушення законів та звичаїв війни. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/413.pdf>.

Якубовський Владислав Васильович,

здобувач вищої освіти бакалавр
інституту заочного та дистанційного
навчання Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,

професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Умови воєнного стану в Україні кардинально змінили вектор кримінальної процесуальної діяльності, що призвело до становлення нових судових практик, які мають суттєвий вплив на представлення країни в міжнародній правовій системі. Варто визначити, що особливі аспекти даної процесуальної діяльності кримінального провадження, які увійдуть до змісту цього дослідження, взяли початок з 2014 року, а саме окупації східних областей та Автономної Республіки Крим. В результаті цього,

правова система зіштовхнулася з проблемою продовження таких проваджень на тимчасово окупованих територіях, притягнення осіб до кримінальної відповідальності за злочини, що властиві воєнним умовам, зокрема за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого на підконтрольній Україні території.

Актуальним та водночас одним з гострих питань сьогодення в процесуальній діяльності є перспективи та виклики кримінального провадження в повоєнний період. Приймаючи до уваги особливості даної тематики, можемо стверджувати, що у вищезазначений період кримінальне законодавство зазнаватиме істотних змін, враховуючи воєнні обставини, судові практики та майбутні проблеми, які в свою чергу будуть пов'язані з зафіксованими військовими злочинами, а також правопорушеннями, виникнення яких в суспільстві спровокує відбиток воєнних дій.

Метою дослідження поставленої теми є аналіз, зіставлення стану кримінального провадження сьогодення та його перспектив. Досягнення встановленої мети змусило реалізувати та вирішити наступні завдання: дослідити актуальні зміни в кримінальному процесі та їх подальшу ефективність, оцінити судовий досвід України та західних партнерів, його значення на міжнародному рівні, виокремити та розглянути інструменти забезпечення «перехідного правосуддя», ідентифікувати проблемні місця у притягненні до кримінальної відповідальності, внаслідок військових дій.

Окремим висвітленням даних проблем присвячені різні наукові праці, статті та дискусії, серед них доцільно виділити наступні: Сокурєнко В. В. «Стабілізаційно-транзитивна стратегія протидії злочинності на деокупованих територіях України» [8], Яковенко М. О. «Деякі питання відновлення діяльності органів досудового розслідування на деокупованих територіях» [9] та Крупнікова А. О. «Забезпечення відновлення функцій держави на деокупованих територіях територіальних громад органами і підрозділами міністерства юстиції України» [5]. Ознайомившись з цими роботами, можна зауважити, що даний перелік праць уособлює дослідження правового реагування та їх виклики у післявоєнний час, змістовно виокремлює окремі складові стратегій діяльності у контексті кримінального провадження, хоча не охоплюють її повною мірою. Враховуючи аналіз цих праць, відзначимо наступне:

науковою новизною даної роботи є те, що в цьому дослідженні поставлено акцент на довготривалу перспективу процесуальної діяльності, зокрема на міжнародному рівні, що в свою чергу, буде реалізовано відповідно до виявлення актуальних проблемних аспектів в кримінальному провадженні та чинників, що мають безпосередній вплив на них.

Як вже попередньо відзначено, починаючи з військових подій 2014-го року та особливо з повномасштабного вторгнення РФ на територію України значних змін набула кримінально-правова система. Так, з 31 жовтня 2014-го року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» [1], запровадження якого стало наслідком гарантій дотримання відповідних строків процесуальної діяльності, неможливості ухилення особи від кримінальної відповідальності, що передбачено в рамках спеціального (заочного) досудового розслідування. На додаток до цього, у 2015 році ст. 323 КПК України доповнили третьою та четвертою частинами, які регламентують гнучкість судового розгляду у випадку неявки обвинуваченої особи. Події з 24 лютого 2022 року зумовили доповнити КПК України розділом IX¹ та відповідними статтями 615, 615¹ та 616, це забезпечило трансформацію кримінального судочинства згідно умов війни. Впродовж 2022 року в КК України відбулося доповнення розділу XX, а саме ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [4].

Всупереч всім законодавчим змінам, КПК так і не врегулював порядок оприлюднення резолютивної частини та тексту вироку на підставі судового розгляду «in absentia», а також не гарантує повторного розгляду справи або поновлення провадження в загальному порядку першої інстанції, натомість, регламентує процес неупередженого перегляду вироку в апеляційній інстанції. В результаті чого, ми маємо різні судові прецеденти щодо способу повідомлення про встановлене рішення суду до обвинуваченої особи в процедурі «in absentia», з огляду на це, вважаю за доцільне, офіційно оприлюднювати дану інформацію на сайті Офісу Генерального прокурора та

суду, а також в ЗМІ загальнодержавної сфери поширення, тобто у аналогічний в деяких аспектах спосіб здійснення повістки про виклик, згідно ч. 8 ст. 135 КПК. Такі дії будуть кораліативними та відповідними відносно досвіду ЄСПЛ «Сейдовіч проти Італії» [7] та ст. 6 «Європейської Конвенції з прав людини» [3].

Наслідки військових реалій на території України призвели до певних кроків щодо реалізації процедури «Спеціального трибуналу щодо злочину агресії», відповідно до якого проводяться розробки МЗС у колаборації з іншими державами. Наразі РФ не є учасником Римського статуту, внаслідок цього, МКС не в праві діяти у векторі притягнення до кримінальної відповідальності ворожого керівництва, на підставі вчинених злочинів збройної агресії в умовах війни на території України, тому на даний час юрисдикція цього трибуналу охоплює початковий етап – збір доказів у рамках кримінальних проваджень, згідно ст. 437 КК України. З 2023 року запровадили діяльність «Міжнародного центру з переслідування злочину агресії» [6], що сприяє поновленню та вдосконаленню координації слідчих дій на міжнародному рівні.

Окремо важливо зазначити проблеми кримінального вектору щодо повоєнних правопорушень, спричинених відбитком військових дій, що передбачає в майбутньому невтішну криміногенну тенденцію, а саме: здійснення та продовження тероризму, диверсій, зокрема колабораційна діяльність з російськими спецслужбами, підбурення та вербування цивільного суспільства. Протягом декількох років після початку АТО насамперед на підконтрольних Україні територіях фіксувалося стрімке зростання злочинності, включаючи такі, як тяжкі та особливо тяжкі, що обумовлені наступними чинниками: нелегальний різкий доступ суспільства до вогнепальної зброї та предметів військового призначення, складне економічне становище певних верств суспільства. У післявоєнні часи Україна зіштовхнеться з електоральними викликами, що в розрізі наслідків війни може стати для російської сторони нагодою внутрішньо-суспільного підбурювання та, як наслідок, провокацій здійснення злочинних дій.

Одним з головних етапів врегулювання кримінального провадження повоєнного періоду є забезпечення «перехідного правосуддя», завданням якого є притягнення винних до відповідальності, реалізація репарації, запобігання можливих

злочинів на тлі військових наслідків та забезпечення унеможливлення рецидиву конфлікту. Передусім в розробленні цієї концепції потрібно враховувати міжнародний досвід та переймати їх напрям. Подібне повоєнне становище мали й наші західні партнери - Боснія і Герцеговина, спираючись на їх досвід останніми часом, представники української влади беруть активну участь у конференціях та заходах, в яких відбувається обмін професійних підходів та законотворчих ініціатив. Так, у 2023 році впроваджені зміни щодо плану заходів «Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» [2].

Враховуючи вищезазначене, українським правникам варто не зволікати над вирішенням питання щодо порядку реалізації кримінального провадження після деокупації територій. Слід взяти до уваги важливість створення нових та підтримання вже працюючих механізмів протидії повоєнним злочинам, зокрема через організацію процесуальних змін у діяльності органів влади кримінально- правового сектору. Необхідно визначити долю кримінальних проваджень, які залишила окупаційна влада на стадії досудового розслідування, оскільки з моменту деокупації не будуть завершеними. В цьому випадку потрібно забезпечити достатньою кількістю кадрів кримінального розслідування і судочинства на звільнених від окупантів територіях, а також визначення вектору процесуальної діяльності, відповідно до новоутворених умов, що передбачено в об'єктивній правовій оцінці допустимості зібраних окупантами доказів та долею засуджених ними осіб.

Підсумовуючи, можна зазначити, що доля кримінального провадження в повоєнний період передбачена суттєвим викликом для правової системи і стратегічними перспективами, зокрема у контексті притягнення РФ та її представників, загарбників до кримінальної відповідальності, відновленням правового регулювання у кримінальній сфері функціонування на деокупованих територіях.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо спеціального досудового розслідування» від 07.10.2014 № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#n27>.

2. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 04.04.2023 № 288-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/288-2023-%D1%80#Text>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

4. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

5. Крупнікова А.О. «Забезпечення відновлення функцій держави на деокупованих територіях територіальних громад органами і підрозділами міністерства юстиції України». URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a4dd9f4-c5a7-48f0-8267-0141a404f62c/content>.

6. Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/v-gaazi-oficiino-rozprocav-svoyu-robotu-miznarodnii-centr-z-peresliduvannya-za-zlocin-agresiyi-proti-ukrayini-icra>.

7. Рішення Великої Палати ЄСПЛ у справі «Сейдовіч проти Італії» (№ 56581/00). URL: <https://lpd.court.gov.ua/decision-yespl/card/25>.

8. Сокурєнко В. В. (2022). Стабілізаційно-транзитивна стратегія протидії злочинності на деокупованих територіях України. Вісник Кримінологічної асоціації України, 27(2), 9–18. URL: <https://doi.org/10.32631/vca.2022.2.01>.

9. Яковенко М.О. «Деякі питання відновлення діяльності органів досудового розслідування на деокупованих територіях /Кримінальна юстиція в Україні: реаліта перспективи»: матеріали круглого столу (23 вересня 2022 року) Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5018/1/23_09_20_22.pdf.

Янченко Анастасія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Степанова Ганна Миколаївна,
професор кафедри кримінальної юстиції
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ, ФУНКЦІЇ ТА ПРАВОВІ ЗМІНИ

В умовах російської агресії проти України, першочерговим завданням та обов'язком органів публічної влади є адміністративно-правове забезпечення потреб безпеки та оборони. Сьогодні Збройні Сили України разом з іншими силовими структурами ведуть успішні бойові дії, відстоюючи територіальну цілісність, незалежність та державний суверенітет України.

Пліч-о-пліч разом з військовослужбовцями, здійснюючи в умовах воєнного стану охорону публічного порядку та безпеки, протидіючи організованій злочинності, виявляючи причетність осіб до колабораційної діяльності, щоденно документуючи військові злочини російських окупантів та виконуючи відповідно до Конституції та Закону України «Про Національну поліцію» інші процесуальні дії, Національній поліції доводиться здійснювати у цей важкий для країни час нелегку для здоров'я та життя діяльність, захищаючи права та свободи громадян, суспільства та держави [1, с. 250].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, правовий статус Національної поліції як повноправного суб'єкта сектору безпеки та оборони зазнав суттєвих змін і доповнень. Було внесено чимало нововведень, що визначають та регулюють правові відносини у цій сфері діяльності. Так, статтю 8 Закону України «Про Національну поліцію» було доповнено частиною

четвертою, у якій зазначено, що «...Під час дії воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Крім того, повноваження відповідно до статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» також було доповнено та змінено, зокрема тепер поліція відповідно до покладених на неї завдань: здійснює екстрені комунікації за телефонним номером 102, оброблення та використання інформації, переданої поліції постачальниками електронних комунікаційних мереж та/або послуг у випадках та порядку, передбачених Законом України "Про електронні комунікації"; розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання або від виконання обов'язків, визначених законом для суб'єктів пробації, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом; вживає всіх можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я; вживає заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе; встановлює особу за невпізнаним трупом; здійснює відбір біологічного матеріалу осіб та встановлює його генетичні ознаки (геномну інформацію) у випадках, передбачених законодавством; здійснює у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин; забезпечує інформування Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, про хід досудового розслідування, вжиття заходів для розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, для внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; на підставі відповідної постанови Уповноваженого із захисту державної мови вживає заходів у межах компетенції для забезпечення здійснення

Уповноваженим із захисту державної мови своїх повноважень, передбачених Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та інше [2].

Також Національна поліція відіграє одну з ключових ролей у забезпеченні дотримання прав дитини в умовах воєнного стану. Так, Романова А.С. зазначає, що органи ювенальної превенції повинні в межах закону, суспільних норм моралі здійснювати свою діяльність в умовах війни в Україні в першу чергу так, щоб забезпечувати основні права дитини як найбільш вразливої категорії населення і попереджувати та усувати вчинення протиправних дій щодо неповнолітніх осіб, у ситуаціях, що є здебільшого нетиповими в мирний час, а також докладати усіх зусиль для недопущення зростання в Україні дітей, схильних до девіантної поведінки. Саме така діяльність відповідних органів сприятиме тому, що в Україні після перемоги над ворогом, формуватиметься здорова нація не лише у фізичному аспекті, а й у морально-психологічному [3, с. 408–411].

Зеленський А.С. виокремив основні напрямки роботи Національної поліції щодо захисту дітей в умовах воєнного стану. Зокрема, правоохоронні органи займаються організацією евакуації дітей з окупованих, прифронтових та інших територій України на територію, яка є безпечною для проживання; допомагають в облаштуванні житлово-побутових умов (влаштування до шелтерів тощо) сім'ям з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами або житло яких зруйноване або втрачене в наслідок збройного конфлікту; проводять профілактичні роботи з внутрішньо переміщеними особами, в сім'ях яких є діти; надають допомогу дітям, які втратили сім'ю в наслідок збройного конфлікту; активно займаються пошуком безвісті зниклих дітей в наслідок збройного конфлікту [4, с. 452–456].

Національна поліція відіграє важливу роль у сфері національної безпеки, виступаючи одним із ключових елементів у забезпеченні внутрішньої безпеки, забезпечуючи громадський порядок, протидіючи злочинності та взаємодіючи з іншими суб'єктами безпеки задля захисту національних інтересів. Так, серед основних завдань є виконання комендантської години, контроль за переміщенням населення в умовах евакуації, охорона об'єктів критичної інфраструктури та протидія спробам дестабілізації з боку диверсійно-розвідувальних груп або інших злочинних елементів. Запобігання злочинності та забезпечення

правопорядку є пріоритетними завданнями поліції, особливо в умовах посиленої внутрішньої напруги, що виникає внаслідок воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій. У таких умовах діяльність правоохоронних органів стає визначальним чинником у підтриманні суспільного спокою та захисті основних прав громадян [5].

Мельник В.І. наголошує, що особливе місце у взаємодії поліції з громадянським суспільством займає інформаційна робота, спрямована на запобігання панічним настроям, поширенню дезінформації та пропаганди з боку РФ. Поліція активно комунікує з громадянами через засоби масової інформації, соціальні мережі та публічні заходи, надаючи достовірну інформацію про заходи безпеки та правила поведінки у надзвичайних ситуаціях [6].

У складних умовах воєнного стану роль Національної поліції України набуває особливого значення. Вона не тільки виконує звичні завдання з охорони громадського порядку та протидії злочинності, але й активно долучається до захисту держави, гарантуючи безпеку громадян, захист прав дітей, боротьбу з колабораціонізмом та фіксацію воєнних злочинів. Зокрема, зміни у законодавстві підтверджують її статус як невід'ємного складника сектору безпеки та оборони. Тісний взаємозв'язок з громадськістю, іншими державними інституціями та міжнародними партнерами, формують нову якість правоохоронної діяльності, яка спрямована на збереження життів, правопорядку та демократичних засад у період найскладніших випробувань для країни.

Список використаних джерел

1. Чистоклетов Л., Хитра О. Роль поліції у сфері забезпечення національної безпеки України. С. 250–283. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-440-5-15>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
3. Романова А.С. Ювенальна превенція під час війни: особливості реалізації повноважень. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 408–411. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.73>.
4. Зеленський Є.С. Роль Національної поліції у забезпеченні прав дитини під час дії правового режиму воєнного

стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 452–456. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.76>.

5. Сокол О. Р. Роль поліції у сфері забезпечення національної безпеки України. *Академічні візії*. 2024. № 37. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14532330>

6. Мельник В.І. Роль цивільного захисту в забезпеченні національної безпеки України в умовах євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. Т. 2. № 4. С. 224–229. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.35>.

Яремчук Владислав Віталійович,
курсант 3 курсу навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Римарчук Ольга Вікторівна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ПІД ЧАС ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обшук як слідча (розшукова) дія є одним із важливих інструментів забезпечення дієвості кримінального провадження, який повинен здійснюватися з дотриманням прав і свобод людини. В умовах воєнного стану ці питання набувають ще більшої актуальності, оскільки важко дотримуватися балансу між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав особи. Попри законодавчу регламентацію, аналіз судово-слідчої практики виявляє численні прогалини та ризики зловживань владою та правом під час проведення обшуку.

Відповідно до пункту 1 статті 86 КПК України, доказ вважається допустимим, якщо його отримано відповідно до встановленого КПК України порядку. Виключно допустимі докази можна використовувати для прийняття процесуальних рішень та посилатися на них при ухваленні судових рішень [1].

У практичній діяльності працівники правоохоронних органів допускають порушення кримінального процесуального порядку

проведення певних процесуальних дій (незаконні обшуки, безпідставні затримання, а також застосування фізичного чи психологічного тиску для отримання показань) [2, с. 27].

Під час проведення обшуку в умовах воєнного стану виникає низка проблем, пов'язаних із потенційними ризиками для життя та здоров'я учасників слідчої (розшукової) дії (понятих, слідчого, дізнавача, прокурора тощо), наприклад, у разі оголошення повітряної тривоги.

Кримінальний-процесуальний кодекс України не передбачає алгоритм дій за таких обставин. Логічним рішенням видається припинення обшуку, евакуація всіх учасників до найближчого укриття та продовження слідчої (розшукової) дії після завершення тривоги, проте, це викликає низку правових питань. Так, ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи дозволяє проникати у виключно один раз. Тому продовження обшуку після відбою повітряної тривоги може уважатися як повторним проникнення без ухвали слідчого судді, що поставить під сумнів допустимість доказів зібраних за таких обставин.

Відповідно до абзацу 3 підпункту 1 частини 1 статті 615 КПК України при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Таким чином можна прийти до висновку, що переривання відеозапису за будь-яких обставин може автоматично призвести до визнання доказів недопустимими.

Слід приділити додаткову увагу процесуальній невизначеності статусу працівників оперативних підрозділів під час їхньої участі у слідчих (розшукових) діях та заходах забезпечення кримінального провадження в умовах воєнного стану [3, с. 649–650].

Особливої уваги також потребує питання щодо законодавчого удосконалення процесуального порядку проведення невідкладних обшуків в умовах воєнного стану. Так,

наприклад, у справі № 758/3123/16-к вилучені під час невідкладного обшуку докази були визнані недопустимими через відсутність достатніх правових підстав [4]. Це наголошує на важливості дотримання процедур навіть у надзвичайних умовах, адже порушення процесуальних норм руйнує довіру до системи правосуддя. З іншого боку, слід враховувати ефективність такого виду обшуку саме у його невідкладності, раптовості. У багатьох випадках саме ця слідча (розшукова) дія дозволяє запобігти втраті доказів або унеможливити здійснення подальшої злочинної діяльності. Проте, оперативність не повинна виправдовувати нехтування основоположними засада кримінального провадження [5, с. 98].

Для вдосконалення механізму проведення обшуків необхідно розробити чіткі «протоколи алгоритму дій» під час проведення слідчих (розшукових) дій, затримання та інших процесуальних дій в умовах повітряної тривоги, дій пов'язаних із евакуацією; підвищити кваліфікацію працівників, шляхом проведення спеціальних навчань, що сприятиме зменшенню кількості процесуальних порушень тощо. Допустимість доказів, отриманих під час обшуку в умовах воєнного стану, є питанням, що потребує зваженого підходу. З одного боку, забезпечення правопорядку в умовах надзвичайної ситуації є пріоритетом, а з іншого – дотримання прав людини залишається основою демократичного суспільства. Необхідно, щоб навіть в екстремальних умовах дотримувалися принципи законності, етичності та пропорційності.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Бингар Я., Вареник Д., Шендрик, Ю. Повноваження оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування в умовах воєнного стану. *UNIVERSUM*, № 12, 2024. С. 22–31. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1202>.
3. Шендрик Ю. В. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції*, 2024. С. 649–651.

4. Вирок Вищого антикорупційного суду від 22.12.2023 у справі № 758/3123/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115848553>.

5. Митич С. П. Процесуальний порядок проведення обшуку в умовах воєнного стану. 2024. С. 94–98.

Ящур Павло Олександрович,
здобувач вищої освіти бакалавр
навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Зарубей Вікторія Вікторівна,
професор кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, професор

РОЛЬ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В БОРОТЬБІ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Роль підрозділів Національної поліції України у боротьбі з незаконним обігом зброї в умовах воєнного стану набуває надзвичайної важливості не лише з огляду на забезпечення громадської безпеки, а й у контексті збереження внутрішньої стабільності та підтримання правопорядку в державі. Незаконне зберігання, збут або переміщення зброї, боєприпасів і вибухових речовин створює реальну загрозу життю, здоров'ю громадян та функціонуванню критичної інфраструктури. У сучасних умовах, коли держава вимушено здійснює масове постачання зброї для оборони, ризики втрати контролю над її обігом лише зростають. У зв'язку з цим функція підрозділів поліції як органів досудового розслідування є однією з ключових у системі протидії цим злочинам.

Згідно зі статтею 263 КК України, носіння, зберігання, придбання, передача або збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин чи пристроїв без передбаченого законом дозволу є кримінально караними діяннями [1]. У період воєнного стану

кваліфікація таких дій може супроводжуватися додатковими ознаками, зокрема з посиланням на частину другу цієї ж статті, що передбачає відповідальність за такі дії, вчинені групою осіб або повторно. Крім того, незаконне поводження зі зброєю може кваліфікуватися як підготовка або сприяння вчиненню інших тяжких злочинів – диверсій, терористичних актів, злочинів проти основ національної безпеки.

У системі запобігання та викриття таких правопорушень центральне місце займають підрозділи кримінальної поліції, зокрема управління протидії незаконному обігу зброї, оперативні служби, а також слідчі підрозділи територіальних органів поліції. У рамках воєнного стану функції цих структур значно розширені. Зокрема, реалізуються комплексні оперативно-профілактичні заходи щодо виявлення каналів переміщення зброї, які можуть включати як контрольовані закупки, так і негласні слідчі дії. У співпраці з СБУ та підрозділами територіальної оборони поліція забезпечує перевірки автомобільного транспорту, облаштовує мобільні пункти огляду, здійснює супроводження добровільної здачі зброї та аналізує походження вилученої зброї через Єдиний реєстр зброї [3, с. 112].

Однією з основних проблем у цій сфері є зростання неконтрольованої кількості зброї на руках у цивільного населення. Багато осіб отримали доступ до вогнепальної зброї у перші місяці вторгнення для потреб територіальної оборони або самозахисту. Частина цієї зброї не була зареєстрована відповідно до вимог чинного законодавства. Згодом, у мирних регіонах, фіксуються випадки її використання у побутових конфліктах, кримінальних справах, або ж у незаконному продажу. Такі явища є викликом не лише для поліції, а й для правової системи загалом, адже потребують одночасного реагування на безпекові загрози і дотримання конституційних прав громадян. З цієї причини поліція повинна діяти виважено, з урахуванням обставин, але не допускаючи поблажливості до осіб, які свідомо поширюють або зберігають нелегальну зброю.

Важливу роль відіграє і досудове розслідування. Відповідно до статей 214 та 216 КПК України, слідчі підрозділи поліції зобов'язані невідкладно вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, та забезпечити їх всебічне, повне і

неупереджене розслідування [2]. При цьому часто необхідне проведення значної кількості слідчих (розшукових) дій: обшуки, допити, призначення експертиз щодо ідентифікації зброї, її бойових характеристик та технічного стану. Для ефективності процесу співробітники поліції повинні володіти високим рівнем спеціальної підготовки, зокрема у сфері криміналістики, знати технічні характеристики сучасної зброї та вміти працювати з речовими доказами відповідно до вимог статей 98–100 КПК України.

Практика останніх років показує, що ефективність боротьби з нелегальним обігом зброї значною мірою залежить від міжвідомчої координації. Наприклад, у низці кримінальних проваджень, відкритих у 2023 році на території Дніпропетровської та Київської областей, було задокументовано злочинні групи, які займалися переправленням військової зброї до цивільного обігу. Операції з викриття таких груп проводились спільно поліцією, СБУ, прикордонною службою та спеціалізованими підрозділами ЗСУ. У результаті було вилучено десятки одиниць автоматичної зброї, боєприпаси, вибухові пристрої. Дані справи демонструють, що лише синхронізація зусиль та швидке реагування дозволяють запобігти потенційно масовим злочинам або терактам, пов'язаним із неконтрольованим використанням зброї [4, с. 50].

У стратегічній перспективі проблема незаконного обігу зброї не може бути вирішена виключно силовими методами. Необхідне правове врегулювання питань обліку, добровільної здачі, амністії для осіб, які готові добровільно повернути зброю, отриману під час бойових дій або в період загальної мобілізації. Водночас важливим є запровадження спеціалізованих аналітичних інструментів, що дозволять поліції оперативно ідентифікувати ризикові схеми, перевіряти інформацію про переміщення зброї, контролювати ринки продажу через мережу. Законодавче посилення відповідальності за незаконні операції з озброєнням (зокрема, у повторному вчиненні чи за змовою групи осіб) також є кроком до стримування злочинної активності.

Отже, підрозділи Національної поліції відіграють системну, багатоаспектну роль у боротьбі з незаконним обігом зброї в умовах воєнного стану. Вони не лише виконують функції оперативного реагування, але й забезпечують юридичний супровід процесів притягнення винних осіб до

відповідальності, формують доказову базу у кримінальних провадженнях і координують взаємодію з іншими структурами сектору безпеки і оборони. Успішне протидіяння цій категорії злочинів вимагає від поліції поєднання силових, аналітичних, превентивних і нормативно-правових підходів, спрямованих на збереження безпеки громадян і держави загалом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Діяльність підрозділів превентивної діяльності Національної поліції щодо запобігання правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї: навч.-практ. посібник / Фоменко А. Є., Бахчев К. В., Дудоров О. О., Камишанський О. Ю., Бочковий О. В. та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 112 с.

4. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями: метод. реком. / Д. М. Тичина, О. С. Тарасенко, А. О. Антошук та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 50 с.

Наукове видання

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ
ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 30 квітня 2025 року)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 21.05.2025. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 13,0. Ум. друк. арк. 12,09.
